

Міністерство освіти і науки України
Мелітопольський інститут державного
та муніципального управління “КПУ”
Класичний приватний університет
Жешувський університет (Польща)
Жешувська політехніка ім. Ігнасіо Лукашевича (Польща)
Саранський кооперативний інститут АНО ВПО ЦС РФ
“Російського університету кооперації” (Російська Федерація)
Університет Агдера (Норвегія)
Білоруський державний педагогічний університет
ім. Максима Танка (Республіка Білорусь)
Університет провінції Нурланд (Норвегія)
Виконавчий комітет Мелітопольської міської ради

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В СУСПІЛЬСТВІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД І УКРАЇНСЬКА РЕАЛЬНІСТЬ

Матеріали ІХ Міжнародної
науково-практичної конференції
(18–19 вересня 2014 року)

УДК 330.1+338.2+316.4

Інституціональні перетворення в суспільстві: світовий досвід і українська реальність : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (Мелітополь, 18–19 вересня 2014 р.) / за заг. ред. А.А. Ткача, Радевої М.М. – Мелітополь : МІДМУ “КПУ”, 2014. – 205 с.

Організаційний комітет

- М. Радева – доктор економічних наук, професор, проректор-директор, МІДМУ “КПУ” (голова оргкомітету) (м. Мелітополь, Україна);
- В. Огаренко – доктор наук з державного управління, професор, ректор Класичного приватного університету (співголова оргкомітету) (м. Запоріжжя, Україна);
- А. Ткач – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів Жешувської політехніки (співголова оргкомітету) (м. Жешув, Польща);
- Б. Кевбрин – доктор філософських наук, професор, академік РАЕН, ректор Саранського кооперативного інституту (філіалу) АНО ВПО Центросоюзу РФ “Російський університет кооперації” (співголова оргкомітету) (м. Саранськ, Російська Федерація);
- О. Покатаєва – доктор економічних наук, доктор юридичних наук, професор, перший проректор Класично-го приватного університету (м. Запоріжжя, Україна);
- С. Білоусов – кандидат політичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та соціально-виховної роботи Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна);
- О. Гура – доктор педагогічних наук, професор, проректор з навчальної роботи та з питань ліцензування та акредитації Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна);
- С. Лебедєв – голова президії громадської організації “Авангард” (м. Феодосія, АР Крим, Україна);
- Д. Яковенко – директор відділу міжнародної співпраці та освіти, Університет Агдера (м. Кристіансанд, Норвегія);
- Г. Осташ – доктор хабілітований, професор звання, декан факультету управління та маркетингу Жешувської політехніки ім. Ігнасіо Лукашевича (м. Жешув, Польща);
- Г. Слюсаж – доктор хабілітований, професор звання, декан економічного факультету Жешувського університету (м. Жешув, Польща);
- М. Вожняк – доктор хабілітований, професор звання, завідувач кафедри Краківської економічної академії і Жешувського університету (м. Жешув, Польща);
- А. Бурмістров – доктор філософських наук, професор Університету провінції Нурланд (м. Буде, Норвегія);
- Т. Плішка – доктор Жешувського університету (м. Жешув, Польща);
- С. Покровська – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та диференційної психології Білоруського державного педагогічного університету ім. М. Танка (м. Мінськ, Республіка Білорусь);
- Т. Ткач – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології управління УМО ЦППО НАПН України (м. Київ, Україна);
- В. Коломієць – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки МІДМУ “КПУ” (м. Мелітополь, Україна);
- Н. Надюк – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна);
- Н. Намлієва – кандидат економічних наук, доцент, декан факультету управління і права МІДМУ “КПУ” (м. Мелітополь, Україна).

Рекомендовано до друку вченою радою
Мелітопольського інституту державного та муніципального управління
“Класичного приватного університету”.
Протокол № 1 від 29 серпня 2014 р.

Збірник містить матеріали учасників ІХ Міжнародної науково-практичної конференції “Інституціональні перетворення в суспільстві: світовий досвід і українська реальність”. Досліджуються проблеми еволюції суспільства, особливості розвитку нової інституціональної економічної теорії в умовах переходу до інформаційного суспільства, цивілізаційна парадигма інституціональних змін, інституціональні передумови економічного розвитку суспільства, інституціональне забезпечення управління соціально-економічними процесами, інституціоналізація соціально-культурних взаємодій України, Росії, Білорусії, Норвегії, Польщі та інших країн.

Збірник адресується науковцям, викладачам вищих навчальних закладів, державним службовцям, аспірантам та студентам.

УДК 330.1+338.2+316.4
© МІДМУ “КПУ”, 2013
© Колектив авторів, 2013

ЗМІСТ

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Anatoliy Tkach, Grzegosz Ostasz

WPŁYW INSTYTUCJI GOSPODARCZYCH I FINANSOWYCH NA ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Anatoliy Tkach, Ryszard Radwański

ARCHITEKTURA FINANSOWA INSTYTUCJE FINANSOWYCH MIĘDZYNARODOWE

Anatoliy Tkach, Marek Śmiechowski

ROZWÓJ POJĘCIE I FUNKCJE FINANSÓW PUBLICZNYCH

Наталья Катайкина,

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

Наталя Намлієва

ПРИНЦИПИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Наталія Краус

ЕКОНОМІЧНА ПАРАДИГМА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ: БІФУРКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Євген Самойленко

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Елена Зотова

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ КРЕДИТОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ СБЕРБАНКОМ РОССИИ

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Лілія Тодорова

РОЗШИРЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ

Ольга Князева, Татьяна Кузнецова

СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОГО СБЫТА И ПРОДВИЖЕНИЯ КОНДИТЕРСКОЙ ПРОДУКЦИИ

Іван Рекун

ЄВРАЗІЙСЬКИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ТА РЕФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Марина Радєва

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Коломієць Ольга

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БАНКУ

Бугай ИРИНА

Роль и значение международных стандартов финансовой отчетности в гармонизации системы бухгалтерского учета

Елена Кузнецова, Татьяна Кузнецова
ОЦЕНКА КОМПЛЕКСА МАРКЕТИНГА ПРЕДПРИЯТИЯ

Юлія Сівова
ДЕМПІНГ ЯК МЕТОД ЦІНОВОЇ КОНКУРЕНТНОЇ БОРОТЬБИ

Олександр Павленко
Побудова великих проєктів та основні властивості підпрограм в середовищі Object Pascal

Борисов Віталій , Григоренко О.В
ВПЛИВ ХОЛОДИЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Микола Шумляк
ОРГАНІЗАЦІЯ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ НА ПРИКЛАДІ «ТОВ ЛОГІСТИЧНОЇ КОМПАНІЇ»

Елена Кузнецова, Роман Хайров
ОЦЕНКА КОНКУРЕНТНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ПРЕДПРИЯТИЯ ХЛЕБОПЕКАРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ВЗАЄМОДІЙ У СУСПІЛЬСТВІ

Александр Лунев
ФОРМИРОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ КРИТЕРИЕВ ТИПОЛОГИИ ГОСУДАРСТВ И ПРАВА

Александр Яковенко
РЕФОРМИРОВАНИЕ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ
НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Юрій Гурбик
КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОЇ ТУРИСТИЧНО
РЕКРЕАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Тетяна Чмир
ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Євгенія Грищенко
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІРМОВОГО СТИЛЮ ГОТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

Ліана Спицька
ДЕФЕКТИ НАБУТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ НЕПОВНОЛІТНІМИ

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ
ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ**

Тамара Ткач
ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ПРОЕКТУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Олена Бондарчук
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Завацька Наталія, Лукашов Олександр
ЛЮДИНА У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ: ОСОБИСТІСНИЙ АДАПТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Наталія Пророк
ДО ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНІХ ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Тетяна Шугурова
МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИЩОЇ
ОСВІТИ

Наталя Надюк
ОСНОВНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ
СУБ'ЄКТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Мілушина Марина
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СПІВЗАЛЕЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Лимар Леся
РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ДО
ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОНФЛІКТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Чуйко Олена
ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ РЕФЛЕКСИВНОГО СЕРЕДОВИЩА НА КАФЕДРІ

Коломиец Виктория
МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ К ПРОВЕДЕНИЮ ПОСТЕРНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ В
УЧЕБНОМЗАВЕДЕНИИ

Олена Мелешко
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Олександр Антоненко
ПОЗИТИВНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ІНТЕРВЕНЦІЇ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Брюховецька О.В.
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У КЕРІВНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

О. О. Нежинська, В. І. Полякова
ГЕНДЕРНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ВЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ
ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Anatolij Tkach

dr. hab, prof. PRz, zakład finansów i bankowości

Politechnika Rzeszowska

Grzegorz Ostasz

dr. hab, prof. PRz, zakład finansów i bankowości

Politechnika Rzeszowska

WPŁYW INSTYTUCJI GOSPODARCZYCH I FINANSOWYCH NA ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Do instytucji ekonomicznych właściwych społeczeństwu przemysłowemu zaliczamy te wszystkie, które zajmują się produkcją, podziałem dóbr i usług, regulowaniem obiegu pieniądza, organizowaniem i podziałem pracy. Przedsiębiorstwo przemysłowe, bank, dom towarowy – oto przykłady. Do najważniejszych instytucji ekonomicznych, stanowiących przedmiot zainteresowania socjologii zaliczają: typy własności, giełdę, pieniądz, wymianę towarową i innych przedmiotów, kasyna gry, a także społeczne uwarunkowania konsumpcji, wynikające ze stylów życia preferowanych przez różne grupy i poszczególnych ludzi. Uzupełniają to analizy prywatyzacji i reprivatyzacji, jako zjawisk społecznych oraz prezentacja sporów dotyczących strategii zmian społeczno-gospodarczych w Polsce.

We wszystkich tych propozycjach, obok uwzględnienia w większym lub mniejszym stopniu charakterystycznych problemów i instytucji gospodarczych w danym kraju zwraca się uwagę na najważniejsze instytucje ekonomiczne. Można więc do nich zaliczyć: przedsiębiorstwo, rynek (zwłaszcza rynek pracy), pieniądz oraz pewne wzory zachowań, które ogólnie możemy nazwać strategiami aktorów w sferze ekonomicznej.

Z kolei głównymi aktorami w sferze ekonomicznej są: przedsiębiorcy, menedżerowie, pracownicy i liderzy ich organizacji, konsumenci, bankowcy, przedstawiciele różnych instytucji ubezpieczeniowych i władzy publicznej. Spełniane przez nich funkcje, jak również charakter instytucji ekonomicznych, uzależniony jest w znacznej mierze od ogólnych cech ładu społecznego, w ramach którego one istnieją i działają.

Głównym celem przedsiębiorstwa w gospodarce rynkowej jest maksymalizacja zysku, który osiąga się poprzez pomniejszenie kosztów, zwiększenie produkcji i

oczywiście pozycję na rynku. „Stąd wynikają dążenia do modernizowania technologii, organizacji pracy, podnoszenia jakości i nowoczesności wyrobów oraz nieustanne zabiegi, nierzadko za pomocą natrętnej, a nawet agresywnej reklamy o zdobywanie rynków zbytu”.

Dotyczy to wszystkich przedsiębiorstw, chociaż sposoby realizacji głównego celu są niejednakowe. Typ przedsiębiorstwa ma istotny wpływ na wielość jego celów i ich hierarchię. Przedsiębiorstwa są bowiem instytucjami społecznymi, między działającymi w nich aktorami kształtują się stosunki społeczne, więzi, kooperacje i konflikty. Pracownicy są zainteresowani nie tylko w wysokości płac, udziale w zyskach przedsiębiorstwa, lecz również liczą na zaspokajanie potrzeb afiliacyjnych, wykorzystanie swych zdolności i kwalifikacji, realizację różnych wartości profesjonalnych.

Przedsiębiorstwo w różnym stopniu umożliwia realizację tych i innych potrzeb. Zależy to od typu przedsiębiorstwa, sposobów kierowania, zakresu partycypacji pracowników w zarządzaniu. Jest to jeden z podstawowych problemów efektywności gospodarowania, podstawa sukcesów firmy. Rola czynnika ludzkiego - motywacji, postaw, oczekiwań i integracji pracowników z firmą, a jednocześnie możliwość ich wpływu na jej funkcjonowanie jest dziś powszechnie uważana za nie mniej ważną, a nawet ważniejszą niż tradycyjne bodźce ekonomiczne i dyscyplina pracy.

Dlatego też podkreśla się, że najważniejszą funkcją przedsiębiorstwa jest organizowanie ekonomicznych działań ludzi, kapitałów, pobudzanie i stosowanie innowacji technicznych dla powiększenia zysków. Środkiem realizacji tych celów jest pobudzanie i wykorzystywanie innowacyjnych postaw pracowników. Znaczeniem tego czynnika socjologia zajmuje się od dawna.

Kadra kierownicza w gospodarkach postsocjalistycznych przechodzi trudny proces nazwany przechodzeniem od nomenklatury, do menedżeryzmu. Nawyki wyniesione z przeszłości, kryzys i wyzwania gospodarki rynkowej tworzą trudny syndrom przystosowawczy wobec przedsiębiorstw znajdujących się - jak cała gospodarka - w procesie transformacji. W różnym stopniu stosują one (dyrekcje, przedstawicielstwa pracownicze i sami pracownicy) skuteczne strategie przystosowawcze; część nastawia się na przetrwanie lub utrwalenie starych struktur dzięki formalnej tylko zmianie ich statusu prawnego (formalna prywatyzacja).

Skala zjawiska, jakim jest transformacja systemowa w krajach postsocjalistycznych wynikająca z dominacji sektora państwowego, pozwala mówić

o istnieniu odrębnego typu instytucji ekonomicznej – przedsiębiorstwa w procesie przekształceń. W krajach o rozwiniętych i ustabilizowanych gospodarkach rynkowych interesującym typem przedsiębiorstwa są przedsiębiorstwa o znaczącym poziomie partycypacji pracowniczej. Udział pracowników w zarządzaniu oraz w akcjach kapitałowych uznaje się często za fenomen współczesnej cywilizacji przemysłowej. Uprawnienia przedstawicielstw pracowniczych w zakresie zarządzania (poziomy partycypacji) są różne. Na ogół mają one następujący charakter:

- informacyjno-konsultacyjny z elementami kontroli i współdecydowania w sprawach ekonomicznych; współdecydowania w sprawach personalnych (czas pracy;
- zatrudnienie, szkolenie, częściowo płace i warunki pracy);
- współdecydowania, a nawet decydowania w tzw. sprawach socjalnych.

W praktyce, z uwagi na powszechność zjawiska, ukształtowały się trzy modele partycypacji pracowniczej: partnerski (Niemcy, Austria), konfliktowy (Francja, Włochy) mieszany (kraje skandynawskie).

W modelu partnerskim (tzw. czystej reprezentacji pracowniczej) współdziałanie – między partnerami socjalnymi – obejmuje regulaminy pracy, angażowanie i zwalnianie pracowników (większej ich liczby), wprowadzanie istotnych zmian technologicznych i organizacyjnych, sprawy socjalno-bytowe. Mimo licznych kontrowersji w sprawie efektywności partycypacji pracowniczej uważa się dość powszechnie, że uczestnictwo pracowników w zarządzaniu:

Powoduje obniżenie poziomu napięć między pracownikami a pracodawcami, wpływa na większą skłonność do innowacji, rozwoju inwestycji, zwłaszcza zwiększających liczbę miejsc pracy, stymuluje wzrost wydajności i produktywności, tworząc silniejsze motywacje dla pracowników, oddziałuje na rozwój urządzeń socjalnych i poprawę warunków pracy (są lepsze od przeciętnych), jest neutralna wobec rynkowych i cenowych strategii przedsiębiorstwa oraz polityki finansowej firmy, sprzyja silniejszemu oddziaływaniu przedsiębiorstwa na władzę państwową (ulgi podatkowe, subwencje itp.).

W warunkach monocentryzmu kształtowały się różne formy partycypacji pracowniczej. Miało to miejsce w okresach kryzysów i reform, a zwłaszcza rodzenia się ruchów społecznych dążących do radykalnej zmiany systemu. (W Polsce w latach 1956 i 1980-81, na Węgrzech w roku 1956, w Czechosłowacji w roku 1968).

Przyjęta w Polsce ustawa o samorządzie załóg z września 1981 r. dawała mu stosunkowo wysokie uprawnienia. Ich realizacja była przedmiotem konfliktu przez cały okres lat 80. Między władzą (biurokracją partyjno-państwową) a

przedstawicielami załóg i zdelegalizowaną wówczas „Solidarnością”. Pod koniec lat 80. W wielu przedsiębiorstwach samorząd wywierał pozytywny wpływ na funkcjonowanie dyrekcji, umacniał dyrektorów w ich dążeniach na rzecz samodzielności przedsiębiorstwa, sprzyjał kształtowaniu postaw menedżerskich. Analizy działań samorządu z drugiej połowy lat 80. Wykazują, że miał on istotny wpływ na regulowanie konfliktów przemysłowych, poszukiwanie zmian organizacyjnych i radzenie sobie przez przedsiębiorstwa z nowymi wyzwaniami (kryzys, rynki zbytu). Samorząd inicjował i wspierał przekształcenia własnościowe oraz zmiany dyrekcji. Według oficjalnych danych na przełomie lat 80. i 90. we wszystkich prawie przedsiębiorstwach nastąpiły zmiany na stanowiskach dyrektorów, inspirowane najczęściej przez rady pracownicze.

Reforma rynkowa, realizowana od 1990 r. zmierza do wyeliminowania samorządów. Idea przedsiębiorstwa samorządowego, będąca symbolem reformy w latach 80. należy do przeszłości. Wariant przyjęty w roku 1990 opierał się na neoliberalnej opcji. Sprawą główną stała się prywatyzacja. W sprywatyzowanych przedsiębiorstwach (spółkach akcyjnych) miejsce samorządu ma zająć przedstawicielstwo pracownicze w radzie nadzorczej. Nowym rozwiązaniem jest natomiast udział pracowników w akcjach prywatyzowanych przedsiębiorstw oraz powstawanie spółek pracowniczych.

Akcjonariat pracowniczy, jego udział w akcjach kapitałowych lub w zyskach przedsiębiorstwa jest obecnie rozpowszechniony. Dotyczy to głównie udziału w zyskach. W Stanach Zjednoczonych udział w zyskach dotyczy 36% zatrudnionych w w sektorze prywatnym, w Anglii 26%, natomiast w wielkich przedsiębiorstwach udział ten wynosi 41%. W Japonii premie z zysku stanowią co najmniej 1/4 dochodów pracowniczych.

W procesie polskiej prywatyzacji najszybciej i na stosunkowo dużą skalę rozwinął się również akcjonariat pracowniczy, a przede wszystkim powstałe na podstawie umowy leasingowej – spółki z udziałem kapitałowym akcji pracowniczych, nazywane na ogół spółkami pracowniczymi. Do połowy lat 90. powstało ich około 1000, podczas gdy prywatyzacja realizowana tzw. drogą kapitałową objęła tylko nieco ponad 200 przedsiębiorstw. Większość spółek pracowniczych osiąga dobre wyniki, lepiej od innych przedsiębiorstw przystosowują się do nowych warunków.

W Polsce i w innych krajach postsocjalistycznych ukształtują się z czasem różne typy przedsiębiorstw o zróżnicowanym poziomie partycypacji pracowniczej i wielkościach udziałów posiadanych przez różne grupy akcjonariuszy. Formą

przejściową jest obecnie tzw. jednoosobowa spółka Skarbu Państwa. W spółkach tych pracownicy mają prawo otrzymania lub zakupu po niższych cenach 15% do 20% akcji. Przedstawiciele pracowników wchodzi też w skład rad nadzorczych. Wyniki ekonomiczne jednoosobowych spółek Skarbu Państwa (przedsiębiorstw skomercjalizowanych) są gorsze niż spółek pracowniczych. Badania wykazują, że w przedsiębiorstwach tych przeważają nastroje niepewności; postawa określana jako konkurencja i przedsiębiorczość występuje znacznie rzadziej. Ten typ nastrojów najczęściej odnotowywano w spółkach pracowniczych.

Poziom partycypacji, udziału w akcjach, a przede wszystkim strategii przyjmowane przez organizacje pracownicze i przedsiębiorców mają decydujący wpływ na model stosunków społecznych w przedsiębiorstwie. Może to być model konfliktowy, nawet konfrontacyjny lub kooperacyjny. W krajach rozwiniętych, zwłaszcza w dużych i średniej wielkości przedsiębiorstwach przeważają modele kooperacyjne. W Polsce występują obydwie tendencje. We wszystkich sektorach, a zwłaszcza w sektorze prywatnym często dominuje model tradycyjny, w którym wszelkie decyzje podejmuje właściciel (przedsiębiorca), prawa pracownicze są ograniczone, nie ma związków zawodowych, lub jeśli są, to mają mało do powiedzenia. W istocie jest to model konfliktowy, W sytuacji bezrobocia, mimo że w przedsiębiorstwach prywatnych płace są czasami wyższe niż w przedsiębiorstwach państwowych konflikty są ukryte i występują na przykład w formie dużej płynności kadr, w hamowaniu wydajności pracy.

Badania i obserwacje prowadzone w przedsiębiorstwach przyjmujących różny status własnościowy wykazują, że kształtują się w nich głównie dwa modele stosunków: model negocjacyjno-konfrontacyjny i model negocjacyjno-korporacyjny. Pierwszy charakteryzuje się odseparowaniem związków zawodowych od spraw ekonomicznych, koncentrowaniem się na obronie i reprezentacji interesów pracowniczych, częstym sięganiem po różne formy nacisku. Drugi opiera się na poczuciu wspólnoty interesów i zainteresowaniu wynikami firmy ze strony związków zawodowych. W przedsiębiorstwach tych nie istnieją inne formy przedstawicielstwa pracowniczego.

W perspektywie przeważające znaczenie będzie zapewne zyskiwać model partycypacyjny. Wynika to nie tylko z utrzymywania się silnego poparcia dla partycypacji i akcjonariatu wśród polskich pracowników (na ogół około 70% badanych), lecz również ze standardów europejskich. Standardy te obejmują istnienie przedstawicielstwa pracowniczego w przedsiębiorstwie (rady zakładowe) i

udział pracowników w radzie nadzorczej spółki (przynajmniej 1/3 składu).

Ważną instytucją we współczesnych społeczeństwach rynkowych jest samorząd gospodarczy.

Samorząd gospodarczy jest formą stowarzyszania się przedsiębiorców działających w różnych dziedzinach celem reprezentowania swych interesów i działania na rzecz rozwoju oraz przestrzegania pewnych zasad, w tym także tworzenia i propagowania etosu przedsiębiorczości. Samorząd gospodarczy jest instytucjonalną formą współdziałania przedsiębiorców z organami władzy państwowej i lokalnej.

W krajach o rozwiniętej gospodarce rynkowej ukształtowały się różne rozwiązania w zakresie samorządu gospodarczego, chociaż wszędzie jest on instytucją znaczącą. W perspektywie rozwoju procesów integracji europejskiej przypisuje mu się jeszcze większe znaczenie. Przewiduje się, że w krajach stowarzyszonych we wspólnotach europejskich będzie on miał charakter powszechny i obligatoryjny, a jego wpływ na rozwój gospodarki i wzajemne relacje pomiędzy głównymi partnerami socjalnymi będzie wzrastał. Już obecnie w Niemczech, Austrii i Francji ma on charakter obligatoryjny, choć jednocześnie w każdym z tych krajów przyjęto nieco inne rozwiązanie. Różne też organizacje, zaliczone do szeroko pojętego samorządu gospodarczego, mają większe lub mniejsze znaczenie.

Funkcje samorządu gospodarczego realizowane są w tym kraju przez różne izby gospodarcze, organizacje przedsiębiorców (branżowe i krajowe), a także formacje skupiające właśnie małych i średnich przedsiębiorców. Najważniejszą organizacją małego i średniego biznesu jest Federalny Związek Gospodarczy Stanu Średniego. Zrzesza on blisko 23 tysiące małych i średnich przedsiębiorstw. Związek reprezentuje przedsiębiorców wobec rządu, parlamentu, urzędów, związków zawodowych i wielkiego biznesu, prowadzi negocjacje formułując wnioski i opinie. Związek zapewnia poradnictwo i przekazuje informacje małym i średnim przedsiębiorcom, a także rzemieślnikom i przedstawicielom wolnych zawodów, tworzących szeroko rozumiany stan średni. Jest więc on organizacją skupiającą i reprezentującą interesy „starych klas średnich”. Jednym z ważniejszych kierunków działań związku jest pomoc w uzyskiwaniu kredytów, których udzielają między innymi izby gospodarcze (np. Izba Handlowa). Należące do średniego stanu przedsiębiorstwa w państwach Unii Europejskiej tworzą Europejskie Zjednoczenie

Małych i Średnich Przedsiębiorstw. Organizacja ta świadczy też pomoc dla małych i średnich przedsiębiorców w krajach Europy Środkowej i Wschodniej.

Izby gospodarcze (przemysłowo-gospodarcze) działają na podstawie ustawy z 1956 roku, która stanowi, że przynależność do nich ma charakter obligatoryjny. Izby przemysłowo-handlowe oraz rzemieślnicze w Niemczech zajmują się: doradztwem we wszystkich dziedzinach (podatki, dotacje itp.), pośrednictwem, zwłaszcza w zakresie tworzenia podstaw do podejmowania działalności gospodarczej (kredyty, poręczenia itp.), szkolnictwem zawodowym, zbieraniem i udzielaniem informacji gospodarczych i sektorowych (także o rynkach zagranicznych), postępowaniem polubownym na terenie kraju oraz arbitrażem międzynarodowym, opracowywaniem opinii i ekspertyz.

Do izb należą duże i małe przedsiębiorstwa. W zarządach dużych izb istnieją specjalne biura do spraw finansów, promocji (w tym eksportu), organizacji targów i ochrony środowiska, biura prawne oraz biura zajmujące się oświatą i szkoleniem zawodowym. Polityka izb wobec małych i średnich firm koncentruje się na doradztwie i pomocy finansowej (kredyty). Działalność izb oparta jest na zasadzie samofinansowania, tj. składkach członkowskich i dochodzie ze sprzedaży usług.

Izby handlowe istniejące od końca XIX wieku powołane są głównie do reprezentowania interesów handlowców i przemysłowców (przedsiębiorców przemysłowych) wobec władzy publicznej, głównie na poziomie regionalnym. Są one typową strukturą samorządową, reprezentującą przedsiębiorców i organizującą współdziałanie między nimi. Prezentują stanowisko środowiska przedsiębiorców (głównie handlowych) wobec różnych problemów ekonomicznych i socjalnych, a zwłaszcza: projektów zmian przepisów prawnych dotyczących handlu, cła, taryf przewozowych, uprawnień władz lokalnych i regionalnych wobec przedsiębiorców. Stanowisko izb musi być obowiązkowo uwzględniane przy podejmowaniu decyzji dotyczących: interpretacji przepisów, zmiany prawa, tworzenia nowych izb handlowych, sądów handlowych, giełd handlowych, agencji wymiany, sądów rozjemczych, wielkich hal targowych, robót publicznych itp.

Projekt ustawy o samorządzie gospodarczym w Polsce opiera się również na tych – niemieckich i francuskich – doświadczeniach. Zakłada on także wykorzystanie wszystkich tych rozwiązań z okresu międzywojennego, które należą do polskiej tradycji samorządowej, a posiadają walor aktualności. Według tego projektu organizacjami samorządu gospodarczego są izby przemysłowo-handlowe, cechy i izby rzemieślnicze, zrzeszenia handlu i usług, izby branżowe i rady gospodarki. W

skład tych ostatnich mają wchodzić przedstawiciele organizacji samorządu gospodarczego, wojewodowie, prezesi banków i przedstawiciele izb skarbowych. Tak pomyślane rady gospodarki, działające także na szczeblach regionalnych i lokalnych – wojewódzkim i miejskim w dużych miastach, skupiałyby wszystkie najważniejsze instytucje działające w sferze gospodarczej. Rady gospodarki tworzyłyby jednocześnie instytucjonalną płaszczyznę współdziałania pomiędzy samorządem terytorialnym i samorządem gospodarczym.

Sprawą najważniejszą jest tworzenie własnych, silnych struktur samorządowych, które chroniłyby „klasę średnią” przed biurokracją państwową i lokalną. Stąd wynika też znaczenie banków informacji, promocji w eksporcie i pomocy w nawiązywaniu współpracy z zagranicą. Zawarta w propozycjach ustawowych koncepcja tworzenia ofertowego banku informacji wiąże się z tymi zapotrzebowaniami. Zgromadzone w banku informacje, nie naruszające tajemnicy handlowej i bankowej, ułatwiałyby znacznie prowadzenie i podejmowanie działalności gospodarczej, umożliwiały ocenę wiarygodności i rzetelności firmy. Istnieją zresztą w tym względzie odpowiednie standardy krajów Unii Europejskiej. Ofertowe banki informacji, prowadzone przez organizacje samorządu gospodarczego, mają też do spełnienia ważną rolę w rozwijaniu współdziałania z firmami gospodarczymi, z innych krajów dawnej Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG).

Dobrze zorganizowany, wsparty własnymi inicjatywami przedsiębiorców i ich organizacji samorząd może się stać odpowiednim partnerem samorządu terytorialnego i władz lokalnych, a w skali ogólnokrajowej – rządu, parlamentu i prezydenta. Dotyczy to zwłaszcza reprezentowania interesów przedsiębiorców wobec państwa i instytucji społecznych. Do najważniejszych funkcji przyszłych organów i struktur samorządowych zalicza się:

- reprezentowanie interesów przedsiębiorców wobec krajowych instytucji publicznych i organizacji międzynarodowych (współdziałanie z międzynarodowymi organizacjami biznesowymi),
- kojarzenie interesów różnych grup przedsiębiorców, a także interesów biznesu z interesem publicznym i organizacjami pracobiorców, tworzenie i propagowanie zasad kultury gospodarowania, w tym etosu przedsiębiorczości i etyki kupieckiej przeciwdziałanie zjawiskom patologicznym i naruszaniu prawa.

Badania przeprowadzone wśród przedsiębiorców wskazują, że tę właśnie funkcję samorządu uważają oni za najważniejszą. Na dalszych miejscach znalazły się

takie sprawy jak: regulacje prawne konkurencji, czy relacje z organizacjami pracowniczymi. Z drugiej strony większość badanych jest przeciwko obligatoryjnemu członkostwu w organizacjach samorządu gospodarczego, krytycznie odnosi się także do wysokości proponowanych składek członkowskich.

W Polsce i innych krajach tworzących dopiero swoje gospodarki rynkowe sprawa ma jeszcze jeden istotny aspekt. Nowe demokracje są mało stabilne, a gospodarka nie przestała być terenem i narzędziem gry politycznej. Dystans między gospodarką i polityką jest w dalszym ciągu za mały, a słabość elit politycznych, braki kultury politycznej i krótkie horyzonty politycznych celów rzutują bezpośrednio na sferę gospodarczą; zwiększa to ryzyko gospodarowania, wzmacnia zjawiska patologiczne.

W Polsce zarówno ze względu na złe doświadczenia wyniesione z okresu monocentryzmu, jak również silne zróżnicowanie środowiska przedsiębiorców, stosunek do zasady obligatoryjności samorządu jest dość niechętny. Środowiska pracodawców i przedsiębiorców z jednej strony dostrzegają potrzebę reprezentowania swoich interesów, z drugiej odnoszą się krytycznie do tworzenia jednolitych organizacji, kształtowania samorządu w oparciu o jedną z istniejących struktur – izby gospodarcze.

Anatoliy Tkach

dr. hab, prof. PRZ, zakład finansów i bańkowości

Politechnika Rzeszowska

Riszard Radwański

Politechnika Rzeszowska

ARCHITEKTURA FINANSOWA INSTYTUCJE FINANSOWYCH MIĘDZYNARODOWE

Nowa architektura finansowa została oparta na głębokiej reformie systemu finansowego, zakładając dodatkowo tworzenie pomocowych, zapobiegawczych linii kredytowych dla mających najlepsze wyniki gospodarcze rynków państw rozwijających się.

Za kluczowy element w procesie umacniania architektury międzynarodowego systemu finansowego uznaje się zwłaszcza: przejrzystość (transparency) wraz ze standardami i kodeksami dobrych praktyk, tworzenie linii kredytowych, liberalizację

obrotów kapitałowych i kontrolę krótkoterminowych przepływów kapitałowych, umacnianie systemów finansowych, a także, jako element najbardziej problemowy, zwiększenie udziału sektora prywatnego w działaniach na rzecz zapobiegania i rozwiązywania kryzysów finansowych.

Rozwój i udoskonalanie dobrowolnych standardów w bezpośrednich obszarach operacyjnych Międzynarodowego Funduszu Walutowego opiera się na wprowadzeniu w życie Kodeksu Dobrych Praktyk w Zakresie Przejrzystości Skarbowej (Code of Good Practices on Fiscal Transparency) i Kodeksu Dobrych Praktyk w Polityce Monetarnej i Finansowej (Code of Good Practices on Transparency in Monetary and Financial Policies). Wzmocnieniu ulec ma opracowany przez Fundusz w 1996 r. Specjalny System Standardów Udostępniania Danych Statystycznych (Special Data Dissemination Standard, SDDS), dotyczący w szczególności obszaru międzynarodowych rezerw i zadłużenia zagranicznego. Zidentyfikowanie obszarów koniecznego dostosowania w zakresie nadzoru bankowego ma umożliwić państwom spełnienie kluczowych Zasad Bazylejskiego Komitetu Nadzoru Bankowego (Basie Core Principles). Co znamienne dla nowej koncepcji architektury finansowej, konieczność wprowadzenia przejrzystości, standardów i kodeksów dobrych praktyk, Międzynarodowy Fundusz Walutowy odnosi zarówno do rządów państw, jak i instytucji finansowych (w tym instytucji międzynarodowych) oraz innych podmiotów sektora prywatnego.

Pojęcie "architektura finansowa" obejmuje swym zakresem zarówno instytucje, rynki, jak i działania (praktyki) podejmowane na szczeblu państwowym przez organy władzy oraz podmioty prywatne w sferze gospodarczej i finansowej. Proces reformowania międzynarodowej architektury finansowej to tworzenie odpornego, bardziej stabilnego międzynarodowego systemu finansowego niezagrożonego destrukcyjnym wpływem światowych kryzysów finansowych. Ma on umożliwić wszystkim krajom uzyskiwanie korzyści wynikających z procesu globalizacji gospodarki światowej oraz wpłynąć na poprawę życia ludności. Zasadniczym jego celem jest osiągnięcie ostatecznego celu poprzez wspólne działanie sektora prywatnego, rządów poszczególnych państw i instytucji międzynarodowych, mimo że uważa się, iż wszystkie aspekty nowej architektury finansowej są niezależne. W tym kontekście uzasadnione jest twierdzenie o łączeniu już nie tylko poszczególnych systemów: bankowego, ubezpieczeniowego i kapitałowego, ale również swoistej tendencji łączenia finansów prywatnych z publicznymi, zwłaszcza w kontekście skoncentrowanego, ujednoliconego podejścia

fiskalnego, nadzorczego i rachunkowego do instytucji finansowych.

Wzmacniania systemów finansowych upatruje się zwłaszcza w lepszym nadzorze nad rynkami finansowymi. Największy rozwój standardów w dziedzinie kontroli i nadzoru nad systemem finansowym przebiega zatem w trzech głównych grupach instytucji: kredytowych, ubezpieczeniowych i działających na rynku papierów wartościowych. Najistotniejsze działania na forum międzynarodowym w tym zakresie podejmują Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Bank Światowy, a zwłaszcza Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego. Jednocześnie na forum światowym szeroko dyskutowany jest problem włączenia sektora prywatnego w proces zapobiegania i rozwiązywania kryzysów finansowych. Umocnienie systemów finansowych ma nastąpić właśnie w większej przejrzystości działań sektora prywatnego, choć nie sposób pominąć w tym zakresie zgodności tych działań z założeniami polityki monetarnej i fiskalnej jako metod zwalczania kryzysów.

Proces integracji rynku wspólnotowego nie jest już w zasadzie blokowany przez bariery prawnoadministracyjne, koszty telekomunikacji, transportu i sieci dystrybucji.

Przepływ zaś kapitału i płatności praktycznie odbywa się bez ograniczeń i kontroli, tak między rynkami krajowymi, jak i między rynkami krajowymi i międzynarodowymi, co powoduje zwiększenie zakresu działania przez firmy inwestycyjne, a zarazem rozszerzenie działalności tradycyjnych banków uniwersalnych na obszary rynku kapitałowego czy także tworzenie nowych produktów i instrumentów finansowych. Decydujący wpływ na zachodzące zmiany w sektorze instytucji finansowych mają

- wejście na rynek usług finansowych instytucji pozabankowych,
- dostosowanie struktury instytucji finansowych do takiej, która w sposób najefektywniejszy oferuje swoim klientom produkty i usługi,
- świadczenie wszystkich usług finansowych przez jedną instytucję,
- rozwój bezpośrednich kanałów dystrybucji usług finansowych.

Interakcja między instytucjami kredytowymi, ubezpieczeniowymi i inwestycyjnymi ma charakter ciągły, w warunkach ekonomicznej rzadkości zasobów, co powoduje, że "wewnętrzna" konkurencja (między sektorami) jest kluczem do zmian instytucjonalnych. To formy instytucjonalne, na równi z konkurencją i innowacjami, kształtują sposób realizacji uniwersalnych funkcji systemu finansowego w gospodarce rynkowej, a nie uniwersalne funkcje narzucają zunifikowane rozwiązania instytucjonalne. Bardzo trudno jest jednak tworzyć,

podtrzymywać te regulacje państwowe, które odpowiadać mają jednocześnie zachodzącym szybko światowym przemianom ekonomicznym.

Zwłaszcza że państwa dokonują liberalizacji krajowych przepisów, co w perspektywie pozwolić ma własnym instytucjom osiągnąć "zewnętrzną" przewagę konkurencyjną na rynku.

Anatolij Tkach

dr. hab, prof. PRz, zakład finansów i bańkowości

Politechnika Rzeszowska

Marek Śmiechowski

Politechnika Rzeszowska

ROZWÓJ POJĘCIE I FUNKCJE FINANSÓW PUBLICZNYCH

Finanse publiczne – obejmują procesy związane z gromadzeniem, podziałem i wydatkowaniem finansowych środków publicznych, w oparciu o regulacje prawne oraz finansowaniem deficytu budżetowego i obsługą długu publicznego. Podmiotowo finanse publiczne oznaczają instytucjonalne ramy, w których dokonują się powyższe procesy.

Definicja ustawowa

Zgodnie z art. 3 ustawy o finansach publicznych: „finanse publiczne obejmują procesy związane z gromadzeniem środków publicznych oraz ich rozdysponowaniem, a w szczególności:

- 1) gromadzenie dochodów i przychodów publicznych;
- 2) wydatkowanie środków publicznych;
- 3) finansowanie potrzeb pożyczkowych budżetu państwa;
- 4) zaciąganie zobowiązań angażujących środki publiczne;
- 5) zarządzanie środkami publicznymi;
- 6) zarządzanie długiem publicznym;
- 7) rozliczenia z budżetem Unii Europejskiej”.

Podmioty tworzące sektor finansów publicznych

1. Organy władzy publicznej, Organy administracji rządowej, Organy kontroli państwowej i ochrony prawa, Sądy i trybunały,
2. Jednostki samorządu terytorialnego (gminy, powiaty, samorząd województwa) oraz ich związki

3. Jednostki budżetowe,
4. Samorządowe zakłady budżetowe
5. Agencje wykonawcze
6. Instytucje gospodarki budżetowej
7. Państwowe fundusze celowe
8. Zakład Ubezpieczeń Społecznych i zarządzane przez niego fundusze oraz KRUS i fundusze zarządzane przez Prezesa KRUS
9. Narodowy Fundusz Zdrowia
10. Samodzielne publiczne zakłady opieki zdrowotnej (SPZOZ)
11. Uczelnie publiczne
12. Polska Akademia Nauk i tworzone przez nią jednostki organizacyjne
13. Państwowe i samorządowe instytucje kultury oraz państwowe instytucje filmowe
14. inne państwowe lub samorządowe osoby prawne utworzone na podstawie odrębnych ustaw w celu wykonywania zadań publicznych, z wyłączeniem przedsiębiorstw, jednostek badawczo-rozwojowych, banków i spółek prawa handlowego.

Funkcje finansów publicznych

Alokacyjna – państwo dysponując zasobami pieniężnymi w formie budżetu może przemieszczać środki finansowe na zadania, które ma obowiązek spełniać, albo też na dziedziny wymagające dofinansowania lub też na dziedziny, które ze swojej istoty nie przynoszą zysku a ich prowadzenie jest konieczne dla istnienia państwa i zbiorowych potrzeb obywateli. Skutkiem alokacji części zasobów, którymi dysponuje gospodarka jest dostarczanie towarów i usług całemu społeczeństwu.

Dostarczanie towarów i usług finansowane jest z funduszy publicznych i następuje w związku z rodzajem zadania stawianego przed państwem. Rodzaje zadań:

1. Publiczne
2. Społeczne

Zadania te są realizowane przez państwo w chwili, gdy nie mogą być one wykonane za pomocą mechanizmu rynkowego.

Zadania publiczne państwa to obrona narodowa, bezpieczeństwo publiczne, służba dyplomatyczna, administracja państwowa.

Zadania społeczne to zaspokajanie indywidualnych potrzeb człowieka.

Dostarczanie dóbr społecznych lub proces, w którym wykorzystanie całości

zasobów jest dzielone między prywatne i społeczne dobra, w którym ustala się strukturę dóbr społecznych.

Redystrybucyjna tzw. rozdzielcza – polega na dokonywaniu za pomocą finansów podziału produktu dochodu narodowego poprzez kształtowanie odpowiednich przychodów i wydatków wszystkich uczestników ogni (podział funduszu nabywczego).

Fundusz nabywczy zależy od:

- przychodu materialnego
- przychodu redystrybucyjnego
- przychodu kredytowego
- wydatków redystrybucyjnych
- wydatków kredytowych
- oszczędności
- Są różne metody gromadzenia funduszu nabywczego w różnych ogniach.

Metodami tymi są:

- samofinansowanie (przedsiębiorstwa)
- budżetowe (państwo)
- kredytowe

Redystrybucja dochodów jest realizowana w formie pieniężnej, dokonywana przez system transferów dochodów. Transfery te mają postać przepływu pieniądza między różnymi podmiotami a państwem.

Transfery o charakterze publicznym istotne jest, że przepływ pieniądza ma charakter jednostronny np.: podatki.

Transfery wewnątrz sektora publicznego (z budżetu państwa do publicznych funduszy celowych)

Transfery o charakterze zwrotnym są to transfery pieniądza związane z zaciąganiem i spłacaniem przez państwo pożyczek. Skutkiem są wydatki nabywcze podmiotów, na rzecz których transfery są dokonywane oraz nie mające bezpośredniego związku z wykorzystaniem PKB(dochodu narodowego).

Redystrybucja dochodów zawsze dokonuje się czymś kosztem i na czyjąś korzyść, ale koszty i korzyści mogą być różne dla poszczególnych obywateli.

Kontrolna – redystrybucja PKB dokonywana poprzez obieg pieniężny pozwala poprzez ściśle określone reguły ewidencjonowania wszystkich zjawisk finansowych poprzez jednostki sektora publicznego na wyciąganie wniosków o stanie gospodarki państwa i przeciwdziałanie nadużyciom mogących powstać w gospodarowaniu

finansami publicznymi; umożliwi także kontrolę prowadzenia tejże gospodarki

Stabilizacyjna – wykorzystuje politykę budżetową jako instrumentu utrzymywania wysokiego stanu zatrudnienia, racjonalnego poziomu stabilności cen oraz właściwej stopy wzrostu gospodarczego z uwzględnieniem efektów bilansu płatniczego.

Władze publiczne oddziałują na gospodarkę poprzez kształtowanie podatków (dochodów budżetowych) wydatków budżetowych oraz salda budżetu państwa. Niskie podatki sprzyjają aktywności gospodarczej, wzrostowi zatrudnienia, wzrostowi zysków przedsiębiorstw oraz dochodów ludności a co za tym idzie wzrostowi popytu. Natomiast wzrost podatków hamuje aktywność gospodarczą, spada zatrudnienie, spadają dochody ludności w konsekwencji spada popyt.

Instrumenty polityki gospodarczej można podzielić również na:

- Instrumenty dyskrecjonalne (środki uznaniowe)
- Instrumenty automatyczne (automatyczne reguły)

Automatyczne stabilizatory koniunktury są to narzędzia reagujące na zmiany koniunkturalne, nie wymagające podejmowania jakichkolwiek decyzji, dotyczących ich wykorzystania. Samoczynnie pobudzają lub hamują wysoką aktywność gospodarczą bez ingerencji państwa. Służą realizacji pasywnej polityki budżetowej służącej realizacji funkcji stabilizacyjnej dochodów i wydatków publicznych. Automatyczne stabilizatory koniunktury, poprzez oddziaływanie na globalny popyt, mogą zmniejszać wahania gospodarki w krótkim czasie. Natomiast nie stwarzają warunków do zasadniczej zmiany istniejącej sytuacji gospodarczej. Ich zadaniem jest dążenie do utrzymania pewnego poziomu aktywności gospodarczej poprzez obronę wyjściowych rozmiarów popytu globalnego, niezależnie od tego, na jakim poziomie popyt się ustabilizował.

Rodzaje:

Do najważniejszych automatycznych stabilizatorów koniunktury należy zaliczyć:

- podatki od dochodów ludności – podatki bezpośrednie PIT, płacone są od dochodów ludności, mają charakter progresywny to znaczy że wzrastają wraz ze wzrostem dochodów.
- podatki od przedsiębiorstw – podatki bezpośrednie CIT, płacone są od dochodów przedsiębiorstw, mają charakter progresywny.
- podatki pośrednie – podatki pośrednie są jednym ze składników cen produktów i są płacone w momencie dokonywania zakupów np. VAT

– zasiłki dla bezrobotnych i inne formy świadczeń społecznych oraz programy dla rolnictwa.

Działania dyskrecjonalne to działania polegające na rozstrzygnięciu przez organy państwowe wg swojego przekonania w granicach swobodnego uznania. Stabilizatory te to celowe arbitralne decyzje państwa wywołujące określone zmiany dochodów i wydatków budżetów. Najczęstszymi dyskrecjonalnymi posunięciami państwa są:

- zmiany stawek i struktury podatków
- zmiany systemu transferów
- zmiany w intensywności działalności gospodarczej, w tym wydatków na roboty publiczne.

Użycie takiego instrumentu wymaga każdorazowo podjęcia decyzji politycznej, co często wydłuża okres ich wprowadzania oraz może prowadzić do reagowania w sposób krótkowzroczny; pozwalają jednak wybrać rozwiązanie optymalne.

Наталья Катайкина,

к.э.н., доцент кафедры валютно-кредитных и финансовых отношений,
Саранский кооперативный институт (филиал) АНО ОВО
Центросоюза РФ «Российский университет кооперации»
(г. Саранск, Россия)

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

В современных условиях социально-экономического развития страны в целом или ее регионов большое значение отводится вопросу регулирования. Исторически сложились два ведущих методологических подхода к процессу регулирования рыночной экономики развитых стран. Первая доктрина – кейнсианская школа, которая рассматривается как теория государственного регулирования хозяйственного механизма. Вторая – неокейнсианская доктрина, изучается как консервативная доктрина, основанная на невмешательстве государства в хозяйственную жизнь общества.

Однако указанные выше теоретические течения имеют общие основы: рассматривают государство в качестве субъекта экономической системы, который обладает определенным количеством собственности, а также

хозяйственными функциями с целью проведения экономической политики. Данная политика направлена на достижение стратегических целей общества. Государство можно рассматривать как сложный механизм и аппарат согласования противоречивых интересов индивидов, социальных слоев и общественных групп, составляющих общество [1, с. 10].

Существуют и принципиальные отличия между концепциями, например от использования различных методов государственного воздействия вплоть до полного отрицания воздействия государства. Так, австрийский экономист Фридрих Август фон Хайек отмечал, что государству отводится роль только «ночного сторожа», который не вмешивается в различные экономические процессы.

Дж.М.Кейнс и посткейнсианские представители считают, что слежение за состоянием параметров рынка является одной из функций государства (правительства). Любое неравновесное воздействие должно быть зарегистрировано и на базе встроенных стабилизаторов направлено на траекторию равновесного сбалансированного роста. Так правительство воздействует на тот или иной сегмент рынка.

Кейнсианская теория в вопросах государственного регулирования экономики неоднородна, и в результате распадается на три основные течения: левое (либеральное), консервативное и неоклассическое.

Так левое кейнсианство пытается решить противоречия современной экономики через увеличения государственных расходов на следующие общественные цели: здравоохранение, жилищное строительство, социальное страхование, дорожное строительство и другие направления, а также через повышение заработной платы работающих, доходов фермеров и мелких предпринимателей.

Консервативное направление кейнсианство акцентирует внимание на увеличение государственного регулирования экономики в основном путем максимизации прибылей и сохранения консервативной структуры экономики [3, с. 602].

Неоклассическая школа и ее представители полагают, что путем эффективной кредитно-денежной и фискальной политики можно осуществить интеграцию микро- и макровмешательства государства в определение уровня доходов различных слоев населения, координацию инвестиционной политики, формирование прогрессивной отраслевой структуры и т.д.

Кейнсианская концепция государственного регулирования экономики - кейнсианская (теория эффективного спроса) предполагает активное вмешательство государства в экономическую деятельность путем стимулирования совокупного спроса (общей покупательной способности), повышения масштабов и эффективности инвестиций, воздействия на ссудный и банковский процент, расширения общественных работ, перераспределение дохода. В отличие от концепции экономики спроса, концепция экономики предложения ориентируется на стимулирование предложения капиталов и рабочей силы, активизацию производства и занятости.

Изучение основ различных методологических подходов к регулированию рыночной экономики необходимо для ученых России и многих других стран. Это связано с тем, что страны находятся в процессе реформирования экономических структур. Поэтому необходимо изучение и применение на практике опыта государственного регулирования социально-экономического развития развитых стран, что позволит избежать в отечественной практике многих ошибок и проблем. Тем более это актуально для развития регионов, которые испытывают трудности в социально-экономическом развитии.

На наш взгляд необходимо государственное регулирование социально-экономического развития. Это связано с тем, что рыночному механизму свойственны определенные недостатки: нерациональное использование трудовых ресурсов, природных ресурсов, не сохраняются невозобновимые ресурсы, недостаточна защита окружающей природной среды и др. В рыночной экономике производственная сфера нацелена в основном на удовлетворение потребностей тех, кто имеет большое количество денежных средств, а не производство социально-необходимых товаров и услуг для населения страны или отдельного региона.

Государство должно использовать экономические и финансовые ресурсы на удовлетворение коллективных потребностей людей, способствовать созданию общественных благ и услуг. Причем должны быть удовлетворены не все максимальные потребности населения, а только та их часть, которая необходима для развития общества и человека, чтобы не возникали иждивенческие настроения в обществе, а потребности удовлетворялись те, которые нужны человеку. Государству необходимо создавать рабочие места для повышения уровня занятости, способствовать снижению безработицы, заботиться об инвалидах, детях и стариках, малоимущих гражданах. В итоге

государство участвует в макро- и микроэкономических процессах, способствуя социально-экономическому развитию страны в целом и ее регионов.

В условиях рыночной экономики государственное регулирование социально-экономического развития (ГРСЭР) можно рассматривать как систему мер законодательного, исполнительного и контролирующего характера, которые осуществляются с помощью правомочных государственных учреждений с целью приспособления существующей социально-экономической системы к постоянно изменяющимся условиям хозяйствования [3, с. 603]. Субъектами регулирования можно считать следующие органы управления: федеральные, региональные, муниципальные, коммунальные.

В качестве целей государственного регулирования социально-экономического развития можно выделить генеральные и конкретные. Так среди генеральных целей в качестве приоритетных выступают следующие: экономическая и социальная стабильность, экономическая безопасность страны и регионов, адаптация рыночного механизма к различным ситуациям, а также достижение социальной и экономической стабильности в стране. К конкретным целям регулирования исходят из необходимой увязки общественных и частных интересов и подразделяются в зависимости от объектов государственного регулирования.

Большое внимание в процессе регулирования социально-экономического развития региона в последние годы уделяется вопросу устойчивого развития человеческого потенциала. В свою очередь выявлена тесная взаимозависимость развития человеческого потенциала и развития региона. Социально-экономическое развитие человеческого потенциала региона предполагает создание таких условий в экономике и социальной сферы, которые способствовали бы развитию человека, удовлетворению его материальных и духовных потребностей, повышению индекса человеческого развития. В свою очередь развитых человек, обладающий определенными знаниями и навыками, может принести определенный вклад в развитие региона и страны в целом [2, с. 78].

Объектами регулирования выступают: наднациональный уровень межгосударственных союзов национальной экономики, отдельных регионов и секторов, где возникают проблемы, которые невозможно решить только с помощью рыночных регуляторов, а необходимо государственное

вмешательство. На практике можно выделить основные типы государственного регулирования:

- государственный монополизм в управлении социально-экономическим развитием, который был в СССР и до сих пор сохранился в некоторых странах;
- сочетание рыночных и государственных регуляторов, характерно для таких моделей как «китайской», «японской», «шведский».
- крайний либерализм, основанный на признании эффективным только частного предпринимательства (например США).

Наличие в стране сильной законодательной, исполнительной и судебной государственной власти свидетельствует об эффективном государственном регулировании. Государственное регулирование предполагает инвестирование финансовых ресурсов в различные проекты. Так в России в 2006 г. введены приоритетные национальные проекты, а также приняты программы развития регионов и страны в целом. Все эти меры приносят определенный результат в социально-экономическое развитие человеческого развития России и ее регионов.

Использованные источники:

1. Гусейнова Л.Б. Механизм государственного регулирования социально-экономического развития субъекта федерации (на примере Республики Дагестан) : дисс....канд. экон. наук: 080005. М., 1999. - 135 с.;

2. Финансирование развития человеческого потенциала : учеб. пособие / А.Ф. Поляков, Н.Н. Катайкина, Л.Н. Чубрикова [и др.]; под общ. ред. А.Ф. Полякова; Саран. кооп. ин-т РУК. – Саранск : Принт-Издат, 2012. – 208 с.

3. Экономическая теория: Учебник. Изд. испр. и доп. / Под общ. ред. акад. В.И. Видяпина, А.И. Добрынина, Г.П. Журавлевой, Л.С. Тарасевича. – М.: ИНФРА-М, 2006. - 672 с.

Наталя Намлієва

*кандидат економічних наук, доцент кафедри системного аналізу
Мелітопольський інститут державного та муніципального управління
«Класичного приватного університету» (м. Мелітополь, Україна)*

ПРИНЦИПИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Вироблення принципів інвестиційного державного регулювання в національній економіці потребує врахування об'єктивних реалій сучасної економічної кризи, а також перспектив соціально-економічного розвитку держави. Напрацювання пріоритетного застосування прямих чи опосередкованих засобів впливу на інвестиційне середовище а також вибір пріоритетних заходів стимулюючого чи обмежувального характеру формує необхідність наукового пошуку цих проблем.

Значний внесок у напрацювання положень регулювання інвестиційної активності здійснили такі науковці: В. Геєць, М. Герасимчук, Б. Губський, П. Єщенко, Б. Данилишин, М. Долішній, С. Мочерний, А. Рум'янцев, М. Чумаченко, А. Фукс, М. Швайка та інші. Проте, пошук ефективного інструментарію, основоположних принципів, завдань та підходів інвестиційного державного регулювання потребує їх корегування з врахування сучасних умов та перспектив розвитку.

Управління інвестиційною активністю є складним процесом, проте сучасний розвиток суспільства вже важко уявити без цього елемента господарювання. Можна виокремити низку основних завдань, вирішення яких допоможе прискорити розвиток інвестиційних процесів в Україні, серед яких: створення правового середовища, яке регулюватиме взаємовідносини і захищатиме інтереси, права учасників інноваційного процесу; створення інформаційного середовища та системи комунікацій між учасниками; розроблення механізму взаємодії різних елементів та учасників інноваційної діяльності; визначення ролі та основних завдань органів державного регулювання інноваційного розвитку; забезпечення прозорості під час відбору для реалізації інноваційних проектів, основних напрямів розвитку наукових досліджень тощо [1].

Варто зазначити, що серед усіх факторів, на формування принципів державного інвестиційного регулювання впливатимуть найбільшою мірою фінансові, економічні та нормативно правові чинники.

Ефективність державного регулювання інвестиційної діяльності має визначатися насамперед принципами й характером стосунків держави з інвесторами, що зумовлюють такі основні варіанти її поведінки: а) преференційний підхід до діяльності іноземних інвесторів на території України та надання їм відповідних переваг; б) підхід, що ґрунтується на рівності прав вітчизняних та іноземних інвесторів; в) підхід, який має дискримінаційний характер стосовно іноземних інвесторів і надає пільговий

режим для вітчизняних інвесторів. З названих варіантів відносин держави з інвесторами в законодавстві України запроваджено принцип рівності щодо регламентації прав вітчизняних та іноземних інвесторів на українському ринку, хоч і з певними елементами дискримінації іноземного капіталу в окремих галузях національної економіки [6].

За змістом принципи державного управління інвестиційною діяльністю можна розділити на загальні (організаційні) та спеціальні.

До класичних принципів державного регулювання інвестицій, як правило, відносять: принцип законності; принцип справедливості; принцип прозорості та доступності; принцип стимулювання діяльності; принцип відповідальності сторін; принцип ефективності тощо.

Окрім того, Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» визначено такі принципи державної регуляторної політики є [4]: доцільність; адекватність; ефективність; збалансованість; передбачуваність; прозорість та врахування громадської думки, див. табл. 3.

Таблиця 3

Систематизація загальних (організаційних) принципів державного інвестиційного регулювання

№ пп	Назва принципу	Характеристика принципу
Основні принципи		
1.	Законності [4]	Реалізація інвестиційних стимулів на законній основі
2.	Справедливості [4]	Створення справедливого режиму господарської діяльності для усіх суб'єктів тієї ж галузі чи території
3.	Прозорості та доступності [4]	Відкритість для фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань дій регуляторних органів на всіх етапах їх регуляторної діяльності
4.	Стимулювання діяльності [4]	Заохочення інвестицій у програми (проекти), галузі, території, визначені пріоритетними
5.	Відповідальності сторін [15]	Відповідальності з боку держави та інвесторів за дотримання договірних засад
6.	Ефективності [4]	Досягнення економічного (соціального та інших) ефектів
7.	Доцільності [4]	Обґрунтована необхідність державного регулювання господарських відносин з метою вирішення існуючої проблеми
8.	Адекватності [4]	Відповідність форм та рівня державного регулювання господарських відносин потребі у вирішенні існуючої проблеми та ринковим вимогам з урахуванням усіх прийнятних альтернатив

9.	Збалансованості [4]	Забезпечення у регуляторній діяльності балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави
10.	Передбачуваності [4]	Послідовність регуляторної діяльності, відповідність її цілям державної політики, а також планам з підготовки проектів регуляторних актів, що дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати планування їхньої діяльності
Додаткові принципи (запропоновані автором)		
11.	Стратегічного розвитку	застосування програмно-цільового методу державного регулювання
12.	Принцип корегування та оперативності	оперативного внесення змін до засобів впливу відповідно до умов середовища
13.	Комунікативності та взаємодії	взаємодія органів влади щодо регулювання діяльності ТНК
14.	Наукової обґрунтованості	наукове обґрунтування методів впливу
15.	Консолідації	створення єдиного механізму, що регулює діяльність у комплексі, яка в цілому покликана сприяти розвитку ТНК

До запропонованих класичних принципів пропонуємо долучити принципи стратегічного розвитку; корегування та оперативності; комунікативності та взаємодії; наукової обґрунтованості та консолідації.

Якщо досліджувати спеціальні принципи державного інвестиційного регулювання, тобто такі що діють в Україні, то такі принципи визначено Концепцією регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.1995 р. № 384, а саме [5]: принцип послідовної децентралізації інвестиційного процесу, який полягає у поступовому переході від інвестування лише на підставі рішень уповноважених державних органів; збільшення частки внутрішніх (власних) коштів суб'єктів господарювання у фінансуванні інвестиційних проектів; перенесення центру ваги з безповоротного бюджетного фінансування у виробничій сфері на кредитування; виділення бюджетних коштів переважно для реалізації державних пріоритетів, програм (проектів), спрямованих на здійснення структурної перебудови економіки, за адресним принципом; фінансування об'єктів, будівництво яких знову розпочинається за рахунок бюджетних коштів, як правило, на конкурсній основі; надання переваги завершенню раніше розпочатих будов, технічному переоснащенню та реконструкції діючих підприємств; здійснення відповідними державними органами контролю за

цільовим використанням централізованих інвестицій; розширення змішаного фінансування інвестиційних проектів; удосконалення нормативної та правової бази з метою збільшення обсягів залучення інвестицій; впровадження системи страхування інвестицій.

Систематизація спеціальних принципів державного інвестиційного регулювання наведено в табл. 4.

На думку окремих науковців, державне управління інвестиційною діяльністю має базуватися іще на таких спеціальних принципах: взаємної відповідальності інвесторів і держави; дотримання основних прав і свобод інвесторів; юридичної відповідальності інвесторів за порушення вимог законодавства України або міжнародних договорів; послідовної децентралізації інвестиційного процесу та розширення змішаного фінансування інвестиційних проектів; залучення іноземних інвестицій переважно для реалізації державних пріоритетних програм (проектів), спрямованих на здійснення структурної перебудови економіки та надання переваги завершенню раніше розпочатих будівництв, технічному переоснащенню та реконструкції діючих підприємств; вдосконалення законодавства про інвестиційну діяльність [3, с. 108].

Таблиця 4

Систематизація спеціальних принципів державного інвестиційного регулювання

№ пп	Назва принципу	Характеристика принципу
1	2	3
Основні принципи		
1.	Послідовної децентралізації [5]	Перехід від інвестування лише на підставі рішень уповноважених державних органів, основою якого є державні кошти, до інвестування, в основі якого лежить майно та кошти територіальних громад
2.	Збільшення частки внутрішніх (власних) коштів [5]	Постійний пошук і залучення власних інвестиційних резервів задля подальшого розвитку господарюючих суб'єктів
3.	Перенесення центру ваги на кредитування [5]	Поступовий відхід від використання бюджетних субсидій і субвенцій в управлінні державними інвестиційними проектами
4.	Виділення бюджетних коштів переважно для реалізації державних пріоритетів, програм [5]	Головний напрямок державного інвестування розвиток паливно-енергетичного комплексу і впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій; соціальна сфера, розширення і нарощування обсягів виробництва та ін.
5.	Фінансування об'єктів,	Впровадження конкурентних засад в процесі

	будівництво яких знову розпочинається за рахунок бюджетних коштів, як правило, на конкурсній основі [5]	державного інвестування у будівельну галузь, а також шляхом проведення конкурсу інвестиційних проектів
6.	Надання переваги завершенню раніше розпочатих будов, технічному переоснащенню та реконструкції діючих підприємств [5]	Надання пріоритетів розпочатим інвестиційним проектам
7.	Здійснення відповідними державними органами контролю за цільовим використанням централізованих інвестицій [5]	Закріплення зобов'язань представника інвестора контролювати напрямки руху інвестованих матеріальних і нематеріальних цінностей
8.	Розширення змішаного фінансування інвестиційних проектів [5]	Реалізація інвестиційних проектів, участь у яких в якості інвестора можуть брати спільно господарюючі суб'єкти різних форм власності
9.	Удосконалення нормативної та правової бази з метою збільшення обсягів залучення інвестицій [5]	Вироблення якомога чіткіших і прозоріших норм, які детально регламентують інвестиційний процес

Продовження табл.

1	2	3
10.	Впровадження системи страхування інвестицій [5]	Для захисту інвестицій законом передбачено, що вони можуть, а іноді й обов'язково мають бути застраховані
<i>Додаткові принципи (запропоновані автором)</i>		
11.	Конкурентних переваг	Забезпечення конкурентоспроможності економіки
12.	Економічного динамізму	Сприяння розвитку економіки загалом і її окремих об'єктів

На нашу думку, до загальноприйнятих принципів варто долучити принципи врахування конкурентних переваг та економічного динамізму.

Основними напрямками інвестиційної політики в Україні мають бути: послідовне зниження регуляторного тиску на інвесторів і відсутність диверсифікованих джерел інвестицій, нерівномірність їх розподілу між регіонами; зростання динаміки інвестування не лише в галузі зі швидким обігом капіталу, а й у високотехнологічні або стратегічно важливі для держави сфери; зниження соціального напруження, досягнення остаточного підходу у виділенні коштів на потреби соціальної сфери; створення ефективних форм і механізмів управління інвестиційною діяльністю [2, с. 19].

Список використаних джерел:

1. Дашковська І.Б. Деякі аспекти державного регулювання інноваційної діяльності в Україні / І.Б. Дашковська // Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Ekonomika/2011_698/06.pdf.
2. Малько А. Правовые стимулы и ограничения: двоичность информации как метод анализа / А. Малько // Общественные науки и современность. – 1994. – № 5. – С. 67–76.
3. Медвідь Я.Ф. Державне управління інвестиційною діяльністю в Україні / Я.Ф. Медвідь, Я.І. Ніколаєва // Наукові праці МАУП. – К., 2011. – №1 (28). – С. 107–112.
4. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності 11 вересня 2003 року № 1160-IV[чинний] // Відомості Верховної Ради України [Текст] – 2004. – № 9. – С. 79.
5. Про концепцію регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 1995 р. № 384 – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/384-95-%D0%BF>.
6. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2010 р. N 1900-р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1900-2010-%D1%80>.

Наталія Краус

*к.е.н., доцент, докторант відділу теорії економіки і фінансів
Науково-дослідний фінансовий інститут
ДННУ “Академія фінансового управління”
Міністерства фінансів України (м. Київ, Україна)*

ЕКОНОМІЧНА ПАРАДИГМА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ: БІФУРКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Актуальність інноваційної моделі розвитку зумовлюється стрімким зростанням впливу науки та нових технологій на соціально-економічний розвиток, що відбувся протягом останніх 25 років. Нові технології докорінно і швидко змінили структуру світової економіки. Виявилось, що неспроможність країни здійснити структурну перебудову економіки відповідно до нового технологічного укладу (чи зволікання з цим) не просто гальмує її розвиток, але

й призводить до економічної деградації і відсуває її на периферію світових економічних процесів [1, с. 2].

Можливості, тривалість, конкретні шляхи переходу національної економіки до інноваційної моделі розвитку залежать від наявного у країні інноваційного потенціалу, зокрема: мережі наукових організацій; насиченості економіки науковими кадрами; обсягів фінансування наукової і науково-технічної діяльності; рівня динаміки виробництва інноваційної продукції; наявності платоспроможного попиту на інноваційну продукцію.

Головними проблемами, що ускладнювали розвиток інновацій в Україні, до недавня були фактичне спрямування державної політики на закріплення моделі економіки, яка ґрунтувалася на низькотехнологічних укладах, та слабкий розвиток ринкових інституцій [1, с. 3].

Характер взаємовідносин між державою та наукою, що склалися в сучасному українському суспільстві, справедливо можна назвати суто “українською моделлю”. Справа в тому, що на противагу світовій тенденції, коли країни, постійно нарощуючи свій науковий та інноваційний потенціали, покращують у результаті й інвестиційну привабливість, Україна, навпаки, – його втрачає, знижуючи, відповідно, свою інвестиційну привабливість.

Як засвідчують дослідження компанії Battelle [2], світові валові видатки на наукові дослідження та розробки (R&D) упродовж 2012–2013 рр. зросли на 2,7% (з 1517 млрд дол. за паритетом купівельної спроможності, до 1558 млрд дол.), а в 2014 р. передбачається їх зростання, порівняно з 2013 р., ще на 3,9% (до 1618 млрд дол.). Порівняно з докризовим 2007 р., вони зросли у 2013 р. на 38,6% (світові валові R&D видатки у 2007 р. становили 1123,9 млрд дол.). Світовими лідерами за обсягами R&D видатків впродовж означеного періоду були США, Китай та Японія. На тлі цих країн українські валові інвестиції в інноваційну сферу економіки мають досить “скромний вигляд” – близько 3 млрд дол. За показником 2013 р., це у 150 разів менше, ніж у США.

Зважаючи на світові тенденції і враховуючи взаємозв’язок між науковими дослідженнями й розробками та економічним зростанням, важко пояснити неадекватне ставлення до науки в українському суспільстві. За оцінками Battelle [2], валові видатки у 2014 р. на наукові дослідження та розробки у розмірі 465 млрд дол. забезпечать функціонування у США 2,7 млн робочих місць у R&D секторі економіки і додатково підтримають функціонування в інших секторах понад 6 млн робочих місць. За матеріалами Державної служби статистики України, на противагу світовій тенденції, в країні кількість установ, які здійснювали науково-технічну діяльність, упродовж 2005–2012 рр.

зменшувалась. Якщо 2005 р. їх було 1510, то 2012-го – 1208. Все це істотно ускладнює перехід української економіки на інноваційну модель розвитку.

На нашу думку, нова економічна парадигма інноваційного розвитку повинна базуватися на наступних взаємопов'язаних базових складових: економіка творчих змісті та творчих знань, як основного фактора виробництва духовно-морального та інтелектуального капіталів; добавленої вартості, як основного джерела соціально-економічного розвитку; інноваціях, як основного ресурсу, що залучений в процес суспільного виробництва; конкурентоздатність, як важливу умову ефективної господарської діяльності і рівноправної інтеграції країн в систему світового розподілу праці. Але варто зауважити, що ключовою ланкою даної парадигми є інновації. В новій економічній парадигмі, інновації виступають для інших складових в якості обумовленої бази чи основи.

Впровадження інновацій впливає на рівень конкурентоспроможності як окремих підприємств, так і економіки країни в цілому. “Компанія досягає та має конкурентні переваги під впливом інновацій. Вони підходять до нововведення в самому широкому сенсі, використовуючи як нові технології, так і нові методи роботи. Після того як компанія досягає конкурентних переваг завдяки нововведенням, вона може втримати їх лише з допомогою постійного вдосконалення ... Конкуренти зразу ж та обов'язково випередять будь-яку компанію, яка припинить вдосконалення і впровадження інновацій” [3, с. 163].

Авторське схематичне представлення економічної парадигми інноваційного розвитку та процес взаємодії її ключових елементів подано на рис 1.

Пояснюючи зміст запропонованого автором схематичного бачення економічної парадигми інноваційного розвитку потрібно наголосити, що сьогодні у суспільно-економічному житті ми оперуємо певною системою цінностей. За їх допомогою можна визначити напрям і характер розвитку. Ще до недавня, суспільно-економічному розвитку був притаманний лише еволюційний шлях розвитку. Саме такий шлях називають неперервним, стабільним, стійким, адаптаційним, таким, що характеризується відсутністю стрибків і розривів (здійснюється послідовно внаслідок поступового формування та закріплення необхідних соціально-економічних чинників без цілеспрямованого втручання людини). Цей етап розвитку в економіці характеризується як переважно екстенсивний, що ґрунтується на кількісному накопиченні певних виробничих чинників, на попередній технічній базі.

Але сьогодні, поряд з еволюційним, ми спостерігаємо біфуркаційний шлях розвитку, миттєвий перехід до якісно нового стану, тобто революційний

тип розвитку. Він характеризується нестійкістю, нестабільністю, технологічними проривами, винаходами, науковими відкриттями, які функціонують за новими принципами. Даний тип розвитку на початку ХХІ століття охопив всі галузі науки і техніки. Саме це й спонукало нас надати авторське схематичне бачення нової економічної парадигми інноваційної економіки, виходячи з біфуркаційного періоду розвитку.

Біфуркацію можна представити як перехід динамічної системи від одного структурного стійкого стану до другого через структурно нестійкий стан в точці біфуркації. Це дозволяє зв'язати пошук аналітичних виражень для біфуркацій з пошуком русел і відповідних законів управління інноваційною економікою, як складної не рівноважної динамічної системи.

Провідну роль в даній парадигмі відіграє наука та знання. Техніка, в новій економічній парадигмі інноваційної економіки, орієнтується на наукові відкриття. Ці наукові відкриття стають вихідною базою для створення нових галузей виробництва. Безпосередньо у самому виробництві розвиваються наукові дослідження, виникає творча співдружність вчених, провідних наукових співробітників, інженерів, спеціалістів, а підприємства переростають у науково-промислові комплекси.

Інноваційне підприємництво та технологічний базис дозволяє сформувати нову структуру економіки (див. рис. 1).

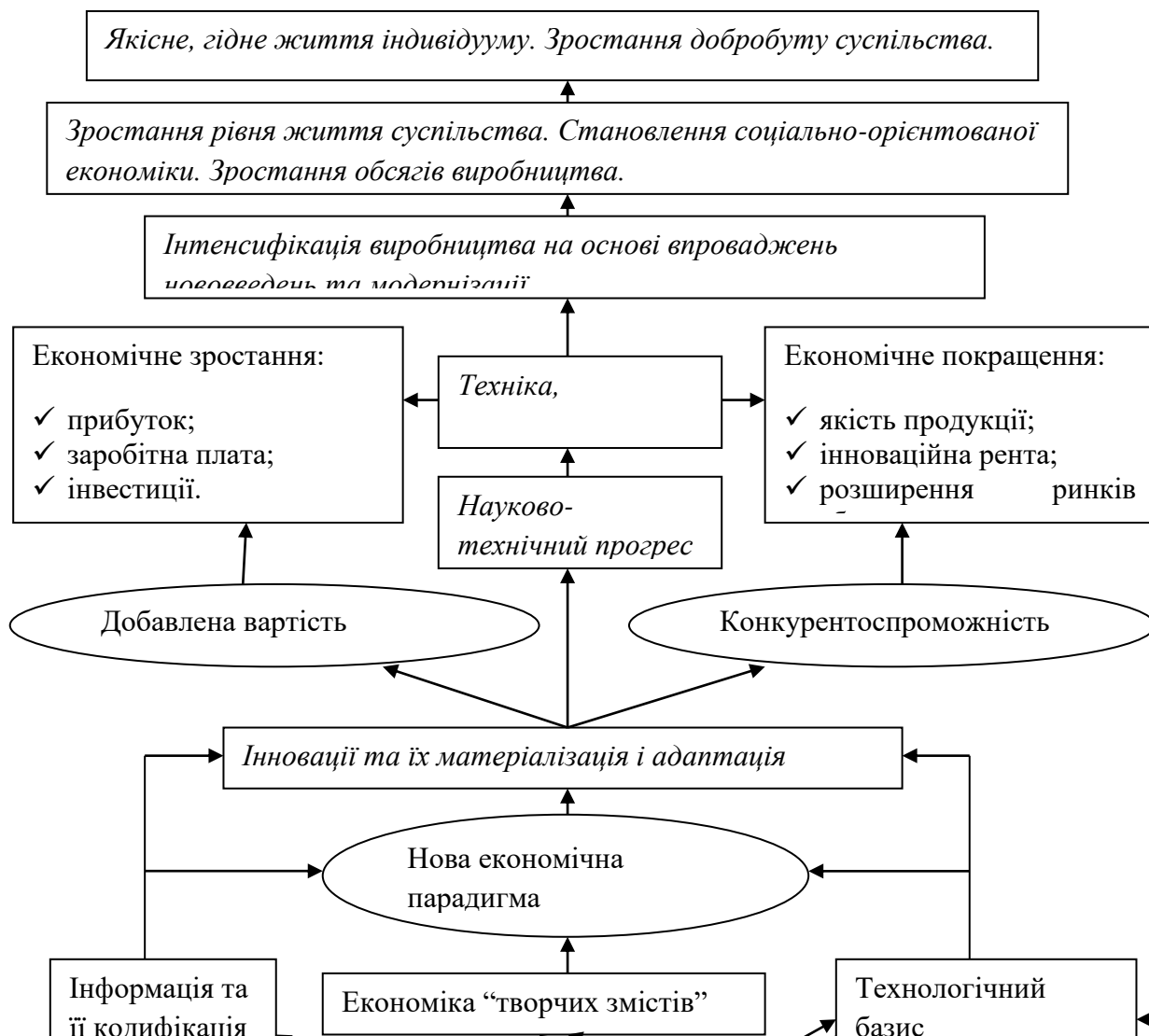

Рис. 1. Нова економічна парадигма інноваційної економіки на основі біфуркаційного розвитку та цінносно-ментальної і творчо-розбудовчої людської діяльності (*авторська розробка*)

Конкуренція – ще один адаптаційний механізм, який дозволяє відігравати серед сформованих економічних інститутів ті, які відповідають новій стадії розвитку економіки, новому циклу М. Кондратьєва. Конкуренція виконує три функції: по-перше, виступає в ролі механізму відбору економічних інститутів після перехідної кризи; по-друге, є фактором дисипації, яка сприяє поляризації економічних інститутів; по-третє, є джерелом флуктуацій, які можуть викликати перехід до нової стадії розвитку [4, с. 84].

Інноваційний розвиток здійснюється закономірно під впливом цілого роду причин і чинників, які спричинили його та є рушійними силами змін. Їх сукупність і взаємозалежність створює синергетичний ефект розвитку.

Що стосується використання термінів “біфуркаційний шлях розвитку”, “точка біфуркації” та “біфуркаційний період” в даній парадигмі, то на нашу думку, це є прийнятним та допустимим. Пов’язане з тим, що під час біфуркаційного періоду, в інноваційної системи є три можливих типи траєкторії подальшого розвитку. А саме: руйнування, прогресивний розвиток, регресивний розвиток (під час якого можливе і подальше руйнування інноваційної системи та перехід на прогресивну траєкторію).

Система підтримки інноваційного розвитку знаходиться на стадії становлення, формуючись через етапи послідовної адаптації різних заходів та підходів. Становлення даної системи повинно відбуватися як на державному так і регіональному рівнях. Прийняття системної моделі національного інноваційного простору, зробить можливим застосування ефективного інструментарію на всіх рівнях економічної агрегації. В свою чергу ефективний інструментарій надасть процесу управління системності в цілому, зробить інноваційне середовище прогнозованим та усвідомленим.

Література

1. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації. Аналітична доповідь центру Разумкова / Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. – 2004. – № 7. – С. 2–25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/additional/analytical_report_NSD55_ukr.pdf. – Назва з екрану.

2. *Global R&D funding forecast, 2014*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.battelle.org/docs/tpp/2014_global_rd_funding_forecast.pdf – Назва з екрану.

3. Портер М. Международная конкуренция / М. Потер. – М.: – Международные отношения. – 2000. – 476 с.

4. Ерохина Е. А. Концепции самоорганизации как новая методология исследования экономических систем / Е. А. Ерохина // Инновации. – № 4 (150). – 2011. – С. 79–84.

Євген Самойленко

кандидат економічних наук, доцент кафедри політекономії

Національна металургійна академія України

(м. Дніпропетровськ, Україна)

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Українська економіка відрізняється від економік розвинених країн світу надзвичайно високою матеріалоємністю та енергоємністю виробленої продукції. Погіршують таку ситуацію два головні чинники – технологічна відсталість виробництва і тіньова економіка. Перший – робить галузі неконкурентоспроможними, а другий – інвестиційно-непривабливими, а разом вони гальмують розвиток економіки. Саме з цих причин, в останні роки, одним

з головних завдань державної політики України є концентрація зусиль усіх гілок влади на комплексному здійсненні радикальних економічних, правових, організаційних й силових заходів щодо рішучого обмеження корупції та тіньової економічної діяльності [1, с. 8].

Високий рівень тінізації економіки України, зумовлений несприятливим інституційним середовищем ведення бізнесу. До найістотніших чинників тінізації вітчизняної економіки належать: суперечливість та дублювання законодавчої і нормативно-розпорядчої бази, недовіра організаційно-інституціональних механізмів антикорупційного законодавства, неефективність функціонування судової й правоохоронної систем, ускладненість доступу до земельних ресурсів, високий рівень злочинності, відсутність історичної практики дотримання норм та моральних стандартів законослухняної поведінки у суб'єктів господарювання і громадян.

Тіньова економічна діяльність пов'язана з державним втручанням в економіку, яке суперечить інтересам окремих груп населення. З метою захисту власних інтересів, ці суб'єкти вступають у відносини, метою яких є уникнення впливу формальних інститутів або мінімізація втрат від такого впливу.

Інституціональна парадигма (“десотіанство”), яка вперше була представлена в дослідженні перуанського економіста де Сото. Він розглядав роль формальних інститутів і бюрократичних структур у відтворенні тіньової зайнятості. Дану концепцію можна представити як більш ускладнений варіант традиційної економічної теорії, який враховує інституціональний фактор економічного середовища. При цьому зберігається головна передумова – здатність раціонально співставляти можливі витрати і вигоди при різних варіантах дій і мотивованого виключно міркуваннями максимізації корисності [2, с. 85; 3, с. 159].

Згідно з інституціональною теорією масштаби поширення тіньового сектора економіки пов'язані з наявністю неефективних формальних (правових) інститутів, стримуючих підприємницьку активність. Індивідууми приймають рішення про початок діяльності й її продовження в умовах легального або тіньового секторів економіки на основі співставлення витрат і вигод в обох секторах. Необхідні передумови такого раціонального вибору – повна обізнаність про правила, норми, трансакційні витрати, а також вдосконалення способів калькулювання і співставлення всіх варіантів вигод і витрат [4, с. 27].

Не буде помилкою вважати тіньову економіку інститутом (згідно з інституціональним напрямком), так як інститут (за Д. Норт) – “це правила гри в суспільстві..., створені людиною обмежувальні рамки, які організують

взаємовідносини між людьми..., вони задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії” [5, с. 11]. Іншими словами, можна сказати, що інститути — це стійкі звичаї мислення, які характерні для великої спільноти людей, це набори правил, які задані соціально. Д. Норт вважає, “що неофіційні обмеження, які беруть свій початок у культурі, не змінюються негайно у відповідь на запровадження офіційних правил. Внаслідок цього напруження між зміненими офіційними правилами і тривкими неофіційними обмеженнями дає результати, що мають важливий вплив на те, як змінюється економіка” [5, с. 62].

Відмінність між неофіційними та офіційними обмеженнями визначається становищем у ієрархії правил, а не суттю. Разом вони утворюють неперервний ряд правил – від табу, звичаїв і традицій на одному кінці до писаних конституцій на другому. Довгий і нерівний перехід від ненаписаних звичаїв і традицій до писаних законів мав однобічний характер у процесі розвитку суспільства від простих до складних і пов’язаний із збільшенням спеціалізації та поділу праці.

Офіційні правила можуть доповнювати неофіційні і підвищити їхню ефективність. Можуть знизити витрати на інформацію, відстежування та виконання угод і таким чином перетворити неофіційні обмеження на засіб вирішення проблем складного обміну. Д. Норт стверджує, що “офіційні правила можна також запровадити для зміни, перегляду і заміни неофіційних обмежень. Зміна міцності позицій сторін в обстоюванні своїх інтересів може викликати попит на іншу інституційну основу обміну, але на перешкоді стоять неофіційні обмеження” [5, с. 66]. Тіньові інституції змінюються, “найважливіше джерело такої зміни – значні зміни відносних цін, які змінюють стимули індивідуумів у процесі людської взаємодії, а єдине інше джерело такої зміни – зміна смаків” [5, с. 108].

Функціонування економіки визначається природою інституційної основи (її здатністю приводити до збільшення доходів), що складається з комплексу взаємозалежних правил і неофіційних обмежень [5, с. 129].

Через своє специфічне функціональне призначення в соціальній системі тіньові інституції завжди відносно стабільні, інертні стосовно своєї діяльної основи, консервативні. Причина консерватизму інститутів – у принципі консенсусу. Інститут – це спосіб дій, який визначається обов’язковим усіма суб’єктами (або, принаймні, їх більшістю), що стосуються даного питання. Відповідно, поки більшість суб’єктів не сприйме (освоїть) новий спосіб дій, старий обов’язково залишається в силі [6, с. 6].

Втрата діяльної основи тіньових інституцій, що призводить до їх згасання, означає наростання хаосу, коли не узгоджуються дії і вчинки взаємодіючих суб'єктів, хоча це і зачіпає їх інтереси. Якщо суб'єкти занадто багато можуть стосовно узгоджувального потенціалу інституційної системи, в ній різко підвищується рівень конфліктності, і значна частина економічної енергії витрачається на пряме придушення конкурентів [6, с. 7].

Оскільки тіньова економіка не є відособленою, замкнутою економічною системою, її суб'єкти вступають в економічні відносини із суб'єктами легальної економіки. З одного боку, формальні інститути чинять вплив на суб'єкти тіньової діяльності.

З іншого, – визначаючи особливості їх подальшого руху, підприємці-тіньовики мають можливість лобіювати свої інтереси, впливати на чиновників та формувати громадську думку. В результаті такого впливу відбувається адаптація суб'єктів тіньової економіки до нових умов [7, с. 339].

Принцип оптимізації поведінки з метою максимізації вигоди за умов обмежених ресурсів означає, що господарюючий суб'єкт, свідомо плануючи свою діяльність, обирає той варіант діяльності, за умов якого відношення вигод до витрат буде максимальним. Але задоволення власного інтересу зовсім не означає, що суб'єкт економічної діяльності автоматично діє у відповідності до прийнятих у суспільстві норм і законів. Тобто обмеження, які створюються завдяки нормам і правилам поведінки, не розглядаються суб'єктами господарської діяльності як щось непоборне.

Разом з тим, це не означає, що вони завжди їх порушують і діють аморально. На підтвердження цього можна говорити, що існують ще й неформальні норми, які впливають на поведінку людини як самостійний чинник. До таких можна віднести певні норми поведінки, які існують в тіньовому секторі економіки. Отже, здійснюється процес інституціоналізації тіньової економіки [8, с. 47]. А це – “шлях в нікуди”, бо тіньова економіка – це безперспективний шлях в стратегічному розвитку економіки країни. За її рахунок частково можна вирішити деякі проблеми – активізувати підприємницьку діяльність, зайняти частину населення, проте вона ніколи не передбачатиме перспективних довгострокових інвестицій у виробництво, якісного удосконалення його технологій або впровадження інновацій [1, с. 142].

Тіньова економіка деформує бюджетно-податкову та кредитно-грошову систему, інвестиційне середовище, криміналізує економіку в цілому і, з часом, перетворюється на системоутворюючий, самовідтворювальний та домінуючий

сектор економічних відносин з усіма негативними для суспільства та економіки наслідками.

Література

1. Краус Н. М. Детермінанти тіньової економіки в інноваційних умовах господарювання: Монографія. – Полтава: Дивосвіт, 2014. – 148 с.
2. Де Сото Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. Де Сото. – М., 1995. – 85 с.
3. Исправников В.О., Куликов В.В. Теневая экономика в России: иной путь и третья сила / В.О. Исправников, В.В. Куликов. – М.: “Российский экономический журнал”, Фонд “За экономическую грамотность”, 1997. – 192 с.
4. Краус Н. М. Тіньовий та офіційний сектори економіки: антагоністичне співіснування і взаємодія : монографія / Н. М. Краус. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – С. 175.
5. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт; пер. з англ. І. Дзюба. – Київ: Основи, 2000. – 198 с.
6. Яременко О.Л. Механізм інституційних змін / О.Л. Яременко // Економічна теорія. – 2006. – №1. – С. 3–12.
7. Самойленко Є. Г. Сутність та етапи еволюції тіньової економіки / Є. Г. Самойленко // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (5). Том 2. – С. 339.
8. Мазур І.І. Мотивація суб’єктів тіньової економічної діяльності / І.І. Мазур // Економічна теорія. – 2006. – №4. – С. 40–53.

Елена Зотова

*кандидат экономических наук, доцент кафедры валютно-кредитных и
финансовых отношений
Саранский кооперативный институт Российского университета кооперации
(г.Саранск, Россия)*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ КРЕДИТОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ СБЕРБАНКОМ РОССИИ

Крупнейшим банком Российской Федерации является Сбербанк России. Сбербанк России основан в 1841 году. Сегодня он является лидером всего российского банковского сектора по общему объему активов. Банк является основным кредитором российской экономики и занимает львиную долю на рынке вкладов. В 2013 года на долю Сбербанка приходится 28,9% совокупных банковских активов, 45,7% депозитов физических лиц, 33,6% корпоративных кредитов и 32,7% розничных кредитов. Весь капитал Сбербанка составляет 1,7 трлн. рублей, или это составляет 27,4% от совокупного капитала российской банковской системы.

За последние годы удвоился кредитный портфель юридических и физических лиц. Сегодня Сбербанк сохраняет лидирующие позиции с долей около 45% на рынке вкладов населения. Являясь универсальным коммерческим банком, он удовлетворяет потребности самых различных групп клиентов, предоставляя широкий спектр банковских услуг. В настоящее время услугами Сбербанка пользуются более 100 млн. физических лиц (более 70% населения России).

Сбербанк предоставляет своим клиентам широкий спектр банковских услуг, включая депозиты, различные виды кредитования (потребительские кредиты, автокредиты и ипотеку), а также банковские карты, денежные переводы, банковское страхование и брокерские услуги. Свои банковские услуги он предоставляет в 83 субъектах Российской Федерации. Филиальная сеть банка, состоит из 17 территориальных банков и насчитывает более 18 400 подразделений.

Масштабы деятельности Сбербанка России по обслуживанию физических лиц постоянно увеличиваются. О чем свидетельствуют данные таблицы 1.

Таблица 1– Основные показатели деятельности банка в 2008-2012 гг.

Показатели	2008 г. млрд. руб.	2009 г. млрд. руб.	2010 г. млрд. руб.	2011 г. млрд. руб.	2012 г. млрд. руб.	Изменение 2012 г. в % к	
						2011 г.	2008 г.
Всего активов	6736	7105	8629	10835	15097	39,34	124,12
Средства физических лиц и корпоративных клиентов	4795	5439	6651	7932	10179	28,33	112,28
Собственные средства	750	779	987	1268	1624	28,08	116,53

Показатели деятельности имеют положительную динамику. Из года в год растут операционные доходы до резервов. Их прирост в 2012 г. за последние

5 лет составил 11,39%. В целом операционные расходы возросли за 5 лет на 166,3%. Приобретение активов в 2012 г. сократило прибыль на 4 млрд. руб. Увеличение прибыли за последние 5 лет составило 256,09%. Прирост всех активов за последние 5 лет составил 124,12% или 8361 млрд. руб. За отчетный год увеличились средства физических лиц корпоративных клиентов на 28,33% и составили 10179 млрд. руб., собственные средства банка возросли на 28,08%, а за последние 5 лет на 116,53%.

Розничный бизнес занимает значительное место во всей банковской системе России, и в первую очередь это связано с быстрым увеличением объемов розничного кредитования, в результате которого темп роста банковского рынка достиг уровня – 39,4%. Структура портфеля кредитов физическим лицам Сбербанка выглядит следующим образом (таблица 2).

Таблица 2 – Структура портфеля кредитов физическим лицам

Портфель кредитов	2010 г.		2011 г.		2012 г.	
	%	млрд. руб.	%	млрд. руб.	%	млрд. руб.
Кредитные карты	5	235	7	387	9	566
Ипотека	31	1454	28	1546	27	1698
Прочие кредиты физических лиц	64	3001	65	3590	64	4024
Кредиты физическим лицам, всего	100,0	4690	100,0	5523	100,0	6288

Сбербанк России постоянно увеличивает свою долю на рынке розничного кредитования, при этом самого высокого темпа роста Сбербанк добился в сегменте кредитных карт. С другой стороны, 2012 год был ознаменован усилением конкурентной борьбы за депозиты физических лиц, что привело к удорожанию фондирования для банковской системы.

Наряду с ростом объемов кредитования и ужесточением конкуренции за привлечение депозитов 2012 год стал для Сбербанка России периодом очень быстрого увеличения объемов и повышения качества услуг по расчетно-кассовому обслуживанию розничных клиентов. В 2012 году Сбербанку удалось не только удержать очень высокий темп роста кредитного портфеля, но и увеличить рыночную долю в сегменте розничного кредитования на 0,7 п.п. – до 32,7%. Самый высокий темп роста зафиксирован в сегментах потребительского кредитования и кредитных карт. Вместе с тем отмечаются хорошие результаты заявок на получение кредита. В 2011 г. Сбербанк России предоставил частным клиентам свыше 4,3 млн. кредитов на общую сумму 1 230 млрд руб. В результате розничный кредитный портфель увеличился на 36,8 % и достиг 1 806 млрд. руб. В целом за 2011 г. вклады частных клиентов в Сбербанке увеличились на 18,4% – до 5 726 млрд. руб.

Другим направлением в области обеспечения высокого качества услуг в сегменте розничного кредитования, – является оптимизация процесса выдачи кредитов и предоставление более быстрого ответа по кредитным заявкам. В 2012 г. сокращен средний срок рассмотрения заявки на получение кредита физическим лицом примерно на 30%. Доля Сбербанка на различных рынках кредитования физических лиц отражена в таблице 3.

Таблица 3 – Доля Сбербанка на рынках кредитования физических лиц

Виды кредитов	2010 г.	2011 г.	2012 г.
Ипотека	44,3	47,4	47,6
Потребительские кредиты	31,8	32,4	32,8
Автокредиты	14,6	11,7	12,0
Кредитные карты	12,2	17,5	22,4

В 2012 г. главным драйвером роста розничного кредитного портфеля Сбербанка, стали потребительские кредиты, или кредиты на неотложные нужды: годовой темп роста в этом сегменте достиг 44,6%, в 2011 г. он составил 43,7%. В 2012 г. портфель потребительских кредитов Сбербанка рос быстрее, чем рынок в целом. Как следствие, доля Банка на рынке потребительского кредитования увеличилась на 0,4 п.п.

В 2012 г. значительно возрос бизнес Банка, связанный с кредитными картами. За год объем ссудной задолженности по кредитным картам увеличился на 139% – до 153 млрд руб., а количество выпущенных карт выросло почти вдвое – до 8,5 млн штук. В результате в 2012 г. Сбербанк стал лидером рынка кредитных карт.

В 2011 г. Сбербанк России упростил и ускорил некоторые процедуры, связанные с оформлением кредита: кредитные заявки вводятся в автоматизированные системы Сбербанка непосредственно в автосалонах, что существенно сократило время принятия решения по заявке; Банк отменил требование о предоставлении письменного согласия супруги(а) заемщика на передачу кредитуемого автомобиля в залог; клиентам предоставлена возможность получить автокредит всего по двум документам.

В 2011 г. Сбербанк предлагал автокредиты с пониженными ставками, что позволило переломить тенденцию сокращения портфеля автокредитов. По итогам 2013 г. объем выданных автокредитов увеличился всего на 20,8%, при этом портфель автокредитов Сбербанка возрос на 24,1%.

Ипотечные кредиты – один из наших ключевых продуктов в розничном сегменте. Доля Банка на рынке составляет 47,6%, что делает его бесспорным лидером. В 2012 г. портфель ипотечных кредитов Банка увеличился на 31,2%.

Один из основных приоритетов Сбербанка помимо наращивания кредитного портфеля и его доли на рынке кредитования – поддержание качества портфеля кредитов физическим лицам, которое в 2012 г. оставалось высоким: доля неработающих розничных кредитов (90+ NPL) в банке была более чем вдвое меньше среднего значения по всей банковской системе. В 2012 г. банк снизил долю неработающих кредитов, а также улучшил общее качество кредитного портфеля. Снижение ожидаемых потерь при устойчивом росте доли необеспеченных продуктов (потребительских и карточных кредитов) в кредитном портфеле показывает, насколько серьезное внимание Сбербанк уделяет качеству кредитного портфеля при управлении рисками. С момента реализации «Кредитной фабрики» начиная с октября 2008 г. постоянно улучшались и расширялись механизмы оценки кредитоспособности заемщиков и одобрения заявок на кредиты. В рамках программы «Кредитной фабрики» в 2011 г. получено 6,4 млн. заявок (в 2010 г. – 3,0 млн. заявок) и выдано 4 млн. кредитов на сумму около 690 млрд. руб. (в 2010 г. – 2 млн. кредитов на сумму около 290 млрд. руб.).

Среди главных достижений 2012 г. Сбербанка можно выделить следующие:

- разработаны и внедрены усовершенствованные модели оценки кредитоспособности розничных заемщиков, учитывающие региональную специфику;

- в марте 2012 г. внедрен механизм определения стоимости заимствований с учетом риска для потребительских кредитов. Это позволило увеличить доходность наиболее рискованных портфелей и привлечь новых качественных заемщиков, предложив им кредиты по более низким ставкам;

- внедрение новых моделей оценки кредитоспособности для ипотечных кредитов позволило повысить уровень одобрения кредитных заявок на 0,5 п.п. и уменьшить кредитный риск по новым портфелям;

- данные Сбербанка были интегрированы с платформой EquifaxInterbankFraudPreventionService (межбанковская система противодействия мошенничеству). Ее цель – выявление несоответствий в клиентских данных и предупреждение мошеннических действий со стороны заемщиков;

- в рамках создания механизма оценки кредитоспособности потенциальных заемщиков была внедрена система автоматизированной оценки надежности заемщиков на основе данных Пенсионного фонда РФ. Система была запущена в Москве в 2012 г., и планируется ее внедрение по всей России;

– начато тестирование технологии автоматизированной обработки и проверки фотографий. Мера направлена на выявление случаев хищения персональных данных на этапе проверки заемщика. Запуск системы намечен на 2013 г.

Сбербанк создает новые продукты и повышает качество услуг. Одно из наиболее существенных технологических достижений 2012 г. в области розничных депозитов – запуск онлайн-вкладов. К концу 2012 г. общий объем онлайн-вкладов составил 97 млрд. руб. Еще одним важным событием стало дальнейшее развитие программы сберегательных сертификатов. За 2012 г. портфель сберегательных сертификатов Банка увеличился с 9 до 222 млрд. руб.

В настоящее время возросла доля безналичных операций по банковским картам. Доля безналичных операций в общем объеме транзакций по банковским картам увеличивается второй год подряд. В частности, в 2012 г. данный показатель достиг 29%, а в декабре 2012 г. – 33% (против 22% в декабре 2011 г.). Благодаря этому заметно возросли комиссионный доход Банка от операций с банковскими картами и объем средств на карточных счетах клиентов.

Главная стратегическая цель – увеличить долю услуг, предоставляемых клиентам через каналы удаленного обслуживания. Для этого разработана и внедрены несколько платформ удаленного обслуживания. В первую очередь это платформа интернет-банкинга Сбербанк-онЛ@йн. Популярность этого сервиса в 2012 г. заметно возросла, а число активных пользователей системы увеличилось на 3,4 млн. человек. Выручка от другой онлайн-системы Мобильный банк выросла на 62% благодаря увеличению числа пользователей системы и количества транзакции

В целом можно сделать вывод, что Сбербанком проводится огромная работа по кредитованию населения, масштабы деятельности с каждым годом увеличиваются, привлекаются дополнительно новые клиенты.

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Лілія Тодорова

факультету державного управління, III курс

наук.кер. – к.ф.н., доцент Ю.І. Павлун

ДРІДУ НАДУ при Президентіві України

РОЗШИРЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ

Відповідно до положень Європейської хартії про місцеве самоврядування, основні повноваження місцевого самоврядування встановлюються конституцією або законом. В Україні вони закріплені в загальному вигляді у ст.143 Конституції України.

Національну екологічну політику України окреслено в «Основних напрямках державної політики України у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», затвердженої постановою Верховної Ради України від 05.03.1998 № 188/98-ВР.

Деталізація повноважень місцевого самоврядування в сфері екології міститься в законах України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про благоустрій населених пунктів», «Про екологічну експертизу», «Про екологічну мережу України», «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», «Про природно-заповідний фонд», «Про Загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами», «Про поводження з радіоактивними відходами», «Про відходи», «Про питну воду та питне водопостачання», «Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року», «Про охорону атмосферного повітря», «Про захист рослин», «Про тваринний світ», «Про екологічний аудит», «Про землеустрій», «Про охорону земель», Земельному, Лісовому та Водному кодексам України й інших правових актах.

Органи місцевого самоврядування представляють спільні інтереси територіальних громад міст, сіл, селищ. Вони мають виконавчі органи для здійснення своїх функцій та повноважень, в тому числі і екологічних.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до екологічної компетенції сільських, селищних, міських рад віднесено вирішення таких питань, які пов'язані із затвердженням програм соціально-економічного розвитку територій, місцевого бюджету, утворенням позабюджетних цільових фондів, затвердженням місцевих містобудівних програм та генеральних планів забудови тощо. Ці програми мають враховувати й екологічні фактори, повинні вирішуватись виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради.

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад мають забезпечувати:

- попередній розгляд планів використання природних ресурсів на відповідній території;

- пропозицій щодо розміщення, спеціалізації та розвитку підприємств і організацій незалежно від форм власності;

- підготовку і внесення на розгляд ради пропозицій щодо встановлення ставки земельного податку, розмірів плати за користування природними ресурсами місцевого значення, проектів місцевих програм охорони довкілля.

Виконавчі органи сільських, селищних і міських рад забезпечують також підготовку висновків щодо надання або вилучення земельних ділянок, що проводиться органами місцевого самоврядування, виконання рішень відповідних рад про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, розгляд і узгодження планів підприємств, установ, організацій, що не належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, здійснення яких може мати негативні екологічні та інші наслідки, підготовку до них висновків і внесення пропозицій до відповідних органів, залучення на договірних засадах коштів підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, розміщених на певній території, та коштів населення, а також бюджетних коштів на заходи з охорони довкілля, здійснення реєстрації об'єктів права власності на землю, реєстрацію права користування землею і договорів на оренду землі, організацію і ведення земельно-кадастрової документації, вирішення земельних спорів у порядку, назначеному законодавством та мають повноваження щодо оперативного вирішення питань, пов'язаних із охороною навколишнього природного середовища.

До найважливіших повноважень органів місцевого самоврядування входить здійснення контролю за дотриманням земельного і природоохоронного законодавства, використанням і охороною земель, природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення, відтворенням лісів.

Повноваження у зазначеній сфері не є вичерпними, оскільки комплексність вирішення проблем на місцевому рівні найповніше здійснюється шляхом комплексного соціально-економічного і культурного планування; поєднанням духовних і екологічних інтересів населення, культурних та екологічних традицій; збалансованої фінансово-бюджетної регіональної політики; взаємодії із підприємствами, установами, організаціями, які не перебувають у комунальній власності, громадянами та громадськими організаціями; координацією на відповідній території діяльності спеціально

уповноважених державних органів управління з охорони природи і місцевих органів земельних ресурсів.

На вирішення екологічних проблем впливають багато суб'єктів соціальних відносин, кожен з яких діє в межах повноважень, визначених законодавством і всі вони разом становлять систему суспільно державного регулювання охорони навколишнього природного середовища на місцевому рівні.

Несприятлива екологічна ситуація в Україні вимагає вирішення багатьох питань охорони та оздоровлення навколишнього середовища. Державна екологічна політика, що реалізується на сьогодні, потребує контролю також і з боку громадськості.

На сьогодні урядом України опрацьовуються механізми щодо реформування місцевого самоврядування з метою розширення повноважень місцевих громад, що допоможе підвищити ефективність екологічного управління та вирішення екологічних проблем через залучення громадськості. Об'єднання зусиль громадськості і регіональних державних структур влади забезпечить недопущення погіршення екологічного стану.

До основних механізмів участі громадськості у вирішенні екологічних проблем, плануванні та реалізації екологічної політики належать: створення екологічних громадських організацій; громадська експертиза; громадська інспекція; оцінка впливу на навколишнє природне середовище.

В межах наданих законодавством прав, громадяни України можуть впливати на екологічну політику своєї місцевості. Рівень впливу громади на екополітику залежить від свідомого бажання громадян впливати на покращення екологічного стану території (рівень екокультури) і створення умов на державному та локальному рівнях для безперешкодної участі громадян в екополітиці.

Вплив громади реалізується через діяльність екологічних громадських організацій. Основними формами їх діяльності є організація акцій екологічного протесту у формі мітингів, демонстрацій; ековиховної роботи та просвітницьких екологічних проектів; організації громадських експертиз; випуск поліграфічної продукції щодо охорони та популяризації навколишнього природного середовища; залучення альтернативних державним фінансових ресурсів: екологічне страхування; проекти та програми міжнародних організацій, фондів.

Важливою проблемою на шляху активізації участі громадськості у вирішенні екологічних питань залишається низький рівень екологічної

свідомості та екологічної культури населення, недостатня поінформованість громадян про стан довкілля, їх необізнаність із власними екологічними правами та можливими наслідками порушень природоохоронного законодавства.

Ольга Князева

кандидат экономических наук, доцент

*Коломенский институт (филиал) Московского государственного
открытого университета им. В.С. Черномырдина (г. Саранск, Россия)*

Татьяна Кузнецова

аспирантка

*Саранский кооперативный институт (филиал)
Российского университета кооперации
(г. Саранск, Россия)*

СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОГО СБЫТА И ПРОДВИЖЕНИЯ КОНДИТЕРСКОЙ ПРОДУКЦИИ

Для обеспечения эффективной сбытовой деятельности предприятию кондитерской промышленности важно рационализировать управление ею. Определяя подходы к достижению данной цели, следует исходить из того, что товар занимает основное место в комплексе маркетинга. Именно он должен удовлетворять реальные нужды и потребности, а менеджмент и маркетинг призваны помочь каждому производителю выявить и обеспечить их удовлетворение лучше, чем это делают конкуренты. Это обуславливает важность следующих направлений эффективного сбыта и продвижения кондитерской продукции:

1) модификация изготавливаемых товаров. Как правило, наблюдается увеличение разновидностей продукции за счет добавления новых моделей к уже существующим. Это происходит в основном за счет разработки добавления новых начинок, вкусовых ингредиентов в печенье и конфеты.

2) разработка новых видов продукции, для которых специально разрабатываются и осуществляются различные маркетинговые коммуникации, например, проведение масштабных рекламных кампаний с целью формирования потребительской лояльности.

3) снятие с производства устаревших товаров. Факторами, определяющими включение или исключение продукции из ассортимента, являются заказы потребителей и возможности предприятия. Однако ориентация

только на заказ при наличии производственных и технологических возможностей является недостаточной, т. к. при этом не рассматриваются другие возможности - разработка новых товаров, поиск новых потребителей, выход на новые рынки сбыта.

4) установление оптимальной номенклатуры изготавливаемых изделий. Это направление позволяет не только оптимизировать ассортимент, но и снизить затраты и стабилизировать прибыль предприятия. Кроме того, возможно перепрофилирование оборудования, рабочих, технологической базы на выпуск других видов изделий по определенной ассортиментной группе. Это также позволяет не нарушать ход производственного процесса и предотвратить простои оборудования. Поэтому важен регулярный контроль за положением отдельных видов кондитерской продукции на рынке и поиск новых возможностей их реализации.

5) обеспечение наилучшего ассортимента выпускаемых товаров. В целях повышения качества продукции необходима модернизация производственного оборудования, что позволит не только обновить ассортимент, но и удлинить жизненный цикл продукции конкретной ассортиментной группы на рынке.

6) установление целесообразности и выявление возможностей использования товарных знаков. Успешное функционирование компании, ее представительств фирменных магазинов во многом зависит от использования для оформления элементов фирменного стиля. К основным элементам фирменного стиля относят: единые принципы оформления, цветовые сочетания и образы для рекламы, символику предприятия и т.д. Кондитерские компании в продвижении своей продукции часто делают ставку на потребителей, для которых приоритетными являются семейные ценности. Данная стратегия достаточно распространена на рынке кондитерской продукции. Однако при таком позиционировании торговой марки в маркетинговых коммуникациях не всегда отражаются преимущества продукции перед конкурентами. Представляется более эффективным позиционирование торговой марки кондитерской компании на основе уникальности торгового предложения с учетом современных тенденций питания, таких как использование натуральных ингредиентов, диетические свойства продукта и высокое качество, составляющие ценности современных потребителей.

7) создание современной упаковки и проведение маркировки товаров позволяет повысить привлекательность продукции за счет усиления требований к символам и рисункам, используемым для ее оформления (дизайн продукции).

8) организация сервисного обслуживания. Большая часть оптовых покупателей получают информацию о новых разработках. В большинстве случаев это: прайс-листы, которые присылаются в начале года при формировании заказа, перечень новых кондитерских изделий и каталог выпускаемой продукции. Кроме того, используются мелкооптовые продажи, позволяющие потребителям лучше «узнать» новую продукцию. Также важными мероприятиями в рамках данного направления работы являются отраслевые и региональные выставки, совещания, пресс-конференции, оптовые ярмарки, а также рассылка проспектов.

Реализацией маркетинговых мероприятий, в том числе в области политики стимулирования сбыта и продвижения новых товаров, сервисного обслуживания отвечают представители на региональных рынках – дистрибьюторы. Их основные функции: проведение промо-акций; контроль размещения POS- материалов в торговых точках; заключение договоров на размещение наружной рекламы. В результате сервисное обслуживание включает: стимулирование сбыта среди торговых посредников, стимулирование сбыта среди потребителей. Наиболее часто используемые методы работы: торговые конференции; промо-акции; Интернет-маркетинг; выставки и ярмарки; спонсорство; интернет-конференции; корпоративные мероприятия; разработка программ лояльности.

9) контакты с покупателями и потребителями. Многие кондитерские компании делают акцент на продвижении корпоративного бренда и торговой марки. Основными средствами распространения рекламы выступает телевидение, радио, в местах продаж, наружная реклама. Для привлечения новых покупателей к приобретению продукции и повышению лояльности потенциальных покупателей постоянно проводятся BTL – программы с различными призами, разрабатываются и распространяются POS-материалы, а также для ознакомления посетителей торговых точек с вкусовыми особенностями продукции и новыми видами постоянно проводятся дегустации, розыгрыши призов с символикой компании. Особое место среди каналов распространения кондитерской продукции занимают выставки, так как здесь представляются очень широкие возможности демонстрации рекламируемых кондитерских изделий для установления прямых контактов с покупателями. Целью проводимых выставок является заключение договоров по продаже кондитерской продукции и электронных блоков, разработанных на их основе

Для стимулирования покупателей используют торговые скидки (от 0,5 до 2%), поощрения, лотереи и конкурсы, дающие шанс что-либо выиграть, соответственно появляется заинтересованность у покупателя, а у производителя - увеличение объема поставок. В числе мероприятий в рамках кампании продвижения новых брендов используются: проведение промо-акций (дегустации, выдачи призов); проведение анкетирования в местах продажи товаров; издание листовок о продукции и рекламных буклетов. Промо-акции заключаются в дегустации продукции, в ознакомлении покупателей с новыми товарами, так же осуществляется бесплатная раздача пробных образцов (новинок), с целью знакомства покупателя с продукцией, выдача призов, подарков за определенную покупку.

Для того, чтобы добиться успеха на современном рынке, отличающемся высокой степенью конкуренции, предприятие кондитерской промышленности в своей деятельности должно ориентироваться на покупателей, привлекая их более высокой, чем у конкурентов, покупательской ценностью. Предприятию следует отбирать сегменты, в которых оно сможет в течение длительного времени предоставлять покупателям высшую потребительскую ценность.

Считаем наиболее приемлемым использование селективной специализации, т.е. для некоторых сегментов, выбранных по уровню дохода, необходимо предложить различные продукты, т.е. использовать дифференцированный маркетинг. На наш взгляд, необходимо ориентироваться на следующие возрастные группы – старше 55 лет и потребителей до 18 лет, поскольку именно они являются частыми покупателями шоколадных изделий. Например, практически все производители шоколадных плиток борются за долю покупки в репертуаре одной и той же аудитории: активных потребителей шоколада (*heavychocolatecategoryusers*).

Еще одной целевой группой, на которую кондитерскому предприятию следует ориентироваться и разработать соответствующий комплекс маркетинговых мероприятий являются мужчины. Конфеты для мужчин – перспективная тема, и на сегодняшний день ее потенциал реализован далеко не полностью. Вначале она появилась в сегменте плиточного шоколада и батончиков, где для создания образа конфет для «настоящих мужчин» были призваны супермены, пауки, страшилки и скелеты. А шоколадные бутики отреагировали шоколадом для серьезных мужчин: горьким и «супергорьким», с 98-процентным содержанием какао-бобов.

Поэтому важно расширять ассортиментный ряд путем включения в него конфет из горького шоколада с начинкой, содержащей орех и алкоголь.

Существовала практика, когда крупные кондитерские фабрики выпускали шоколад специально для летчиков, десантников, разведчиков и моряков, которым требовалась энергия для выживания в условиях физического, интеллектуального и эмоционального напряжения. Военно-победная тема (например, марки «Красного Октября» - «Гвардейская слава», «Слава», «Петр Великий») и тема настоящих мужчин («Богатырский», «Президентский») сейчас присутствуют в оформлении шоколада и ее же можно использовать гораздо шире.

Еще одна перспективная группа покупателей сладких подарков – офисные служащие, руководители и коллеги по работе. В деловых районах городов для привлечения внимания покупателей можно группировать на одном стеллаже наборы конфет с гербовой символикой, державной тематикой в оформлении упаковки. Подобранные по темам упаковки сами по себе вносят вклад в предпраздничное оформление торгового зала. Производителю также может принести успех тема, которая пока не отработана в шоколадном исполнении, – офисные подарки.

Упаковка и сами конфеты должны обладать красивым и оригинальным дизайном. Это может быть сундучок, ларчик, сердце. Также следует развивать выпуск конфет в эксклюзивной именной упаковке по заказу клиентов. В данном случае эта продукция будет позиционироваться как «сладкий подарок», «сладкое признание ваших чувств».

Для успеха предлагаемых мероприятий особенно важно стимулировать собственный торговый персонал. Основными средствами этого направления сейлзпромоушн являются:

- премии лучшим торговым работникам;
- предоставление лучшим продавцам дополнительных дней отпуска;
- организация развлекательных поездок для передовиков за счет предприятия;
- конкурсы продавцов и промоутеров с награждением победителей;
- проведение конференций продавцов.

Важно развивать и выставочно-ярмарочную деятельность, поскольку одна из их ключевых функций – это коммуникации и продажи. Здесь происходит общение с потенциальными клиентами, и поэтому очень важно то, как будет выглядеть продукция предприятия на фоне товаров других компаний. К тому же неоспоримым преимуществом выставки над всеми другими видами маркетинговых коммуникаций является возможность непосредственного наблюдения за конкурентами. Выставка помогает экспоненту предпринять

самокритический анализ хода развития своего предприятия, оценить свою позицию на рынке, изучить политику конкурентов, найти рациональные идеи в их действиях. Но мы считаем, что эти идеи, в том числе и рекламные, нельзя копировать, можно лишь, основываясь на них, создавать новые, индивидуальные, отражающие особенности продукции конкретного производителя.

Следует отметить еще одну достаточно типичную для российских кондитерских предприятий проблему распределения шоколадных конфет в коробках, связанную с поставкой произведенной продукции в другие регионы. Этот процесс выглядит следующим образом. Торговый агент приезжает в отдел сбыта и закупает необходимое количество продукции. Работники отдела сбыта далеко не всегда отслеживают информацию о том, в тот ли регион поставляется продукция, откуда приехал заказчик, по каким ценам она продается в других регионах и т.д.

На наш взгляд, производителю следует осуществлять собственный контроль за отправкой продукции, чтобы его имидж не был испорчен. Это возможно осуществить при наличии официальных представителей в тех регионах, куда осуществляется наибольшая продажа продукции. В этом случае общая схема контроля может выглядеть следующим образом: дилеры заключают договоры на поставку продукции в данном регионе, а затем заказывают необходимое количество продукции на предприятии и после этого распределяют ее по торговой сети региона.

Активное стимулирование сбыта продукции предприятия кондитерской промышленности предполагает особое внимание к основным коммуникациям – рекламе и PR. Сокращение бюджета рекламы за счет использования малобюджетной рекламной политики позволит акцентировать внимание на развитии PR. Последний инструмент в современных условиях становится наиболее эффективным средством стимулирования сбыта.

Наконец, одна из главных проблем предприятий кондитерской промышленности в сфере стимулирования сбыта – малоэффективное использование информационных технологий. Ее решение в значительной степени зависит не только от позиции маркетологов, но и от финансовых возможностей компании в целом.

Считаем, что реализация представленного комплекса мероприятий на принципах системного подхода позволит в значительной степени решить выявленные проблемы и, как следствие, обеспечить эффективность

стимулювання сбыта и продвижения продукции предприятия кондитерской промышленности по всем представленным направлениям.

Литература

1. Кузнецова, Т.Е. Стимулирование сбыта как элемент комплекса продвижения товара.// Вестник Волжского университета имени В.Н. Татищева. - №1(27). - 2013. - С.135-142. – 0,44 п. л.
2. Кузнецова, Т.Е., Марабаева, Л.В. Содержание и мероприятия программы стимулирования сбыта продукции предприятия.// Фундаментальные исследования. - №8. - 2013. – С.148-15. - 0,41 п. л., в т.ч. лично автора 0, 21 п. л.

Іван Рекун

*к.е.н., доцент кафедри «Фінанси та економічна безпека»
Дніпропетровського національного університету
ім. академіка В. Лазаряна(м. Дніпропетровськ, Україна)*

ЄВРАЗІЙСЬКИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ТА РЕФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Модель державної власності (у вигляді різних організаційно-правових форм) є переважаючою серед національних залізниць в розрізі сукупного обсягу вантажних і пасажирських перевезень, хоча такий стан обумовлений величезними потоками перевезень по трьом найбільшим державним залізницям Китаю, Індії та Росії.

У світі існує понад 500 приватних компаній, які здійснюють вантажні залізничні перевезення, основна частка яких зосереджена в Північній та Південній Америці, країнах Африки та Австралії, а в Європі їх число збільшується [2].

З 2005 року частка Азіатсько-Тихоокеанського регіону в світовому товарообороті становить більше 50%. Регіон витіснив свого основного конкурента на світовому ринку – Європейське співтовариство, не тільки за рахунок розширення експорту традиційної для регіону продукції, а й завдяки зростанню експорту продукції машинобудування, приладобудування та інших складних виробництв. Процес стрімкого затвердження КНР в якості глобального економічного центру перетворив Китай у лідера Євразії [1].

На сьогодні Китай володіє великою мережею залізниць, які мають непрозору структуру, і це перешкоджає конкуренції та фінансуванню.

Оператором національної мережі залізниць Китаю є китайська державна компанія [China Railways](#). Зараз Китай займає перше місце в світі по високошвидкісних дорогах. Їх протяжності складає 67,5 тис. км. До 2050 року протяжність залізничної мережі буде сягати 270 000 кілометрів. Влада вирішила також запропонувати іноземцям інвестувати в залізні дороги Китаю [3].

Залізници Китаю – це державні підприємства, що знаходяться в юрисдикції Міністерства залізниць КНР, їм належить біля 86% мережі. Міністерство керує роботою 14 створених за географічним принципом залізниць, а також низкою підприємств залізничної промисловості. Центри управління регіональних залізниць знаходяться в Пекіні, Ченду, Гуанчжоу, Харбіні, Хух-Хото, Ланчжоу, Лучжоу, Цзинані, Куньміні, Наньчане, Шанхаї, Шеньяні, Урумчі і Чженчжоу. Управління залізниць в свою чергу керують роботою відділень (всього на мережі КЗД 56 відділень).

Розробники політики залізниць Китаю керуються двома масштабними стратегічними завданнями. **Перше завдання** полягає в нарощуванні потенціалу та підвищенні якості інфраструктури. **Друге завдання** полягає в реформуванні галузі з тим, щоб забезпечити можливість її адаптації та виживання в сучасній ринковій економіці. Відповідно до нового плану, держава бере на себе адміністративні функції, включаючи нагляд за технологіями і стандартами безпеки. При цьому буде створено нову структуру – **Китайська залізнична корпорація**, яка зосередиться на оперативних і комерційних питаннях, зокрема на управлінні бізнесом вантажних і пасажирських перевезень, а також на будівництві залізниць. Статутний капітал нової корпорації складе більше 165 млрд. доларів США. Це буде повністю державна структура, контроль за діяльністю якої здійснюватиме центральний уряд, Міністерство транспорту КНР, а також створене Державне залізничне управління [3].

Створення корпорації викликано низькою ефективністю скасованого Міністерства залізничних доріг і корупційними скандалами в ньому. Відомство прибрали, а проблеми залишилися. За останніми даними активи Міністерства залізниць складають 4 300 млрд. юанів, в той же час його борг досяг 2 660 млрд. юанів. Питання в тому, хто візьме на себе відповідальність. За словами чиновників, це – завдання і центрального уряду і нової корпорації.

Незважаючи на реформи, уряд і надалі продовжуватиме розвиток залізничної галузі, оскільки це дуже важлива інфраструктура.

Зрештою планується створення кількох регіональних залізничних компаній, що спричинить посилення конкуренції та підвищення ефективності.

Такий підхід здатний допомогти знизити відносно високу вартість палива в Китаї і прискорити подальший розвиток системи. Крім того, влада очікує, що в сектор прийдуть міжнародні компанії зі своїми технологіями. В минулому році послугами залізниці Китаю скористалися 1,9 млрд. чоловік, а 17% всіх вантажних перевезень здійснювалося саме через них. Відповідно до чинного п'ятирічного плану Пекіна, Міністерство також курирує щорічні інвестиції в розмірі близько \$ 90 млрд., що еквівалентно 1% ВВП Китаю. Поки не очікується ніяких змін в інвестиційній політиці [3].

Зараз транспортні та логістичні витрати становлять близько 18% ВВП, що вдвічі більше, ніж у країнах з розвинутою економікою. Великий обсяг витрат пов'язаний з недостатньою розвиненістю залізниць в країні і їх поганим зв'язком з іншими видами транспорту.

Не дуже стабільна і фінансова ситуація. Станом на кінець вересня загальний борг Міністерства залізниць склав \$ 418 340 000 000, а рівень левериджу складає 62%.

Темпи зростання мережі залізниць Китаю є самими високими в світі і нагадують темпи епохи будівництва залізниць в Європі та США у другій половині XIX ст. Якщо такі темпи будуть збережені в найближчому десятиріччі, мережа залізниць Китаю за своєю протяжністю посяде друге місце після США. Для вирішення численних проблем, пов'язаних з функціонуванням існуючої мережі, Міністерство залізниць Китаю сформулювало кілька варіантів їх реформування [4, с. 219].

Як базова прийнята модель відділення функцій управління інфраструктури залізниць від експлуатаційної діяльності. Цей принцип означає, що інфраструктура національної мережі залізниць, природна монополія, залишається під контролем уряду, а перевезення пасажирів і вантажів будуть виконуватись компаніями операторів.

У цієї моделі реформування компанії національної інфраструктури надано право розпоряджатися та управляти державним майном, яке передано у статутний фонд акціонерного товариства, і виконувати функції адміністрування та регулювання діяльності залізниць, а також функції держави з підтримки розвитку залізничного транспорту. Інакше можна сказати, що у Китаї бажають зробити спочатку розподіл функцій, вивести експлуатаційні компанії-оператори з під влади держави, а інфраструктуру всіх залізниць об'єднати у одну національну компанію із 100 % державним капіталом разом з керівною державною структурою та делегувати їй частину управлінських функцій [4, с. 220].

Китай планує виконати реформування структури управління залізничним транспортом поетапно:

– спочатку виділити з діючої структури управління нетранспортні підприємства, соціальну сферу, установи освіти, медичні заклади, науково-дослідні інститути та ін.;

– потім виділити усі транспортні підприємства та підрозділи, які займаються експлуатацією і плановими видами ремонту рухомого складу та організувати нові компанії-оператори. Утворити національну компанію інфраструктури, яка об'єднає інфраструктуру усіх залізниць разом з державною управлінською структурою в акціонерне товариство та наділити її відповідними повноваженнями держави;

– після декількох років функціонування такої структури управління Міністерство залізничного транспорту трансформується у залізничні агенції, які більш пристосовані до ринкових умов.

Слід зазначити, що процесу реформування структури управління передуює робота з реконструкції мережі, моніторингу технічного стану рухомого складу та інші важливі питання.

Література

1. Державна цільова програма реформування залізничного транспорту на 2010 – 2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1390-2009-п>. – Назва з екрану.

2. Європейський досвід реформування залізничного транспорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.internationaltransportforum.org/jtrc/rail/index.html>. – Назва з екрану.

3. Реформування залізниць Китаю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.chinawindow.com/china_market/china_industry_reports/the-reform-of-chinas-rail.shtml. – Назва з екрану.

4. Тесленко Т.В., Нин Чжан. Деякі аспекти розвитку залізниць Китаю / Т.В. Тесленко, Нин Чжан // Вісник ДНУЗТ. - Днепропетровск, 2005. - Вип. 9. - С. 210-221.

Марина Радева

*доктор економічних наук, професор
Мелітопольський інститут державного та муніципального
управління «КПУ», (м. Мелітополь, Україна)*

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ

ПІДПРИЄМСТВА

Підприємства на ринку відрізняються рівнем здатності задовольняти потреби споживачів та брати участь у конкурентній боротьбі – конкурентоспроможністю. Конкурентоспроможність підприємства – системна властивість, що структурує конкурентну позицію підприємства на внутрішніх і зовнішніх ринках та забезпечує її життєздатність як суб'єкта глобальної економічної діяльності, ця властивість пов'язана з умінням досягати конкурентних переваг. Економічні, технічні, організаційні, наукові переваги підприємства над конкурентами, які можна виміряти кількісно, – це конкурентні переваги, що виявляються через додаткові обсяги, підвищення рентабельності, ринкової частки, обсягів продажів.

Конкурентне середовище підприємства доцільно розділити на внутрішнє та зовнішнє і можна подати у вигляді тришарової структури: внутрішнє середовище та зовнішні функціональне й зовнішнє генеральне середовища. Внутрішнє середовище включає внутрішньофірмові елементи підприємства: працівників, менеджмент, корпоративну культуру. Елементи зовнішнього середовища перебувають поза межами підприємства, однак впливають на результати роботи корпорації. Підприємство оперує безпосередньо у функціональному середовищі задач, з елементами якого – конкурентами, постачальниками, ринком праці, споживачами – пов'язана більшість його щоденних функцій. Загальне генеральне середовище включає технологічну, соціокультурну, економічну, законодавчу, політичну, міжнародну складові, що опосередковано та приблизно однаково впливають на діяльність усіх підприємств.

Напрями змін характеру галузевого та глобального конкурентного середовища дають змогу визначити головні принципи, на які має спиратися діяльність з досягнення конкурентних переваг, і методи забезпечення конкурентоспроможності підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Принципи та методи забезпечення конкурентоспроможності підприємства, основані на розвитку інституціонального середовища

Тенденції розвитку конкурентного середовища	Принципи досягнення конкурентних переваг	Методи забезпечення конкурентоспроможності
посилення конкурентної	оптимізація	цінова / нецінова

<p>боротьби через зростання кількості товаровиробників супроводжується зростанням кооперації між структурними підрозділами й окремими корпораціями;</p> <p>підвищення конкурентного тиску внаслідок кризових процесів;</p> <p>монополізація ринку супроводжується зловживанням домінуючим становищем;</p> <p>посилення дій зі встановлення контролю над ринками збуту та сировини, змови про рівень цін, асортимент та обсяг продукції;</p> <p>підвищення трансакційних витрат міжнародних операцій;</p> <p>виявлення регіонального монополізму;</p> <p>використання методів нечесної конкуренції;</p> <p>значний вплив мас-медіа;</p> <p>процеси «інтеграційного експансіонізму»;</p> <p>суперечливість інтересів різних країн, національні протистояння і конфлікти;</p> <p>«дематеріалізація» ресурсів через актуалізацію нових сфер соціально-економічної діяльності;</p> <p>втрата конкурентного потенціалу Україною.</p>	<p>ланцюжка цінностей: цінність - конкурентна перевага - ціна / якість;</p> <p>основа конкурентної переваги - нововведення, поліпшування та зміни;</p> <p>безперервний пошук нових, більш ефективних конкурентних переваг;</p> <p>перевага повинна бути більш “високого порядку”, складні для копіювання;</p> <p>перевага має базуватися на використанні мультиплікативних ефектів.</p>	<p>конкуренція;</p> <p>розвиток людського капіталу;</p> <p>інноваційний розвиток;</p> <p>прямі інвестиції у розвиток пріоритетних галузей;</p> <p>кластерізація;</p> <p>регіональна інтеграція і транскордонне співробітництво;</p> <p>використання переваг монопольного становища підприємства й об’єднання підприємств;</p> <p>нові форми концентрації ресурсів.</p>
--	---	--

Основою протидії конкурентам та виживання підприємства в довгостроковій перспективі стають конкурентні переваги, досягнення яких має

базуватися на принципах, що в свою чергу стають основою для формування методів конкурентної боротьби:

1. Конкурентна перевага пов'язана з оптимізацією ланцюжка цінностей, на початку якого знаходиться цінність, а наприкінці – конкурентоспроможна ціна або конкурентоспроможна якість. Конкурентна перевага має відносний характер, оскільки визначається через зіставлення однакових характеристик різних корпорацій. Конкурентні переваги можуть бути будь-якої якості – як об'єктивні умови інституціонального середовища, так і умови діяльності окремих корпорацій.

2. Основою конкурентної переваги мають бути нововведення, поліпшення та зміни. Впровадження інновацій не пов'язане з галузевою належністю виробника.

3. Підтримка досягнутих переваг відбувається шляхом безперервного пошуку інших, більш ефективних. Конкурентна перевага має відносний характер, оскільки оцінюється через зіставлення однакових характеристик товарів різних фірм.

4. Конкурентна перевага неуніверсальна, залежна від конкретних умов, піддається впливу сукупності факторів, що можуть її посилювати або послаблювати.

5. Переваги мають бути «високого порядку», тобто складні для копіювання, що забезпечує довгочасну дію (підготовлені людські ресурси і внутрішні технічні можливості).

6. Конкурентна перевага має базуватися на використанні мультиплікативних ефектів.

Основою формування напрямів конкурентної політики в Україні має стати максимальне поєднання всіх видів інновацій (техніко-технологічних, організаційних, структурних, інституційних). Пріоритетний розвиток інформаційномістких виробництв утворює механізм здобуття конкурентних переваг, складовими якого стають інструменти конкурентного прориву, такі як застосування й поширення «мета-технологій» і ноу-хау. Для забезпечення інноваційного процесу необхідний синхронний розвиток трьох складових інноваційного циклу: наукових знань, продукуваних академічними науковими установами; технологічних знань, що активно розвиваються корпораціями відповідно до розвитку науки; організаційних технологій, впроваджуваних малим бізнесом

Рушійною силою національного виробництва може стати створення в регіонах мережних інноваційних структур на основі кластерного підходу, як

напряму підвищення інноваційного потенціалу та зниження витрат. Розробка та реалізація заходів зі створення національних та регіональних кластерів має спиратися на фундаментальні дослідження у напрямі пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності. Активізація процесу кластеризації економіки потребує створення інституціонального забезпечення та інституційного супроводу.

Інституціонально процес активного сприяння кластеризації мають забезпечувати норми і правила. До інституцій можна віднести: ради конкурентоспроможності, що здатні координувати розробку і реалізацію кластерних ініціатив, формування стратегічних кластерних альянсів; наукові й освітні центри для підготовки фахівців; реєстр потенційних учасників нових інноваційних виробничих систем шляхом створення бізнес-інкубаторів; створення інформаційно-аналітичної системи обслуговування учасників кластерних об'єднань. На регіональному, національному та глобальному рівні формуються об'єднання підприємців, частина з яких перетворюється на активні економічні інститути, не обмежуючи коло інтересів фінансово-економічною сферою.

Основою формування напрямів конкурентної політики в Україні має стати максимальне поєднання всіх видів інновацій (техніко-технологічних, організаційних, структурних, інституційних). Пріоритетний розвиток інформаційномістких виробництв утворює механізм здобуття конкурентних переваг, складовими якого стають інструменти конкурентного прориву, такі як застосування й поширення «мета-технологій» і ноу-хау. Для забезпечення інноваційного процесу необхідний синхронний розвиток трьох складових інноваційного циклу: наукових знань, продукованих академічними науковими установами; технологічних знань, що активно розвиваються корпораціями відповідно до розвитку науки; організаційних технологій, впроваджуваних малим бізнесом

Рушійною силою національного виробництва може стати створення в регіонах мережних інноваційних структур на основі кластерного підходу, як напряму підвищення інноваційного потенціалу та зниження витрат. Розробка та реалізація заходів зі створення національних та регіональних кластерів має спиратися на фундаментальні дослідження у напрямі пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності. Активізація процесу кластеризації економіки потребує створення інституціонального забезпечення та інституційного супроводу.

Інституціонально процес активного сприяння кластеризації мають

забезпечувати норми і правила. До інституцій можна віднести: ради конкурентоспроможності, що здатні координувати розробку і реалізацію кластерних ініціатив, формування стратегічних кластерних альянсів; наукові й освітні центри для підготовки фахівців; реєстр потенційних учасників нових інноваційних виробничих систем шляхом створення бізнес-інкубаторів; створення інформаційно-аналітичної системи обслуговування учасників кластерних об'єднань. На регіональному, національному та глобальному рівні формуються об'єднання підприємців, частина з яких перетворюється на активні економічні інститути, не обмежуючи коло інтересів фінансово-економічною сферою.

Зусилля країни мають бути спрямовані на відтворення науково-технологічного потенціалу, стимулювання технологічного розвитку економіки, формування та підтримку розвитку інноваційного підприємницького середовища, формування і розвиток багаторівневої інноваційної інфраструктури, формування та реалізацію регіональної інноваційної політики.

Важливим напрямом у цьому контексті має стати державна політика в галузі управління інноваціями на основі застосування галузевих принципів із забезпеченням відповідності заходів державного регулювання національній стратегії науково-технічного й інноваційного розвитку.

Ольга Коломієць,
магістрант Класичного приватного університету
(м. Зароріжжя, Україна)

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БАНКУ

Величина доходів банку визначається рядом факторів. Чистий дохід реалізується тільки в результаті надання банківських послуг. Дохід банку виконує певні функції.

Дохід характеризує економічний ефект, отриманий у результаті діяльності банку.

На величину доходів, його динаміку впливають фактори, як залежні, так і не залежні від зусиль банку.

Практично поза сферою впливу банківської установи знаходяться кон'юнктура ринку, рівень цін на товари, роботи та послуги.

До певної міри залежать від банку такі фактори, як рівень цін на

банківські операції, компетентність керівництва і менеджерів, конкурентоспроможність банківського продукту конкретного банку, продуктивність діяльності банку, стан і ефективність планування.

По-перше, основними факторами, які впливатимуть на залучення готівкових коштів на тривалий термін в банківську систему, а отже на величину отриманого відсоткового доходу, є наступні:

- забезпечення ефективного банківського нагляду та відкритого доступу до банківської звітності з метою підвищення довіри до банківських установ;
- розробка та впровадження сучасних положень системи гарантування вкладів;
- проведення пенсійної реформи та підвищення гарантування пенсійних заощаджень;
- комплексне обслуговування клієнтів банками, практика так званого «перехресного» надання послуг за кредитними та депозитними операціями тощо.

Перераховані фактори впливають на доходи не прямо, а через обсяг реалізованих банківських продуктів, тому для з'ясування кінцевого фінансового результату необхідно зіставити вартість обсягу наданих банківських послуг і вартість витрат, що були використані у процесі діяльності.

По-друге, доходи виконують стимулюючу функцію. Вони одночасно є фінансовим результатом і основним елементом фінансових ресурсів банку. Із доходів банку формується прибуток. Частка чистого прибутку, що залишився в розпорядженні банківської установи після сплати податків та інших обов'язкових платежів, повинна бути достатньою для фінансування розширення діяльності, розвитку банку, матеріального заохочення працівників.

По-третє, сформульований з доходів прибуток є одним із джерел формування бюджетів різних рівнів. Він надходить до бюджетів у вигляді податків і поряд з іншими дохідними надходженнями використовується для фінансування задоволення спільних суспільних потреб, забезпечення виконання державою своїх функцій, державних інвестиційних, виробничих, науково-технічних і соціальних програм.

В умовах ринкової економіки значення доходів зростає. Прагнення до отримання якомога більших доходів орієнтує банки на удосконалення процесу діяльності, на покращення системи управління, на ефективніше управління ризиками та інше. Свою роль відіграють і збитки. Вони висвітлюють помилки і прорахунки в напрямку засобів, організації планування і надання банківських продуктів.

Зацікавленість у зростанні банківського доходу проявляють :

– акціонери (пайовики) банку, тому що це пов'язано з доходом на інвестований ними капітал;

– вкладники, які розмістили свої грошові кошти в комерційних банках. Зростання прибутку сприяє підвищенню надійності і стійкості банку, тим самим підвищується гарантія збереження вкладів, більшою мірою забезпечується захист коштів вкладників і кредиторів банку;

– клієнти банку, позичальники також зацікавлені в достатній банківському прибутку, бо здатність банку надавати позики залежить від розміру і структури його капіталу, а прибуток – основне джерело власного капіталу;

– групи населення, які рідко вдаються до послуг комерційних банків, зацікавлені у збільшенні прибутку як джерела сталого розвитку банківської системи, що є однією з умов стабілізації грошового обігу в країні;

– групи населення, підприємства та організації, джерелом доходів і змісту яких є виплати з бюджету, також зацікавлені в збільшенні прибутку банків через те, що його значна частина надходить в дохід бюджету країни.

Навіть ті економічні групи, які безпосередньо не звертаються до послуг банків, отримують непряму вигоду від банківського прибутку, тому що надійна банківська система означає безпеку та наявність джерел, від яких залежать своєчасність і швидкість кругообігу грошових і матеріальних засобів.

Також необхідно звернути увагу на те, що ціна залучення вкладів в національній валюті майже вдвічі вища за ціну залучення іноземних вкладів. На наш погляд, це можна пояснити низьким рівнем довіри до національної грошової одиниці та високим рівнем ризику знецінення вкладів в національній валюті, особливо в умовах дестабілізації вітчизняного валютного ринку останнім часом.

Фактори впливу традиційно поділяють на фактори зовнішнього середовища та фактори внутрішнього середовища. Сам банк вплинути на природу або прояв зовнішніх чинників не може, а тому має гнучко реагувати на їх вплив і відповідним чином трансформувати внутрішнє середовище з метою самозбереження (виживання) і успішного розвитку.

До зовнішніх факторів відносяться чинники прямої та непрямой дії. Зокрема до чинників прямої дії входить держава, яка впливає на банківську установу шляхом законодавчого регулювання, впровадження нормативно-правових актів та здійснення контролю зі свого боку. Також до чинників прямої дії відносяться постачальники ресурсів, які, здійснюючи певну цінову політику

та встановлюючи параметри розрахунків, впливають на діяльність банку, а як наслідок і на формування доходів. Не слід недооцінювати вплив конкурентів, які надають послуги певної якості та ціни, відмінної від даного банку. До чинників прямої дії відносяться і споживачі. Вони потребують певного рівня цін, якості послуг та обслуговування, що впливають на рівень доходів банку.

Істотний вплив на формування банківського доходу має й інша група чинників: міжнародні – через вкладення іноземного капіталу, зміну курсів валют, світові ціни на енергоресурси; стан економіки країни – темпи економічного зростання, рівень інфляції і рівня безробіття, доступність кредиту, платоспроможний попит населення тощо. На формування доходів банку також впливає кількість населення країни, рівень освіти і культури населення, а також якість життя, що формує підсистему соціально-культурних чинників. Великий вплив має стійкість політичної системи, від якої залежить благоустрій країни в середині та на світовій арені. Вагомий вплив має впровадження технічних технологій та пристроїв, які дають змогу пришвидшувати та оптимізувати роботу банку, завдяки чому можна вплинути на рівень отримуваних доходів. Під безпосереднім впливом названих чинників складаються умови господарсько-економічної діяльності підприємств країни, у тому числі й банківського сектора.

Іншими словами, чинники зовнішнього середовища визначають входи у відкриту систему, якою є банк, і формують параметри внутрішніх факторів останнього.

Всі чинники зовнішнього середовища взаємопов'язані, перебувають у постійній зміні та русі. Їх сукупність визначає систему економічних відносин фінансових установ з партнерами по підприємницькій діяльності – державою (через закони, політику регулювання економіки), банками-партнерами, постачальниками обладнання та технологій, споживачами – клієнтами та іншими контрагентами.

Складно виділити та описати вплив окремого чинника. Значна кількість чинників, їх різноманітність та взаємозв'язок є визначальними. У своїй єдності вони і формують доходи банківської установи.

Отже, фактори впливу на доходи банку розподіляються на чинники зовнішнього та внутрішнього впливу. До факторів зовнішнього впливу відносяться чинники прямої дії (державна, постачальники ресурсів, конкуренти, споживачі) та чинники непрямої дії (міжнародні чинники, стан економіки країни, соціально-культурні чинники, політичні чинники та науково-технічний прогрес). Фактори впливу внутрішнього середовища включають в себе

організаційні, інноваційні, соціально-економічні, культурні, соціально-психологічні та демографічні фактори.

Ирина Бугай

*кандидат экономических наук, доцент,
Классический частный университет (г. Запорожье, Украина)*

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В ГАРМОНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Два последних десятилетия отмечены усилением внимания к проблеме международной унификации бухгалтерского учета. Развитие бизнеса, сопровождающееся возрастанием роли международной интеграции в сфере экономики, предъявляет определенные требования к единообразию и прозрачности применяемых в разных странах принципов формирования и алгоритмов исчисления прибыли, налогооблагаемой базы, условий инвестирования и капитализации заработанных средств и т. п. Именно с этой проблемой столкнулись наши специалисты в области бухгалтерского учета при переходе на МСФО.

Проблема несоответствия моделей бухгалтерского учета не является уникальной, присущей только Украине. Она носит глобальный характер. В процессе работы составителей и пользователей финансовых отчетов во всем мире возникает проблема унификации бухгалтерского учета. В настоящее время наибольшую известность получили два подхода к ее решению: гармонизация и стандартизация. Они сначала различались как по заложенной в них идеологии, так и по принципам реализации. Однако в последние годы оба термина зачастую используются как синонимы или как взаимодополняющие понятия.

Идея гармонизации различных систем бухгалтерского учета реализуется в рамках Европейского сообщества (ЕС). Суть ее заключается в том, что в каждой стране может существовать своя модель организации учета и система стандартов, ее регулирующих. Главное, чтобы эти стандарты не противоречили аналогичным стандартам в странах-членах сообщества, т. е. находились в относительной “гармонии” друг с другом. Работа в этом направлении ведется с 1961 г. В целях формирования концепции развития учета в странах ЕС была сформирована исследовательская группа по проблемам бухгалтерского учета.

Ее деятельность рассматривалась как составная часть программы гармонизации национальных версий закона о компаниях. Результаты этой работы опубликованы в виде нормативных документов, которые были включены каждым членом ЕС в свое национальное законодательство в части бухгалтерского учета.

Идея стандартизации учетных процедур реализуется в рамках унификации учета, которую проводит Совет по международным стандартам финансовой отчетности, разрабатывая и публикуя Международные стандарты финансовой отчетности — МСФО (International Accounting Standards, IAS). Суть этого подхода состоит в разработке унифицированного набора стандартов, применимых к любой ситуации в любой стране, в силу чего отпадает необходимость создания национальных стандартов.

Что касается внедрения единых стандартов, то этого следует добиваться не законодательным путем, а путем добровольного соглашения профессиональных организаций стран.

В настоящее время известны несколько систем бухгалтерского учета, в частности англо-американская, европейская и ряд других. Однако, по мнению специалистов, стандарты, разработанные МСФО, будут использоваться большинством стран мира в ближайшем будущем.

В настоящее время существуют несколько форм использования странами Международных стандартов финансовой отчетности: применение МСФО в качестве национальных стандартов; использование МСФО в качестве национальных стандартов, но с условием, что для вопросов, не затронутых международными стандартами, разрабатываются национальные; использование МСФО в качестве национальных стандартов, однако в некоторых случаях возможна их модификация в соответствии с национальными особенностями; национальные стандарты основаны на МСФО и обеспечивают дополнительные их разъяснения; национальные стандарты основаны на МСФО, однако некоторые стандарты могут быть более детализированы, чем МСФО; национальные стандарты основаны на МСФО, за исключением того, что каждый национальный стандарт включает в себя положение, сравнивающее национальный стандарт с МСФО.

Рассмотрим положительные и отрицательные черты Международных стандартов финансовой отчетности.

Их объективными преимуществами перед национальными стандартами в отдельных странах являются: четкая экономическая логика; обобщение лучшей

современной мировой практики в области учета; простота восприятия для пользователей финансовой информации во всем мире.

Совокупность данных преимуществ во многом обеспечивает стремление различных стран к использованию МСФО в национальной практике учета. Однако следует отметить и недостатки МСФО. К ним, в частности, можно отнести: обобщенный характер стандартов, предусматривающий достаточно большое многообразие методов учета; отсутствие подробных интерпретаций и примеров приложения стандартов к конкретным ситуациям. К тому же внедрению стандартов во всем мире препятствуют такие факторы, как национальные различия в уровне развития и традициях, а также нежелание национальных институтов поступиться своим приоритетом в области регулирования и методологии учета.

Елена Кузнецова

*кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики
кооперации и предпринимательства*

*Саранский кооперативный институт (филиал)
Российского университета кооперации (г. Саранск, Россия)*

Татьяна Кузнецова

*аспирант
Саранский кооперативный институт (филиал)
Российского университета кооперации
(г. Саранск, Россия)*

ОЦЕНКА КОМПЛЕКСА МАРКЕТИНГА ПРЕДПРИЯТИЯ

В комплекс маркетинга ООО «Мордовэкспоцентр» входит все, что предприятие может предпринять для оказания воздействия на спрос предлагаемых ею услуг. Согласно концепции Маккарти, многочисленные возможности можно разделить на четыре большие группы: товарная политика, ценовая политика, сбытовая политика и политика продвижения.

Товарная политика ООО «Мордовэкспоцентр» заключается в организации, подготовке и проведении на коммерческой основе национальных, межотраслевых, специализированных торгово-промышленных выставок и ярмарок, проводимых по инициативе российских и зарубежных компаний и организаций-участников. Кроме того, рекламно-издательский отдел оказывает следующие виды рекламных услуг: наружная реклама на территории ООО

«Мордовэкспоцентр»; предоставление рекламных мест на фасадах и крышах павильонов; интернет- трансляции выставочно-конгрессных мероприятий на сайты заказчиков; размещение рекламных баннеров на официальных сайтах выставок; подготовка к печати и выпуск официальных каталогов и путеводителей выставок, проводимых ООО «Мордовэкспоцентр».

Анализ состава и структуры выручки от выставочной деятельности ООО «Мордовэкспоцентр» за 2011-2013 гг. позволяет сделать вывод, что широта ассортимента услуг и их насыщенность достаточно высоки. Основную долю всей выручки в 2013 г. составляют услуги по аренде выставочных площадей - 20,8%, выставочного оборудования - 15,1%, презентаций в ходе конгрессных мероприятий - 8,4%, инженерные услуги - 7,5%, услуги предоставляемые рекламно-издательским отделом - 7,6%. Показатель общей выручки повысился в 2013 г. по сравнению с 2011 г. и составил 13198 тыс руб.

К важнейшим экономическим рычагам повышения эффективности деятельности предприятия является цена. Ценовая политика состоит в том, что предприятие устанавливает цены на таком уровне и так изменяет их в зависимости от ситуации на рынке, чтобы обеспечить достижение краткосрочных и долгосрочных целей.

В ООО «Мордовэкспоцентр» цена устанавливается на 1 кв.м, оборудованной выставочной площади. При установлении цен на выставочно-ярмарочные услуги ООО «Мордовэкспоцентр» придерживается стратегии средних цен, которые дифференцируются в зависимости от вида эксплоплощади, местоположения и типа стенда, времени оплаты.

Оценка структуры затрат, формирующих цену на 1 кв.м, выставочной площади ООО «Мордовэкспоцентр» за 2011-2013 гг позволила установить тенденцию увеличения себестоимости 1 кв.м, выставочной площади. Так, темп роста цены за 1 кв.м. в 2013 г. по сравнению с 2011 г. составил 119,6%. Следует отметить, что структура основных статей затрат, формирующих цену 1 кв.м, площади практически не менялась в течение анализируемого периода и включала в 2013 г.: затраты на оплату труда персонала организации (44,67%), оплата услуг сторонних организаций (24,32%), материалы (13,12%) и отчисления по единому социальному налогу (11,22%). Прирост себестоимости произошел за счет увеличения затрат по статьям: «Материалы» на 426,6 т.р., «Отчисления по единому социальному налогу» на 236,4 т.р. по сравнению с 2011 г.

Полная стоимость участия в выставках-ярмарках складывается из:

— цены аренды эксплоплощади;

- регистрационного взноса;
- надбавок за тип и местоположение стенда;
- цен дополнительного выставочного оборудования и услуг.

Существенное место в системе комплекса маркетинга занимает политика организации каналов товародвижения, или сбытовая (дистрибьюционная) политика. Назначение ее - организация оптимальной сбытовой сети для эффективных продаж производимых услуг.

Основными рынками сбыта для ООО «Мордовэкспоцентр» являются все регионы Российской Федерации, Беларусь, Украина. За последние 5 лет существенных изменений в рынках сбыта не наблюдалось. Среди постоянных потребителей можно выделить Министерство сельского хозяйства и пищевой промышленности РМ, строительные организации, частные предприниматели, предприятия Республики Чувашия, Республики Татарстан, белорусские текстильные фабрики.

При организации работы каналов сбыта не следует забывать, что ООО «Мордовэкспоцентр» специализируется на предоставлении выставочно-конгрессных услуг, которые требуют непосредственного контакта между теми людьми, которые их оказывают, и теми, кто данные услуги покупает. Такая специфика обуславливает тот факт, что в большинстве случаев услуги продаются непосредственно их производителями. Это и есть канал сбыта нулевого уровня.

В последние годы этот канал является самым распространенным каналом распределения выставочных услуг и занимает основное место в деятельности ООО «Мордовэкспоцентр».

Для эффективного управления продажами ООО «Мордовэкспоцентр» использует инструмент, позволяющий планировать, фиксировать и анализировать результаты взаимодействия с клиентами - CRM (Customer Relationship Management). Данная система включает:

- единую базу данных клиентов;
- инструменты планирования контактов, ведения и анализа истории взаимоотношений с клиентами;
- поддержку документооборота - заявки, договоры, счета, акты и счета-фактуры;
- планирование и анализ продаж в натуральных и финансовых показателях;
- организацию рассылки - создание выборки и печать адресов;
- аналитические возможности для анализа рынка.

В результате внедрения данной системы ООО «Мордовэкспоцентр» достигло следующих результатов:

-была создана единая информационная система, содержащая всю необходимую информацию о деятельности компании, с разграничением прав доступа, с возможностью удаленного доступа к данным, с высоким уровнем безопасности и возможностью восстановления утраченной информации, позволяющая оперативно контролировать и анализировать результаты деятельности компании;

-появился инструмент, позволяющий вести оперативный учет по различным показателям деятельности: количество/качество контактов, планируемые и фактические продажи, причины отказов (наглядная и оперативная отчетность); принимать управленческие решения на основе этой информации;

-система предоставила возможность своими силами проводить определенные маркетинговые исследования, а не заказывать дорогостоящие исследования на стороне.

Для более полной характеристики комплекса маркетинга необходимо дать оценку коммуникационной политике ООО «Мордовэкспоцентр».

Анализ рекламной деятельности позволил выделить четыре основные цели рекламной деятельности ООО «Мордовэкспоцентр»:

1. Утверждение достигнутого положения предприятия на существующих и новых рынках сбыта.

2. Формирование и сохранение фирменного стиля в рекламе, позволяющего выделить предприятие и его услуги среди услуг конкурирующих фирм.

3. Разработка мероприятий для создания репутации ООО «Мордовэкспоцентр», как предприятия, находящегося в сильной позиции на рынке выставочных услуг.

4. Разработка различных видов рекламных мероприятий, текстов с учетом различных групп потенциальных клиентов и потребителей.

Анализ деятельности ООО «Мордовэкспоцентр» за 2011-2013 гг показал, что большую часть расходов на рекламу составляет реклама на телевидении. Данный показатель в 2013г. составил 256,4 тыс. руб. Его темп роста по сравнению с 2011г. составил 132,6%. Второе место занимает наружная реклама. В 2013г. ее удельный вес в общей сумме расходов на рекламную деятельность занимал 28,5% или 124,13 тыс. руб.

Исходя из вышеизложенного можно сделать вывод, что маркетинг

занимає одне із центральних місць в управлінні ООО «Мордовекспоцентр». Розроблена маркетингова політика дозволяє утримувати та зміцнювати завоювані позиції на ринку послуг, вигідно виділятися серед конкурентів.

Правильне розуміння умов, в яких знаходиться підприємство, сприяє виробленню найбільш ефективного стратегії його розвитку.

Література

1. Амблер, Т. Практичний маркетинг / Т. Амблер; переклад з англ. Ю.Н.Каптуревського. – СПб: Видавництво «Пітер», 2009. – 400с.
2. Быков, И.А. PR. Сучасні технології./И.А. Быков. – Видавництво: ІВЭСЭП, 2008.– 567с.
3. Ильин, А.С. Реклама в комунікаційному процесі / А.С. Ильин. – Видавництво: Кнорус, 2009. – 144с.
4. Калька, Р. Маркетинг / Р. Калька, А. Мэссен. – Видавництво: Омега-Л, 2007. – 128с.
5. Котерова, Н.П. Основи маркетингу / Н.П. Котерова. – Видавництво: Академія, 2009. –144с.
6. Мишина, Л.А. Директ- маркетинг / Л.А. Мишина, С.В. Бачило, И.В. Есинова. – Видавництво: Дашков и К, 2009. – 212с.

Юлія Сівова

*викладач кафедри економіки, Мелітопольський інститут державного та муніципального управління «Класичного приватного університету»
(м.Мелітополь, Україна)*

ДЕМПІНГ ЯК МЕТОД ЦІНОВОЇ КОНКУРЕНТНОЇ БОРОТЬБИ

Сучасний світовий ринок характеризується стрімким зростанням конкуренції та відносно перенасиченістю різноманітними товарами та послугами. Такі умови впливають на економічні відносини між державами, насамперед на їх заходи, які використовуються у зовнішньоторговельній політиці. Стрімкі зрушення у світовій економіці в умовах глобалізаційних процесів, розвитку продуктивних сил, централізації та концентрації виробництва й капіталу мали вплив на всі форми й методи конкурентної боротьби, включаючи й цінову конкуренцію. Під ціною конкуренцією розуміють маневрування цінами з метою вигідного використання ринкової кон'юнктури. Це може бути зниження ціни, використання монополією високої

ціни, ціни престижу, психологічної ціни і т.п. [6]. Вагомою перевагою такої конкуренції є те, що вона являє собою найбільш доступний та простий метод конкурентної боротьби. Проте його застосування обмежене величиною витрат фірми. Багато країн у конкурентній практиці замість традиційних торгових обмежень все більше використовують різноманітні заходи просування вітчизняних товарів на зарубіжні ринки.

Економічна наука розглядає демпінг як один із видів таких заходів, прояв цінової конкуренції і, одночасно, формою цінової дискримінації [4]. Існує безліч як теоретичних, так і нормативних тлумачень демпінгу. В економіці демпінг розглядають як засіб фінансової нетарифної торговельної політики, що полягає в просуванні товару на зовнішній ринок за рахунок зниження експортних цін нижче нормального рівня цін, існуючого в цих країнах. Він може здійснюватись як за рахунок ресурсів окремих фірм, що прагнуть опанувати зовнішній ринок своєї продукції, так і за рахунок державних субсидій експортерам. [4]

Практично всі дослідники окремо наголошують на тому, що демпінг є нагадує певний тип поведінки окремої фірми, яка намагається отримати перевагу на ринку іншої країни шляхом дискримінаційних цінових домовленостей, спираючись при цьому лише на власні фінанси. В міжнародній практиці демпінг став розглядатися як одна з найскладніших та суперечливих проблем міжнародної торговельної політики. Активно й у масовому порядку застосування демпінгу можна спостерігати вже у 20-30х роках, тобто в період найбільш серйозної економічної кризи, що призводить до загострення на світовому ринку конкурентної боротьби і проблеми збуту.

В основі демпінгу лежить ринкова ситуація, за якої еластичність попиту по ціні на внутрішньому ринку нижче, ніж на зовнішньому. Це дозволяє фірмам, що мають відносно монополічне становище на внутрішньому ринку, продавати свої товари за більш високими цінами, ніж на зовнішньому ринку, де попит більш еластичний по ціні і де конкуренція вище. Виокремлюють наступні необхідні умови для здійснення демпінгу:

- ситуація недосконалої конкуренції, що дозволяла б виробнику встановлювати і диктувати ціни;

- сегментованість ринку, тобто спроможність виробника відокремити внутрішній ринок, де здійснюється продаж товару за високими цінами, від зовнішнього – де він продає товар за більш низькими цінами. Цьому сприяють високі транспортні витрати і встановлені державою торговельні бар'єри [1].

Демпінг заборонений як міжнародними правилами в рамках СОТ, так і національним антидемпінговим законодавством багатьох країн, що дозволяють застосовувати антидемпінгове мито у разі відкриття факту демпінгу [5]. Небезпека демпінгу проявляється через завоювання нових іноземних ринків збуту, насичення їх своїми дешевими товарами, більш конкурентоздатними в порівнянні з продукцією внутрішнього виробництва, що ,в свою чергу, може призвести до загрози нанесення матеріального збитку зацікавленій галузі національного виробництва.

Сучасне законодавство розвинених країн розрізняє чотири основних види демпінгу:

- ціновий демпінг, тобто реалізація товару на зарубіжних ринках дешевше, ніж на внутрішньому ринку;
- демпінг у сфері послуг, тобто зниження ціни експортного товару за рахунок отримання транспортних послуг на пільгових умовах;
- валютний демпінг, основою якого є маніпулювання валютним курсом та використання множинних валютних курсів з метою отримання переваги над виробниками країни-імпортера даного товару;
- соціальний демпінг, який має місце тоді, коли низькі ціни на імпортовані товари обумовлені використанням у виробництві праці в'язнів або експлуатації робітників [2, с.1].

Суб'єкти господарювання зазвичай вдаються до демпінгу для усунення конкурентів, захоплення ринків, встановлення монопольних цін і отримання прибутків, хоча у деяких випадках зниження цін порівняно з цінами конкурентів може бути спричинене не зовсім хижацькими намірами. Основним завданням держави, що використовує демпінг є насамперед захист своїх інтересів та цілей на зарубіжному ринку, підтримка національних підприємств та створення передумов для розширення ринків збуту продукції. Тому демпінг не можна розглядати тільки як засіб недобросовісної конкуренції експортерів – це також засіб, який може і повинен, в окремих випадках, застосовуватись державою для реалізації своїх інтересів як повноправного учасника світової торгівлі, зокрема як метод стимулювання експорту. Але у більшості випадків небезпека демпінгу все ж викликана його спрямованістю на завоювання ринку шляхом витіснення з нього конкурентів з числа вітчизняних виробників, використовуючи фактор низької ціни з подальшою монополізацією ринку і встановленням нової, значно вищої монопольної ціни. Це завдасть шкоди як споживачам (низька ціна зазвичай змінюється вищою монопольною), так і державам-експортерам (витрати, пов'язані з демпінговим експортом, у

кінцевому випадку нестимуть податкоплатники держави-експортера), так і державам-імпортерам (негативними наслідками демпінгового імпорту для країни-імпортера є скорочення обсягів виробництва конкуруючого товару, зниження рентабельності виробництва такого товару, працевлаштування тощо) [3, с.2].

Логіка конкурентної боротьби спонукає державу до активної допомоги компаніям не лише щодо опанування нових ринків, але й шляхом цілеспрямованого встановлення протекціоністських перепон для певних іноземних компаній. Тому дослідження проблематики демпінгу у світовій торгівлі, мають не лише наукове, але й практичне значення. Аналізуючи проблеми демпінгу як досить розповсюдженого в торговельних відносинах явища, можна зробити висновок, що демпінг за своїм характером, формами прояву та причинами виникнення є не простим економічним явищем.

Підсумовуючи усе вищезазначене, можна сказати, що незалежно від конкретної форми його прояву демпінг створює негативні наслідки як для держави експортера (платники податків - громадяни цієї держави кінець кінцем несуть на собі всі витрати, пов'язані з демпінговим експортом), так і для держави імпортера (загальне погіршення положення галузі економіки, що настає внаслідок демпінгового імпорту, що виражається, зокрема, в скороченні об'єму виробництва або безпосередньо конкуруючого товару, зниженні рентабельності виробництва такого товару, негативному впливі на товарні запаси, працевлаштування, рівень заробітної платні, загальну інвестиційну активність і інші показники). В цілому для міжнародної торгівлі демпінг становить загрозу, тому що призводить до дестабілізації ринку і створює атмосферу торгової війни. Тому необхідним методом усунення негативних наслідків застосування демпінгу є, перш за все, контроль як з боку міжнародних торгових організацій, так і безпосередньо державами через застосування антидемпінгових заходів. Але не дивлячись на загрозливий характер, що несе явище демпінгу для конкурентного середовища зарубіжного ринку та національних товаровиробників доцільно зауважити, що демпінгову практику не слід розглядати лише з негативної сторони, тому що демпінгові процеси, що виникають між країнами світу є результатом розвитку як світового ринку в цілому, так і торговельних відносин, які еволюціонують разом з інституціональною основою світової торговельної системи.

Література:

1. Дем'янюк О. Демпінг та антидемпінг у захисті економічних інтересів / О.Дем'янюк // Галицький економічний вісник. – К.: – 2011. – №2(31). – С. 75-80.
2. Покрешук О.О. Правове регулювання міжнародної торгівлі у контексті норма і правил ГАТТ / О.О.Покрешук. – К.: Зовнішня торгівля, 2003. – 512 с.
3. Римарева Л. М., Здрілюк І. С. Демпінг / І. С. Здрілюк // Ласкаво просимо: демпінг. – 2010. – С. 1-5.
4. Циганкова Т.М., Петрашко Л.П., Кальченко Т.В. Міжнародна торгівля: Навч.посібник. – К.: КНЕУ, 2001. – 488 с.
5. Циганкова Т.М. Розвиток системи регулювання міжнародної торгівлі / Т. М. Циганкова //Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 498–510.
6. Шевченко Л.С. Конкурентное управление: [уч. пособие] / Шевченко Л.С. – Харьков: Эспада, 2004. – 520 с.

Олександр Павленко

*аспірант ТДАТУ, старший викладач кафедри системного аналізу
Мелітопольський інститут державного та муніципального управління
«Класичного приватного університету» (м. Мелітополь, Україна)*

ПОБУДОВА ВЕЛИКИХ ПРОЕКТІВ ТА ОСНОВНІ ВЛАСТИВОСТІ ПІДПРОГРАМ В СЕРЕДОВИЩІ ОБ'ЄКТ PASCAL

Оригінальний текст великих проектів на Object Pascal складається зі спеціально оформлених блоків, які називаються підпрограмами. Підпрограми реалізують окремі фрагменти алгоритму розв'язання великої задачі.

Застосування підпрограм дозволяє:

1. Створити впорядковану структуру програми, що поліпшує розробку програми, пошук помилок, модифікацію і т.д.
2. Скоротити вихідний текст програми. Повторювані ділянки програми оформляються у вигляді підпрограм. Потім самі ділянки тексту замінюються на виклики підпрограм.

Для виклику підпрограми в тексті програми згадується ім'я підпрограми. При виклику підпрограми виконання поточної програми переривається. Потім виконуються оператори підпрограми. Після закінчення виконання підпрограми починає виконуватися програма з перерваного місця.

Підпрограма повинна мати наступні властивості:

1. Функціональність. Підпрограма має виконувати чітко визначену функцію і не робити нічого стороннього.
2. Самостійність («ізолюваність»). Підпрограма має якомога менше залежати від зовнішніх даних, а виконувати дії на основі вхідних параметрів та внутрішніх даних. Результати роботи оформлюються у вигляді вихідних параметрів і не зачіпають якихось зовнішніх глобальних даних.

Підпрограми Object Pascal бувають двох видів: функції і процедури.

1. Функція.

Функція повертає один результат, що дозволяє використовувати її у висловах.

2. Процедура.

Процедура - сукупність операторів виконують деякі дії над вхідними параметрами і повертає результат у вигляді вихідних параметрів в місце виклику.

Розглянемо випадок процедур та функцій основної програми. Перед використанням процедури і функції описуються в блоці описів основною програмою.

Формат опису:

Опис функції починається з заголовка:

Function ім'я функції (список формальних параметрів): тип; тіло функції; ім'я функції - те ім'я, яке програміст вирішив дати своїй функції.

Список формальних параметрів - список змінних із зазначенням їх типів, які використовуються для передачі функції вхідних даних.

Тип - тип повертається результату (тип значення яке обчислює функція). Це прості типи, покажчики і рядки.

Тіло функції - за структурою нічим не відрізняється від програми (крім розділу uses), але закінчується не крапкою, а крапкою з комою.

Приклад:

Опис і використання функції вибору більшого з двох чисел.

$$Y = (a + b)^2 + a$$

```
function fy (a, b: real): real;
```

```
begin
```

```
fy := sqr (a + b) 2 + a;
```

```
end;
```

Основна програма

```
begin
```

```
writeln ( 'введіть 2 числа X і Y');
```

```
readln (x, y);
z: = fy (x, y);
writeln ( 'Більшу з 2 чисел', z);
readln;
end.
```

Приклади заголовків:

```
Function myf1 (a: real; b: real; c: boolean): boolean;
```

```
Function myf2 (a, b: real; c, d: integer): byte;
```

Формальні параметри в списку розділяються крапкою з комою. Якщо параметри одного типу, то допускається перерахування через кому з зазначенням одного слова типу.

```
Function myfun (a: real; b: real; c: real): real;
```

```
Function myfun (a, b, c: real): real;
```

Повернення результату. Функція повертає єдиний результат в місце виклику через своє ім'я. У зв'язку з цим всередині функції повинен бути присутнім наступний оператор:

```
ім'я функції: = вираз;
```

або

```
result: = вираз;
```

Змінна *result* вважається описаною.

Виклик функції. Після опису функції її можна використовувати у виразах поряд зі стандартними функціями.

Формат виклику: ім'я функції (список фактичних параметрів). Список фактичних параметрів – список аргументів функції, що представляє собою вирази, порядок проходження і тип яких співпадає з формальними параметрами в заголовку функції.

Приклад

```
function myfunction (a, b: real; c: integer; d: boolean): real;
var ...
begin
...
result: = ...;
end;
var x, y: real;
z: integer;
b: boolean;
begin
```

```
a: = 7+5*myfunction (x, y +0.7, z-3, b)
```

```
end.
```

При виклику функції створюються формальні змінні і їм присвоюються в якості початкових значень значення фактичних параметрів:

```
a: = x, b: = y +0.7, c: = z-3, d: = b
```

При виклику функції виконуються наступні дії:

1. обчислюються значення виразів фактичних параметрів;
2. значення виразів присвоюються створеним формальним параметрам;
3. виконується тіло функції та оператор повернення результату;
4. результат функції ставиться у вихідне вираз на місце звернення до функції;
5. обчислення початкового виразу триває.

Процедури. Використовуються в тому випадку, коли підпрограма повертає багато значень результату або не повертає нічого.

Формат опису:

procedure ім'я процедури (список формальних параметрів); тіло процедури

У заголовку відсутня вказівка типу результату. Процедури повертають результати по-іншому. Список формальних параметрів процедури складається як з вхідних параметрів, так із вихідних. Все інше в описі процедури таке ж саме.

Приклад

```
procedure sum (a, b: integer);  
begin  
writeln ('Сума a і b дорівнює', a + b)  
end;
```

Виклик процедури

Звернення до процедури відбувається за допомогою оператора виклику процедури: ім'я процедури (список фактичних параметрів). Список фактичних параметрів повинен відповідати списку формальних в заголовку процедури.

Параметри процедур та функцій

Параметри бувають:

1. формальні - знаходяться в заголовку процедур і функцій;
2. фактичні - вказуються при виклику процедур і функцій.

Формальні параметри:

1. параметри-значення;
2. параметри-змінні;
3. параметри-константи.

Параметри-значення - використовуються як вхідні для підпрограм. Параметри-змінні використовуються в процедурах для повернення значень результату. Параметри-константи - використовуються як вхідні для процедур і функцій. Для того, щоб повернути значення з процедури потрібно вказати в заголовку один або декілька параметрів змінних:

```
procedure sum (a, b: integer; var c: integer);  
begin  
c: = a + b  
end;  
begin  
...  
sum (x, y, z); // z: = x + y  
writeln (z);  
...  
end.
```

Література

1. Довгаль С.И., Литвинов Б.Ю., Сбитнев А.И. Персональные ЭВМ: Турбо-Паскаль V7.0, Объектное программирование, Локальные сети. (Учебное пособие).- Киев, «Информсистема сервис», 1993.
2. Епанешников А.М., Епанешников В.А. Программирование в среде Turbo-Pascal 7.0 .- М.:, Диалог МИФИ, 1993.
3. Поляков Д.Б., Круглов Н.Ю. Программирование в среде Турбо-Паскаля. - изд.МАИ., М.:, 1992.
4. Фаронов В.В. Турбо-Паскаль. Начальный курс – 1 кн. Практика программирования –2 кн. Учебное пособие. - М.: «Нолидж»,1997.

УДК504.064.4

Віталій Борисов

О. Григоренко

*Таврійський державний агротехнологічний університет(м. Мелітополь,
Україна)*

ВПЛИВ ХОЛОДИЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

У статті висвітлені оптимальні шляхи вирішення проблем, яких завдають навколишньому середовищу озоноруйнуючі речовини з класу

хлорфторвуглеводнів і використання нових технологій в холодильній індустрії як можливих шляхів запобігання забруднення довкілля.

Постановка проблеми. В останні роки все більш гостро піднімається проблема захисту навколишнього середовища. Встановлено, що деякі речовини з класу хлорфторвуглеводнів (ХФВ), які використовуються як холодильні агенти, руйнують озоновий шар Землі. До найбільш активних речовин відносяться хладони – 11, 12, 113, 114, 115 і бром хладони – 12В1, 13В1, 114В2. Руйнування озонового шару відбувається під впливом хлору і особливо бром, що містяться в молекулах хладонів. Однак при наявності атомів водню, руйнівна дія хлору і бром різко знижується. Відповідно до Монреальського протоколу і Віденської конвенції про охорону озонового шару в рамках програми ООН з охорони навколишнього середовища ЮНЕП і скоригованими на Копенгагенському нараді в листопаді 1992р. термінами, було розпочато поетапне скорочення виробництва і споживання зазначених вище ХФВ [2,3].

Основні вимоги, яким повинні задовольняти робочі установки в холодоагентах (холодильного обладнання):

- озонобезпечні;
- нормальна температура кипіння, по можливості близька до оптимальної;
- невисокий тиск конденсації кипіння;
- хімічна сумісність з основними конструктивними матеріалами, що використовуються в холодильній техніці;
- стабільність при тривалому зберіганні і використанні;
- сумісність з використовуваними ущільнюючими матеріалами;
- можливість застосування з існуючими мінеральними або синтетичними оліями, здатність розчинятися в них;
- нетоксичність;
- негорючість і вибухобезпечність;
- критична температура по відношенню до температури конденсації [1,6].

Наступ ХХ тисячоліття, розвиток науки і техніки та зростання промисловості породили проблему забруднення навколишнього середовища. Холодильна індустрія звинувачується в руйнуванні озонового шару в зв'язку з виділенням штучних хімічних речовин в атмосферу. Почалося все з того, що в 1974 р. Rowland і Molina припустили, що виділення в атмосферу штучно створених сполук хлору може пошкодити стратосферний озоновий шар. У результаті була створена широка програма збереження озону стратосфери, заснована на цій гіпотезі. Найбільшою мірою руйнування озонового шару

спостерігалось у весняний час над Антарктикою. У зв'язку із зростанням таких факторів, як руйнування озонового шару, поява "тепличного ефекту" (підвищення температури атмосфери Земної кулі), кислотні дощі, забруднення морських вод, був прийнятий Монреальський протокол від 29 червня 1990 року, який регламентує правила обмеження застосування речовин, які руйнують озонові шари атмосфери. Монреальський протокол вже ратифікований більшістю урядів. В даний час випуск і виробництво галоїдопохідних і фторвуглеводнів вже припинилися в індустріально розвинених країнах (за винятком "істотно важливих застосувань" та використання "озоноруйнуючих сполук як вихідної сировини для іншої хімічної продукції").

До 1980 р. холодоагенти (ХФВ) застосовувалися широко в холодильній техніці як безпечні і такі, що мають хороші термодинамічні властивості. Але після проведення досліджень, вчені дійшли висновку, що ці речовини роблять шкідливий вплив на довкілля у зв'язку з підвищенням парникового ефекту і можливим порушенням озонового шару. Парниковий ефект дозволяє підтримувати на поверхні землі температуру, при якій можливе життя людини. Природний парниковий ефект є наслідком того, що пари води земної атмосфери затримують інфрачервоне випромінювання земної поверхні. За відсутності парникового ефекту температура поверхні земної кулі була б нижчою, ніж вона є, і земля була б безлюдною. Парниковий ефект, тобто утримання інфрачервоного випромінювання в природі, відбувається не тільки завдяки парам води, що міститься в повітрі, а й іншим газам, зокрема, діоксидукарбону CO_2 і холодоагентам групи ХФВ. Наявність в атмосфері CO_2 і ХФВ створює штучний парниковий ефект, який додається до природного, зумовленого наявністю парів води. Хоча концентрація всіх ХФВ в атмосфері набагато менше, ніж концентрація CO_2 , їх вплив на парниковий ефект у багато тисяч разів більше внаслідок їх дуже тривалого періоду «життя» в атмосфері. Наприклад, 100 років для R12 і 250 років – для R115, що входить до складу R502. Для порівняння холодоагентів за ступенем їх впливу на парниковий ефект введений показник – потенціал парникового ефекту (можливості глобального потепління) за 100 років. Цей показник позначають як потенціал глобального потепління ПГП. Емісія в атмосферу різних газів, що впливають на глобальне потепління, різна, але найбільш істотна частка – CO_2 , значна частина його, яка потрапляє в атмосферу, виділяється на теплових електростанціях при спалюванні мазуту, газу і вугілля. За даними вчених [2,3], вклад газів у

парниковий ефект різний і становить: CO₂–55; CFC – 17; ГХФВ–7; N₂O–6; CH₄–15% [7,8].

Можливе руйнування озонового шару Землі пов'язане з енергетичним ультрафіолетовим випромінюванням Сонця. Найбільш віддаленим від Землі шаром атмосфери є стратосфера, яка є шаром товщиною приблизно 35 км, що починається на висоті 15 км від поверхні Землі. У цьому шарі знаходиться озон O₃, який поглинає 99 % ультрафіолетового випромінювання Сонця і виконує роль захисного екрана для Землі. Руйнування озонового шару відбувається наступним чином: ХФВ повільно піднімаються вгору і через 1-2 роки доходять до стратосфери, де їх молекули під дією ультрафіолетового випромінювання розпадаються з виділенням атомів хлору, які вступають в реакцію з озоном, утворюючи оксид хлору і молекулярний кисень. Одна молекула хлору може викликати руйнування багатьох тисяч молекул озону. Зменшення озонового шару викликає небезпека проникнення біологічно активного ультрафіолетового випромінювання до поверхні Землі, що найбільш небезпечно для ДНК людини. У зв'язку з цими факторами виникла необхідність заміни холодоагентів категорії ХФВ екологічно безпечними холодоагентами категорії HFC. Наприклад заміна R12 на R 409a і, далі, на холодоагент R134a, який в даний час використовується в сучасних холодильних установках рефрижераторного контейнера. Холодоагент R134a – це чиста речовина, виготовлена на базі етану (CH₂F – CF 3). Негорючий холодоагент нетоксичний, але при зіткненні з полум'ям і з гарячими поверхнями розкладається, як і всі похідні вуглеводнів, з утворенням високотоксичних продуктів. Термодинамічні і основні фізико-хімічні властивості R134a аналогічні властивостям R12.

Висновок. Використання холодоагентів нового покоління в холодильних установках рефрижераторних контейнерів робить їх експлуатацію абсолютно безпечною не тільки щодо зберігання вантажу, але і навколишнього середовища. Однак, розуміючи необхідність обмежити вплив холодильної техніки на руйнування озонового шару, дуже важливо розглядати проблему в перспективі глобального потепління. Необхідно розділити відносно невелику частку впливу холодоагентів на руйнування озонового шару в порівнянні з енергоспоживанням зростаючої холодильної індустрії.

Список використаних джерел:

1. Израэль Ю.А. Экология и контроль состояния природной среды. – Ленинград.: Гидрометеоздат, 1979. – 6 с.

2. Хуршудян С.А. Инспекционные органы и стандарт ИСО/МЭК 17020. – Режим доступа: http://www.refdeport.com/pages_30/index.html.
3. Московин Л.Н. Какие бывают хладагенты и как они влияют на окружающую среду. – Режим доступа: <http://vatan.ru/freon.html>.
4. Афанасьев Ю.А. Мониторинг и методы контроля окружающей среды / Ю.А. Афанасьев, С.А. Фомин. – М.: Изд. МНЭПУ, 1998. – 12 с.
5. Панеева В.И. Межлабораторные сравнительные испытания как элемент экспериментальной проверки технической компетентности лабораторий, аккредитованных в системе аккредитации аналитических лабораторий / В.И. Панеева, О.Б. Пономарева // Эколог. химия. – 1995. – Т. 4. – № 2. – С. 89-93.
6. Яцула Г.С. Санитарно-гигиенические методы исследования пищевых продуктов и воды / Г.С. Яцула, В.И. Слободкин, В.Я. Береза [и др.] // Киев: Здоровье. – 1991. – С. 283-285.
7. Нейман Е.Я. Геоэкологическая оценка кумулятивного эффекта локального загрязнения приземного слоя воздуха / Е.Я. Нейман, И.А. Меркушев, Ю.П. Сотсков // Эколог. хим. – 1993. – Т. 2. – № 4. – С. 351-358.
8. Другов Ю.С. Успехи химии / Ю.С. Другов, В.Г. Березкин. – 1986. – Т. 55. – № 4. – С. 999-1022.

Микола Шумляк

*кандидат технічних наук, доцент Мелітопольського інституту державного та муніципального управління «Класичного приватного університету»
(м. Мелітополь, Україна)*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ НА ПРИКЛАДІ «ТОВ ЛОГІСТИЧНОЇ КОМПАНІЇ»

В умовах сучасного транспортного ринку з метою раціональної організації перевезень власники вантажів стають перед широким вибором перевізників різними видами транспорту. Транспорт є однією з найбільш важливих галузей народного господарства, яка відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні зовнішньоекономічних зв'язків України. Вантажний транспорт – це галузь виробничої інфраструктури, яка є четвертою галуззю матеріального виробництва після видобувної, переробної промисловості і сільського господарства. Жодна з названих трьох основних галузей матеріального виробництва не здатна функціонувати без транспортного

забезпечення. Без транспорту неможлива інтеграція України у загальносвітову економічну систему. Він формує економічні, культурні, рекреаційні та інші зв'язки, а також прискорює соціально-економічний розвиток суспільства України. У даний час світовий об'єм експорту транспортних послуг складає приблизно 1850 млрд. дол. США. Найбільшими країнами по наданню транспортних послуг є США – 18%, країни Європейського союзу – 42%, зокрема Великобританії – 7,7%, Франції – 6,1%, Німеччини – 5,9%. В цих країнах продаж послуг досягає 25-33% від загального об'єму експорту товарів.

Вигідне геополітичне положення України, яка розташована на перехресті торгових шляхів між Європою і Азією, визначає розвиток нашої країни як транзитної. За оцінками зарубіжних фахівців Україна має найвищий показник транзитності в Європі. Україна має у своєму розпорядженні розвинену транспортну систему, що має значні резерви пропускної спроможності. При цьому виникає актуальна проблема визначення раціонального варіанту перевезення з багатьох можливих. На сьогодні транспортний ринок є сукупністю самостійних організацій – перевізників і посередників. Підприємствами недержавних форм власності виконується на автомобільному транспорті 90% перевезень вантажів і 15% перевезень пасажирів.

У численних дослідженнях вітчизняних учених, присвячених міжнародним перевезенням, формуванню і функціонуванню міжнародних транспортних коридорів і т.ін. проблематика по транспортних послугах опинилася в «тіні», не дивлячись на їх суттєву економічну і соціальну значущість. Такі вчені, як В. П. Бабич, О. О. Бакаєв, О. Г. Дейнека, В. Л. Дикань, В. М. Гурнак, А. М. Новікова, В. М. Соколов, В. Г. Шинкаренко, С. Г. Галуза, В. Г. Галабурда, Л. О. Позднякова, А. В. Гриньов, Д. О. Горелов, А. М. Золотарьов, Ю. Є. Пащенко та інші в своїх роботах досліджували широкий спектр проблем по ефективності та взаємодії різних видів транспорту, формуванню міжнародних транспортних коридорів, підвищенню ефективності функціонування транспортної інфраструктури, ефективності організації міжнародних перевезень. Але в їх роботах висвітлено лише окремі аспекти зазначеної проблеми.

Метою роботи є розробка методичних засад регулювання організацією вантажоперевезень і на цій основі визначення напрямків розширення сфери діяльності підприємства враховуючи організацію вантажоперевезень на перспективу.

Для досягнення мети в роботі поставлено і вирішено наступні задачі:

- розглянути теоретичні основи організації вантажоперевезень;

- проаналізувати організацію вантажоперевезень на АТП;
- розробити заходи з удосконалення організації вантажоперевезень автомобільним транспортом.

Об'єктом дослідження є процес організації вантажних перевезень і надання транспортних послуг «ТОВ «Логістична компанія».

Предметом дослідження є теоретичні та методичні аспекти та організаційно-економічний механізм регулювання вантажоперевезеннями та соціально-економічної ефективності експорту транспортних послуг.

Транспортування можна визначити як ключову комплексну активність, пов'язану з переміщенням матеріальних ресурсів, незавершеного виробництва або готової продукції певним транспортним засобом у логістичному ланцюгу, який складається, у свою чергу, з комплексних та елементарних активностей, включаючи експедирування, вантажопереробку, упакування, передачу прав власності на вантаж, страхування і т.п. [1].

Роль транспортування настільки велика, що коло питань, які стосуються цієї ключової комплексної логістичної активності, виділене у предмет вивчення спеціальної дисципліни – транспортної логістики .

Транспорт у системі логістики відіграє двояку роль [2]:

- по-перше, він присутній як складова частина або компонент у основних функціональних областях логістики (закупівельній, виробничій, розподільчій);
- по-друге, транспорт є однією із галузей економіки, у якій також розвивається підприємницька діяльність: транспорт пропонує на ринку товарів і послуг свою продукцію – транспортні послуги, за які отримує доходи і має прибуток.

Будучи галуззю матеріального виробництва, транспорт має свою продукцію – це сам процес переміщення, яка характеризується рядом істотних відмінностей [3]:

- відсутність речової форми, але в той же час матеріальність за своїм характером, тому що в процесі переміщення витрачаються матеріальні засоби: відбувається зношення рухомого складу і засобів обслуговування, використовується праця робітників транспортної сфери і т. ін.;

Організаційний ланцюг має такий вигляд. Виконавчий директор є першим заступником генерального директора і нарівні з ним несе відповідальність за результати виробничої діяльності ТОВ «Логістична компанія». Виконавчий директор визначає науково-технічну політику, перспективи розвитку товариства і шляхи реалізації комплексних програм по всім напрямкам вдосконалення, реконструкції і технічного перетворення

виробництва.

Технічний директор є другим заступником генерального директора. Здійснює організацію технічного розвитку ТОВ «Логістична компанія», забезпечує розвиток науково-технічного прогресу, забезпечує в кожному структурному підрозділі і на робочому місці умови праці, що відповідають вимогам нормативних актів з охорони праці, а також вдосконалення роботи технічних служб ТОВ «Логістична компанія». Здійснює загальну технічну політику в організації, відповідає за дотримання технологічних процесів, забезпечення правильної технічної експлуатації обладнання і контрольованих вимірювальних приладів. Для координації всіх дій з ведення системи управління якістю, нагляду і контролю за її функціонуванням, за відповідність всіх виробничих процесів нормативним документам на ТОВ «Логістична компанія» призначена відповідальна особа – представник керівництва по системі управління якістю – заступник директора по менеджменту якістю. Комерційний директор забезпечує рішення комерційних питань і приймає дії для своєчасного укладення договорів з організаціями. Забезпечує дотримання вимог міжнародного стандарту ISO 9001:2000 у процесі забезпечення ресурсами, необхідними для впровадження та актуалізації системи управління якістю та постійного поліпшення її результативності, підвищення задоволеності замовників шляхом виконання їхніх вимог. Контролює забезпеченість виробничих дільниць необхідною сировиною, технологічним обладнанням, а також забезпеченість кваліфікованим персоналом. Підтримує зв'язки із громадськістю та засобами масової інформації. Оперативно вирішує проблеми виробничого характеру.

Директор з питань міжнародних перевезень відповідає за раціональне використання автомобілів і напівпричепів; за своєчасну оплату послуг з перевезень автотранспортом; за гарантію оплати автопослуг; за виконання планів і графіків завантаження автомобілів договірною клієнтурою; за простій вище норми рухомого складу в очікуванні завдань, під завантаженням, розвантаженням і митним оформленням; за невиконання затвердженого графіку відправки автомобілів; за своєчасність укладення договорів на перевезення вантажів; за своєчасну подачу звітності; за виконання у повному обсязі вимог «Положення про службу міжнародних перевезень» товариства, наказів, розпоряджень, інструкцій та інших нормативних документів, які стосуються служби міжнародних перевезень, а також за неналежне виконання службових обов'язків і відповідної посадової інструкції.

Вантажні перевезення є основним видом діяльності аналізованого

підприємства. ТОВ «Логістична компанія» обслуговує безліч галузей народного господарства: сільськогосподарську, металургійну, хімічну, а також здійснює перевезення обладнання, виробів лісообробної промисловості та інше. До сільськогосподарських вантажів відносять перевезення насіння, зерна. Автотранспортне підприємство також здійснює перевезення тарно-штучних вантажів.

На даний час в експлуатації автопідприємства знаходиться 116 одиниць транспортних засобів, що використовуються при наданні послуг з вантажних перевезень. На підставі проведеного аналізу використання рухомого складу вантажних перевезень можна зробити висновок, що за аналізований період незважаючи на збільшення вантажообігу середньоденний пробіг автомобілів залишився незмінним і склав 320 км., але в 2013 р. збільшилась середня дальність поїздки у порівнянні з 2012 р. на 95,12%. Це пов'язано з територіальною віддаленістю нових партнерів. Збільшення коефіцієнту використання пробігу на 1,18% і коефіцієнту використання вантажопідйомності на 5,81%, а також зменшення часу під навантаженням-розвантаженням на 21,05% свідчить про покращання використання рухомого складу в 2013 р. по відношенню до 2012 р.

В зв'язку з цим є декілька пропозицій. Після того, як буде обрано тип автомобіля для даного вантажу, необхідно обрати той, якій найбільш підходить саме для перевезення даного вантажу, критерієм відбору будемо вважати собівартість перевезення одного тонно-кілометра вантажу.

При проектуванні, АТП слід враховувати те, що автомобілі працюють на лінії лише 350 днів, всі інші дні вихідні та святкові.

Норми витрат палива на автомобільному транспорті призначені для планування потреби підприємств, організацій, установ у паливі і контролю за його витратами, ведення звітності, запровадження режиму економії та раціональної розробки питомих витрат палива.

Нормування витрат палива – це встановлення допустимої міри його використання в певних умовах експлуатації автомобілів, для чого застосовуються базові лінійні норми, встановлені по моделях автомобілів, та система нормативів і коригуючі коефіцієнтів, які дозволяють враховувати виконану транспортну роботу, кліматичні, дорожні та інші умови експлуатації.

Для забезпечення своєчасного прибуття автомобіля під навантаження, проходження митного контролю, доставки вантажоотримувачу, автомобіль працює згідно розробленого графіка. При складанні графіку, враховується пробіг автомобіля по території країни, середня технічна швидкість автомобіля

по даній країні, час простою під навантаженням, замітненням, розвантаженням, розмітненням, в країнах відправлення та призначення, середній час простою автомобіля на кордон переходах та режим праці водіїв.

Література

1. Майборода М. Е., Беднарский В. В. Грузовые автомобильные перевозки: Учебное пособие / М. Е. Майборода, В. В. Беднарский. – Изд. 2-е. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 442 с.
2. Ларин О. Н. Организация грузовых перевозок: Учебное пособие. - Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2006. - 99 с.
3. Дмитриченко М. Ф. та ін. Основи теорії транспортних процесів і систем: Навчальний посібник для ВНЗ. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2009. – 336 с.

Елена Кузнецова

*кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры
экономики кооперации и предпринимательства
Саранский кооперативный институт (филиал)
Российского университета кооперации (г. Саранск, Россия)*

Роман Хайров

*ассистент кафедры
экономики кооперации и предпринимательства
Саранский кооперативный институт (филиал)
Российского университета кооперации(г. Саранск, Россия)*

ОЦЕНКА КОНКУРЕНТНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ПРЕДПРИЯТИЯ ХЛЕБОПЕКАРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Одним из лидеров регионального рынка Республики Мордовия является ОАО «Саранский Хлебокомбинат» - один из крупных производителей хлебобулочных, мучных кондитерских, бараночных и сухарных изделий. Предприятие является типичным для отрасли, поскольку практически в каждом российском регионе есть подобный завод, работающий длительное время и являющийся ведущим производителем на региональном рынке хлебобулочной и мучной кондитерской продукции. Этим обусловлен выбор данного предприятия как основной исследовательской базы.

Предприятие было основано в 1928 г. как небольшое производство

хлебобулочных изделий для обеспечения хлебом населения г. Саранска. В настоящее время в состав ОАО «Саранский Хлебокомбинат» входят два хлебозавода и кондитерский цех в г. Ковылкино, на которых функционируют 2 технологических линии, ежедневно выпускается более 30 видов хлебобулочных изделий и более 80 видов кондитерских и бараночных изделий. Существующие производственные мощности в год позволяют производить до 35,4 тыс. т хлебобулочной и мучной кондитерской продукции.

Основными направлениями деятельности ОАО «Саранский Хлебокомбинат» являются:

- разработка, производство и реализация хлебобулочной продукции;
- разработка, производство и реализация кондитерских изделий;
- производство и реализация прочих видов продукции (сухари панировочные, горчица столовая и квас сухой хлебный);
- фасовка и реализация соли пищевой поваренной.

Стабильные производственные условия позволяют регулярно проводить модернизацию технологического оборудования, повышать уровень механизации трудоемких процессов, наращивать объемы производства, расширять ассортимент и повышать качество выпускаемой продукции.

Для анализа непосредственного окружения ОАО «Саранский Хлебокомбинат» можно использовать модель пяти сил конкуренции в отрасли М. Портера. На наш взгляд, данная модель дает больше информации об окружении предприятия и способствует получению данных о его конкурентных возможностях на рынке. Данная модель состоит из ряда этапов, которые будут реализованы по двум направлениям: производство хлебобулочной продукции и производство мучной кондитерской продукции.

ОАО «Саранский Хлебокомбинат» находится в достаточно конкурентной и постоянно развивающейся отрасли пищевой промышленности, а конкретнее – в подотрасли производства хлеба и мучных кондитерских изделий. В настоящее время в Республике Мордовия насчитывается более 15 фирм, производящих хлеб.

Качественная составляющая конкуренции на региональном рынке абсолютно противоположна количественной стороне - в Мордовии всего два основных конкурента: ОАО «Саранский Хлебокомбинат» и ОАО «Хлебозавод». Данные производители занимают большую долю рынка хлебобулочных изделий, оставшаяся часть поделена между различными мелкими региональными и иногородними производителями.

ОАО «Саранский Хлебокомбинат» имеет определенные конкурентные

возможности в данной отрасли, к которым относятся:

- экономия за счет масштабов производства - издержки на производство продукции уменьшаются с увеличением выпускаемой продукции. Мелкие производители в отрасли имеют печи по производству хлеба, меньшие по размерам и мощности.

- у ОАО «Саранский Хлебокомбинат» есть узнаваемые торговые марки, у которых уже длительное время имеются лояльные потребители. Новому производителю, который захочет войти в рынок, будет необходимо вложить достаточно большие финансовые ресурсы, чтобы его торговая марка превзошла уже известные торговые марки и конкурент смог завоевать своих постоянных клиентов.

- ОАО «Саранский Хлебокомбинат», имеет меньшие совокупные производственные издержки в результате наличия собственных технологий, накопленного личного опыта в производстве основных видов продукции, наличия доступных и выгодных источников сырья, высококвалифицированным работникам и т.д.

- Большинство магазинов, особенно крупных, являются партнерами ОАО «Саранский Хлебокомбинат» и не хотят нарушать существующие договоры. Это происходит потому, что каждая семья покупает хлеб, а, следовательно, может купить в магазине и другие продукты. Таким образом, новым фирмам, необходимо затратить огромные усилия, чтобы стать контрагентами крупных магазинов.

На основе модели М. Портера для ОАО «Саранский Хлебокомбинат» можно построить две модели: для хлебобулочной продукции и мучной кондитерской продукции. В обеих моделях будут присутствовать одинаковые барьеры для входа в отрасль новых фирм. Модель М. Портера для анализа положения ОАО «Саранский Хлебокомбинат» на рынке хлебобулочной продукции позволяет сделать следующие выводы:

- основная задача при работе с новыми конкурентами - «не пустить» их в отрасль в качестве основного конкурента и удерживать на «периферии». Ответом ОАО «Саранский Хлебокомбинат» на «активное наступление» конкурентов является постоянная разработка новых видов продукции (например, хлебцы с отрубями) и улучшение упаковки.

- вторая конкурентная сила - давление заменителей. Она выражается в том, насколько «легко» для покупателя заменить какой-либо вид продукта на другим. Пока производители товаров заменителей (производство различных хлебцов, минерализованного хлеба, хлеба с малым сроком хранения) не

становятся особенно серьезной угрозой, т.к. по своей цене данный продукт намного дороже обычного хлеба и он не может однозначно конкурировать с традиционным хлебом.

Но нельзя выпускать из поля конкуренции данный товар, т.к. хлебцы «полезнее» для здоровья человека и если его производителям удастся снизить себестоимость производства и «раскрутить» полезность, то данный продукт будет серьезным и главным конкурентом хлеба. Ответом на данную угрозу со стороны ОАО «СаранскийХлебокомбинат» является разработка ржаного хлеба с добавлением отрубей и минимизация содержания различных консервантов.

- третья конкурентная сила - способность покупателей оказывать давление на производителей. Существует проблема - это достаточно большое предложение на рынке, т.е. при повышении цены одним продавцом потребители легко могут перейти к другому производителю без каких-либо потерь для себя. Потребители очень чувствительны к качеству хлебобулочных изделий - на плохое качество товара покупатели реагируют сразу и переключаются на другого поставщика. Следовательно, необходимо постоянно поддерживать высокое качество продукции.

- четвертая конкурентная сила - давление поставщиков. ОАО «СаранскийХлебокомбинат» развивает в своей политике долгосрочные партнерские отношения с поставщиками, т.к. при таком подходе к работе повышается ответственность поставщиков и, следовательно, поддерживается и улучшается качество поступающего сырья.

- наконец, пятая конкурентная сила - соперничество между существующими конкурентами. На нашем рынке доминируют две компании (ОАО «Хлебозавод» и ОАО «Саранский Хлебокомбинат»), которые диктуют условия и устанавливают дисциплину. Они держат цены на продукцию достаточно минимальными, которые соответствуют затратам на производство и минимальной прибыли. В связи с этим, в отрасли очень мала вероятность того, что одна из фирм-конкурентов примет решение о значительном снижении цены, что получить дополнительное конкурентное преимущество.

Для анализа положения ОАО «Саранский Хлебокомбинат» на рынке мучных кондитерских изделий также используем модель М. Портера, а основании которой можно сделать следующие выводы:

- на отрасль оказывают давление новые фирмы, которые располагают базой основного производства не в Республике Мордовия, а в других регионах России. Данные фирмы стремятся расширить свой рынок сбыта. Они составляют достаточно жесткую ценовую конкуренцию.

Несмотря на то, что производство расположено в других регионах (Москва, Черкесск, Самара) цена на их продукцию приблизительно равна цене местных производителей. На основании этого можно сделать вывод о наличии у «новых» фирм конкурентных преимуществ, связанных с низкими издержками производства, новыми технологиями или логистической инфраструктурой, позволяющих иметь более низкую себестоимость продукции. Конкурентов из других регионов необходимо опасаться и уделять им особое внимание, потому что при таких ценах и хорошем качестве продукции они могут стать главными и сильными конкурентами производителей Мордовии и, в частности, ОАО «Саранский Хлебокомбинат». Для контроля за конкурентами необходимо периодически собирать первичную и вторичную информацию о рынке мучных кондитерских изделий путем проведения маркетинговых исследований (собственными силами или с помощью специализированных агентств) и мониторинга рынка.

- вторая конкурентная сила - давление заменителей. Как и в предыдущей модели, она также выражается в том, насколько «легко» для покупателя заменить какой-либо вид продукта на другим. У производства мучной кондитерской продукции нет как таковых товаров-субститутов. Здесь происходит конкуренция между продуктами данной группы, т.е. между дифференцированными товарами. В связи с этим ОАО «Саранский Хлебокомбинат» является одним из главных производителей на рынке Республики Мордовия, т.к. его продукция очень дифференцирована и направлена на различные целевые сегменты потребителей (около 150 наименований кондитерской продукции). Что касается ассортимента других производителей (основных конкурентов в отрасли), то их ассортиментный ряд намного уже. «Новые» фирмы концентрируют свою деятельность в других регионах (не домашних регионах) на предоставлении покупателям 2-3-х видов продукции.

- третья конкурентная сила - способность покупателей оказывать давление на производителей. Рынок мучной кондитерской продукции достаточно специфичен - спрос на продукцию непостоянен и во многом зависит от финансового положения покупателя, т.е. не каждый хочет покупать или способен купить ее. Но потребители оказывают давление через выбор продукции по цене, качеству и внешнему виду упаковки. С каждым годом влияние покупателей на внешний дизайн упаковки все активнее, и упакованная продукция раскупается быстрее, нежели фасованная. В связи с этим в 2005 г. ОАО «Саранский Хлебокомбинат» закупило оборудование по фасовке

продукции в пакеты по 250 и 400 гр.

- четвертая конкурентная сила - давление поставщиков. Это давление совсем незначительное, т.к. существует большое количество поставщиков муки, сахара, жиров и других продуктов, необходимых для производства мучной кондитерской продукции. Но в последнее время, большое влияние оказывают поставщики консервантов и заменителей. Технологии производства кондитерских изделий меняются быстро и предприятиям необходимо делать выбор между использованием консервантов и качеством. ОАО «Саранский Хлебокомбинат» придерживается политики минимального содержания в своей продукции консервантов и добавок.

- пятая конкурентная сила - соперничество между ныне действующими конкурентами. Как уже отмечалось, здесь доминируют две местные фирмы (ОАО «Ламзурь» и ОАО «Саранский Хлебокомбинат») и множество фирм из других регионов (Пенза, Москва, Самара и др.). Поэтому, мучная кондитерская продукция, по мнению покупателей, представлена в широком ассортименте, поэтому ее замена на продукцию другого производителя не требует ощутимых дополнительных издержек. Поэтому покупатели стремятся получить новый для себя продукт по более выгодной цене, рассчитывают на дополнительные характеристики продукта, например, могут предъявлять более строгие требования к упаковке. Как следствие, конкуренция обостряется.

Таким образом, среда производства и реализации хлебобулочной и мучной кондитерской продукции достаточна конкурентная, и конкуренция постоянно обостряется.

В настоящее время для развития предприятия и разработки конкурентной стратегии не достаточно иметь сильный потенциал. Необходимо иметь конкурентные преимущества, на основе которых можно занять лидирующее положение на рынке. Так, ресурсом (компетенцией), который обеспечивает устойчивое конкурентное преимущество ОАО «Саранский Хлебокомбинат» является рецептурная база. Рецептура разрабатывается специалистами, основываясь на классических рецептах, но с учетом особенностей своего оборудования.

Следующим ресурсом, обеспечивающим конкурентное преимущество, является постоянный контроль качества продукции. В настоящее время на предприятии действует многоуровневый контроль качества готовой продукции. Он начинается с входного контроля сырья - анализа муки, дрожжей, жиров. Основное сырье - мука, поэтому она проверяется по всем показателям -

количеству и качеству клейковины, содержанию водорастворимых веществ, белизне, влажности, кислотности. Качество полуфабрикатов контролируется сменными инженерами-технологами и старшим технологом завода. Для проведения анализов в ПТЛ имеется все необходимое оборудование.

Также ресурсом, обеспечивающим конкурентное преимущество, является хорошая репутация предприятия, которая создавалась в течение многих лет благодаря отличному качеству продукции и обслуживанию клиентов. Репутация в своем конкретном выражении в значительной мере уникальна и, как правило, имеется лишь у немногих предприятий отрасли, т.е. неразрывно связана с предприятием, завоевавшим её (специфический ресурс предприятия). Репутация ОАО «Саранский Хлебокомбинат» основывается на различных источниках, таких, как качество продукции, технологии, превосходное обслуживание, компетентный и квалифицированный персонал и т.п.

Таким образом, ОАО «Саранский Хлебокомбинат» имеет весомые конкурентные преимущества, на основании которых можно разработать и реализовать активную конкурентную стратегию. Кроме того, опыт формирования и развития конкурентных преимуществ исследованного предприятия может быть полезен и для других аналогичных предприятий, занимающих устойчивые лидерские позиции на региональных рынках хлебобулочной и мучной кондитерской продукции.

Литература:

1. Портер, М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов/ Майкл Е. Портер; пер. с англ. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. - 454с.

2. Портер, М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость. - Режим доступа: http://www/cfin.ru/management/plan/competitive_strategy.shtml#3 #3.

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ВЗАЄМОДІЙ У СУСПІЛЬСТВІ

Александр Лунев

*доцент Мелитопольского института государственного и муниципального
управления «Классического частного университета» (г. Мелитополь)*

ФОРМИРОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ КРИТЕРИЕВ ТИПОЛОГИИ ГОСУДАРСТВ И ПРАВА

Рассматривая вопрос о типологии государств, по которой высказано много точек зрения в научной литературе, усматривается, что основной спор уже в течении ряда столетий ведется вокруг двух основных групп проблем, а именно – вокруг требований, которым должны отвечать предлагаемые критерии, а также вокруг видов данных критериев. Это ключевые, принципиально важные вопросы, от решения которых целиком зависит, не только каким будет процесс типизации или классификации государств и правовых систем, но и как будут выглядеть эти самые государственно правовые типы.

Решая вопросы типологии (типизации, классификации), многие авторы высказывают мнение относительно того, что критерии типологии государств и правовых систем должны иметь объективный характер, всесторонне и адекватно отражать исследуемую государственно правовую материю, вбирать в себя наиболее важные и в то же время типичные для находящихся на определенном этапе развития государства и права признаки и черты, в максимальной степени учитывать и отражать экономические, политические социальные и иные условия, в которых функционируют государство и право.

За все время существования государств предпринимались разные попытки определить подходы классификации государств.

Например, известный французский философ Жан Боден (1530-1596) подразделял все народы, живущие на земном шаре, а следовательно, и все государства мира на три категории по географическому принципу (критерию) – южные, северные и средние. Южные народы, по мнению философа, превосходят все другие народы тонкостью и силой ума. Северные народы отличаются своей физической силой. Средние же превосходят северян умом, но уступают в силе, а южных – по физической силе, но уступают в хитрости и изощренности.

Географический критерий оценки государств и правовых систем и их типологии в различной степени использовался позднее Ш. Монтескье и другими авторами.

В настоящее время некоторыми западными авторами предлагается использовать в качестве своеобразного критерия группирования и классификации государств так называемый региональный принцип. Смысл его, в трактовке немецкого исследователя Карла Шмидта (концепция «Большого пространства»), заключается в очерчивании географических регионов, в рамках

которых существуют гармонично функционирующие различные, сходные между собой, государства и правовые системы.

Своеобразную позицию по отношению к государственно правовым явлениям и их классификации занимал немецкий ученый- юрист Г.Еллинек. Он выделяет идеальный тип государства и эмпирический. В настоящее время предложенные Еллинеком типология государств и правовых систем, так же как и выработанные им критерии ее проведения, не пользуются широкой поддержкой и вниманием. Она в прошлом, в истории и ей отдается должное, прежде всего именно как прошлому, истории.

В современной западной литературе чаще используются другие критерии, такие, например, как принцип, или «идея политической свободы», предложенный Г.Кельзенем, в котором он предлагает различать два типа власти и государственно- правовых явлений – демократию и автократию, но, как утверждает сам автор, слабость и уязвимость этой позиции заключается в том, что названные им типы государства и права в чистом виде никогда не существовали.

Необходимо отметить, что последнее время типология политических систем, а вместе с ними и их основных звеньев – государств и правовых систем чрезмерно политизированы и идеологизированы, а так же явно просматривается неизбежный элемент субъективизма при оценке характера тех или иных политических и государственно правовых систем.

Наиболее общим критерием типологии государств и правовых систем до недавнего времени считалась общественно экономическая формация.

Учение об общественно-экономических формациях, разработанное К. Марксом и Ф. Энгельсом с материалистических, пролетарско-классовых, коммунистических позиций, лежит в основе марксистской типологии государства и права. Определяющую роль в социально-историческом развитии, по марксизму, играют экономические (производственные) отношения, составляющие базис общества, которым обуславливается и соответствующая ему надстройка, включая государство и право. Согласно такому подходу, вся история человечества делится на пять общественно-экономических формаций: первобытнообщинный строй, рабовладельческий строй, феодальный строй, капиталистический строй и коммунистический строй.

Трем классово-антагонистическим формациям (рабовладельческой, феодальной и капиталистической), основанным на частной собственности и классовом делении, соответствуют три типа государства и права: рабовладельческое государство и право, феодальное государство и право,

буржуазное (капиталистическое) государство и право. При первобытном строе (первобытном коммунизме) еще нет государства и права, при коммунизме государство и право как классовые явления отомрут. Применительно к государственности и праву на первой фазе коммунизма (т.е. при социализме) К. Маркс говорил о диктатуре пролетариата и буржуазном «равном праве» для регуляции меры труда и потребления.

В дальнейшем в советской марксистской литературе — в очевидном расхождении с прогностическими положениями самих основоположников марксизма — стали выделять также и социалистический тип государства и права, что фактически демонстрировало отсутствие и несостоятельность предсказанного перехода от социализма к полному коммунизму без государства и права.

Кроме того, в марксистской литературе — с учетом суждений К. Маркса и Ф. Энгельса о специфике «азиатского способа производства» и «восточном деспотизме» — стали выделять и особый восточный (азиатский, деспотический) тип государства и права, что, конечно, плохо увязывается (и у основоположников марксизма, и у их последователей) с марксистским учением об исторически сменяющихся друг друга экономических формациях и с соответствующим формационным принципом марксистской типологии государства и права.

Экономические и классовые отношения, наряду с другими факторами (духовными, культурными и т.д.), имеют значение в процессе возникновения, изменения, развития государства и права. Различные типы государства и права (от их возникновения до отмирания) — это, согласно марксизму, лишь разные, сменяющие друг друга, формы организованного насилия одного класса (господствующего) над другим (угнетаемым и эксплуатируемым). В марксистском подходе тем самым игнорируется то принципиальное обстоятельство и тот очевидный факт всемирной истории, что свобода людей в этом мире появляется и развивается именно в государственно-правовых формах. Реальное историческое развитие и смена типов государства и права (от ранних государств до современного правового государства) свидетельствует — вопреки марксистским представлениям и оценкам — о прогрессе свободы людей (о расширении сферы и меры свободы, увеличении числа «свободных и т.д.), а вовсе не о прогрессе насилия, подавления и господства одних классов над другими и т.д.

Марксистские представления о коммунистической свободе (без государства и права) по существу антиисторичны, поскольку они не обогащают

и развивают, а отрицают исторически известную до сих пор свободу людей, которая представлена в соответствующих государственно-правовых формах прошлого и современности.

Марксистское учение о государстве и праве, включая и соответствующую типологию права и государства, по своей сути отвергает любое положительное отношение к праву и государству как к определенной ценности, как к достижению в развитии человеческой культуры, свободы и т.д. Оно носит антигосударственный и антиправовой характер и в принципе не стыкуется с юриспруденцией и юридической трактовкой права и государства.

Широкое распространение в научной литературе за последние годы наряду с формационным получил так же цивилизационный подход. Суть его заключается в том, что вместо «общественно экономической формации» как критерия типологии государства и права и других критериев предпринимаются попытки использования в качестве такового «цивилизацию».

Цивилизация, по мнению американского политолога С.Хантингтона, представляет собой «некую культурную сущность». Деревни, регионы, этнические группы, народы, религиозные общины, обладают особой культурой, отражающей различные уровни культурной неоднородности. Исходя из этого цивилизацию можно определить как культурную общность наивысшего ранга, как самый широкий уровень культурной идентичности людей.

Аналогичную позицию в отношении определения цивилизации занимал известный английский ученый – историк А. Тойнби. По его мнению, цивилизация есть не что иное, как определенный тип человеческих сообществ, вызывающий «определенные ассоциации в области религии, архитектуры, живописи, нравов, обычаев – словом, в области культуры».

Определенное распространение в постсоветской юридической литературе получили и ссылки на так называемый цивилизационный подход к типологии государства и права. При этом имеется в виду учение о цивилизациях английского историка А. Дж. Тойнби (1889—1975), находившегося под заметным влиянием идей О. Шпенглера и его книги «Закат Европы». Вслед за Шпенглером, который отрицал единую общечеловеческую культуру и говорил о различных замкнутых культурах (причем творческая, органическая культура, по Шпенглеру, умирая, перерождается в бесплодную, механическую цивилизацию), Тойнби говорит о нескольких десятках локальных, замкнутых цивилизаций и отрицает цивилизационное единство в человеческой истории. Каждая цивилизация отличается своей спецификой, имеет свои социальные и политические ценности, воззрения и устремления, свои государственно-

правовые формы и установления, словом, свои «ответы» на исторические «вызовы». Со ссылкой на сходства и аналогии в развитии этих автономных цивилизаций Тойнби говорит о некоторых эмпирических законах повторяемости в процессе развития этих цивилизаций.

Очевидно, что на основе подобного учения о различных автономных цивилизациях можно, в лучшем случае, говорить о разрозненных типах организации власти и нормативной регуляции в соответствующих локальных цивилизациях, но невозможно (даже со ссылкой на аналогию и повторяемость) обосновать некую целостную типологию государства и права, построенную на едином, общем для всех цивилизаций, критерии. Если такой единый общецивилизационный критерий и принцип возможен и есть, тогда следует признать (самому Тойнби и его последователям) наличие в человеческой истории некой единой цивилизации, определенной концепции общечеловеческой цивилизации, компонентами и составными моментами которой являются самобытные цивилизации (и культуры) отдельных сообществ и народов.

Кроме того, в учении Тойнби о различных цивилизациях, как и в учении Шпенглера о различных культурах, нет какого-то специального исследования проблем государства и права, на основе которого в юриспруденции можно строить теоретически и общеисторически значимую типологию государства и права.

С учетом выше изложенного возможно сделать вывод о том, что существующая типология государств и правовых систем еще не до конца учитывает все факторы и критерии, что указывает на необходимость ее дальнейшего совершенствования.

Список литературы

1. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів/ Уклад., заг. ред.. проф., д-ра істор. наук Г. Г. Демиденка. – 3-тє вид., доп. і змін. – Х.: Право, 2005. – 912 с.
2. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права: учеб.-М.: ТК Велби, Изд –во Проспект, 2007.-768 с.
3. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. – М.: Издательская группа НОРМА—ИНФРА М, 1999. – 552 с.
4. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник. – Харьков: Эспада, 2005. – 840 с.

Александр Яковенко

ст. преподаватель Мелитопольского института государственного и муниципального управления «Классического частного университета» (г. Мелитополь)

РЕФОРМИРОВАНИЕ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

На протяжении последних 23 лет намерение Украины создать суверенное демократическое государство и войти полноправным членом в международное сообщество требует наряду с решением других вопросов ведение борьбы с преступностью. В данном случае акцент делается на приведении нашего законодательства и норм, регулирующих уголовную и пенитенциарную политику государства, к международным стандартам. При этом, однако, не уделяется должного внимания преодолению преступности как социального явления.

Взаимосвязь нынешней криминогенной ситуации и кризисных явлений нашей экономики является очевидным. По данным ГДУВИН по состоянию на 1 июля 1998г. в 152 учреждениях исполнения наказаний содержалось 236 тыс. лиц. Уголовная статистика также свидетельствует, что рецидивная преступность в Украине остается серьезной проблемой, и ее уровень за последние годы не снизился. Не сложно подсчитать, что если социально-экономическая ситуация и уголовная политика государства не изменится, рецидивисты в нашем обществе будут составлять значительную прослойку населения.

В связи с выше изложенным в нашей стране стоит проблема реформирования пенитенциарной системы и всей политики государства в этой области (гуманизация отбывания наказания, приведение условий содержания к европейским стандартам и т.п.), реформирование практической деятельности и существования учреждений исполнения наказаний. Важным событием последних лет в этом направлении является выведение системы исполнения наказаний в самостоятельную структуру. Также, Указом Президента Украины на базе Главного управления исполнения наказаний был создан Государственный департамент Украины по вопросам исполнения наказания (далее – ГДУВИН). Это центральный орган исполнительной власти, который

непосредственно реализует единую государственную политику в сфере исполнения уголовных наказаний.

Началась систематическая работа практических работников уголовно-исполнительной системы и специалистов пенитенциарной науки над анализом, разработкой и созданием новых путей развития и условий жизнедеятельности учреждений пенитенциарной системы. Ими осознается необходимость специальной программы и по социальной реабилитации лиц, освобожденных из мест лишения свободы. Поэтому проходят «круглые столы», посвященные проблемам адаптации этих лиц, в которых принимают участие органы власти, милиция, центры занятости, медицинские и специальные учреждения. Предусматриваются определенные меры, начиная от разработки памятки для ориентации в новых жизненных условиях до создания особого фонда, позволяющего поддержать человека на первых порах. Но воз, как говорится, и ныне там. Ведь, зачастую даже обычные, рядовые граждане не способны поспевать за изменениями, происходящими в обществе. А что говорить об осужденных, несколько лет не видевших воли, оторванных от общества? Да и возлагать на государство расходы по реабилитации этих лиц при таких дырах в бюджете – крайне проблематично и накладно.

Построение в нашей стране правового государства сопровождается гуманизацией всех социально-экономических и политических процессов, происходящих в обществе. Это касается и организации и деятельности учреждений исполнения наказания (далее – УИН). Исправление правонарушителей и предотвращение совершения ими или иными лицами новых преступлений (превенция) – это цель и результат, на достижение которого должна быть направлена деятельность правоохранительных органов и учреждений пенитенциарной системы.

Но, не смотря на усилия руководства департамента, на данный момент и при нынешней ситуации в стране и положении в пенитенциарной системе, говорить о достижении цели исправления осужденных и подготовке их к жизни на свободе говорить не приходится. Следственные изоляторы, колонии и тюрьмы переполнены, система финансируется не более, чем на треть от необходимого.

Как уже говорилось, одним из условий повышения эффективности уголовного наказания является реформа существующей уголовно-исправительной системы. Реформирование по своей сути предусматривает определение цели пенитенциарной политики государства на современном этапе развития общества, задач и путей достижения оптимальных условий ее

функционирования в русле общегосударственной политики. Учеными, специалистами в области пенитенциарной политики выделяются два пути реформирования: 1) реформирование порядка отбывания наказания; 2) реформирование финансовой деятельности учреждений исполнения наказаний.

В связи со всеобщим экономическим кризисом, нерешенностью жилищной проблемы, безработицей, сложной криминогенной ситуацией в нашей стране возникают серьезные трудности с социальной адаптацией лиц, которые условно-досрочно или по истечении срока осуждения освобождаются из УИН, что нередко приводит к рецидиву. Социальная адаптация – это сложное социальное и психологическое явление, связанное с возвращением лица, отбывшего уголовное наказание, к нормальной жизни. Эта проблематика исследовалась многими учеными. Также в п.80 Минимальных стандартных правил обращения с осужденными говорится, что «с самого начала отбывания термина наказания следует думать о будущем, которое ожидает заключенного после освобождения».

Само понятие «адаптация» является общепризнанным научным термином в природоведении, биологии, психологии, социологии, криминологии и исправительно-трудовом праве. Понятие «социальная адаптация лиц, освобожденных от наказания» уже стало общепризнанным среди ученых-правоведов. Однако единого определения этого понятия еще не создано. Большинство понимают под социальной адаптацией вовлечение отбывшего наказание лица в социальную среду. Законодатель же не легализовал этот термин. Он признал иной термин – «реабилитация». Реабилитация (от лат. Re – приставка, указывающая на возобновление или повторность действия, и *habilitatio* – способность) в медико-педагогическом значении этого слова отображает возвращение больного к нормальной жизни и труду в пределах его психофизических возможностей. Она достигается психолого-педагогическими мерами (приведения в действие компенсаторных механизмов, обучением, профессиональной ориентацией, социальной адаптацией).

Ресоциализация как процесс возвращения осужденных в общество должен предусматриваться и начинаться уже в условиях мест лишения свободы. В этом сложном процессе определенную роль начинают играть центры. Создание и деятельность центров – одна из форм приведения исправительной системы Украины в соответствие с международными нормами. Так, по состоянию на 01.01.2000г. в Украине было создано 57 центров социальной реабилитации для лиц, освобожденных из мест лишения свободы, 226 приютов для лиц преклонного возраста, женщин и несовершеннолетних,

оставивших семью. В то же время выборочный опрос работников социально-психологических служб свидетельствует, что большинство из них не знают о месте расположения центров и приютов и не имеют представления, чем они занимаются.

Необходимость проведения деятельности, направленной на социальную адаптацию лица после освобождения необходима. Это вызвано тем, что, во-первых, во время пребывания в ИТУ человек дезадаптируется по отношению к условиям обычной жизни. При выходе на свободу ему приходится самому заботиться о себе, своем быте, питании, одежде, на которые необходимо заработать и разумно потратить деньги. Не у всех этот процесс проходит гладко и человеку необходима помощь. Во-вторых, за время отбывания наказания нередко разрываются семейные связи. Потеря семьи может вызвать утрату нормального социального статуса, обострить дезадаптацию человека, толкнуть на необдуманные поступки. В-третьих, нередко отбывание наказания далеко не всегда прерывает преступные связи.

При решении вопроса об адаптации освобожденных лиц важно также не впадать в крайности, следует подойти к его рассмотрению взвешенно и размеренно. Это вызвано существованием двух противоположных точек зрения, связанных с отношением к бывшим осужденным. Большинство граждан считает нужным весьма жесткое отношение к осужденным. Другая часть граждан жалеет выпущенных на свободу лиц. При этом вторыми упускается из виду то, что человек, прежде чем оказаться в изоляции, совершил преступление и принес боль и страдание другим, ни в чем не повинным людям. Часто остается лишь описание того, как плохо живется в местах лишения свободы, какие сложности с трудоустройством, какое бездушное отношение в обществе. Да, общество должно думать о людях, отбывших наказание, но при этом не считать их мучениками. Оно должно оказывать им помощь, но не в ущерб другим гражданам. Потому что при таких крайностях можно получить обратный эффект. Так, критика действительно существующих осложнений приводит к тому, что среди некоторых осужденных поддерживается требование на равное к себе по сравнению с другими гражданами отношение, а то и на создание себе привилегий, преимуществ. Некоторые освобожденные не просто рассчитывают на гуманное отношение к ним, но порой открыто требуют заботы о себе. При этом они угрожают, что, дескать, если не устроят их жизнь, это «вынудит» их зарабатывать на жизнь воровством, совершать иные преступления. Однако у государства есть возможность создать уже сейчас определенные условия, которые существенно облегчат процесс социальной

адаптации осужденных и при этом не потребуют от него существенных вложений денежных средств. Суть проекта будет изложена ниже.

Труд осужденных в местах лишения свободы организуется только в производственных мастерских из-за необходимости обеспечения строгой изоляции осужденных и их работы небольшими группами. Из-за определенных особенностей в организации труда в предлагаемом проекте, о которых будет указано ниже, он не подходит для лиц, содержащихся в тюрьмах. Однако существует норма, в соответствии с которой в зависимости от поведения и отношения к труду им может быть изменены условия содержания путем перевода в другие ИТУ

Организация же труда в колониях выгодно отличается от труда в тюрьмах. Отличительной особенностью колонии является отрядная система. Структурная единица в колонии – отряд, была введена ещё в 1957 году. Он представляет собой коллектив осужденных, организованный для их исправления с целью приобщения их к честной трудовой жизни. Отряды комплектуются по производственному признаку, в том числе по сельскохозяйственному. Численность осужденных в них может колебаться от 50 до 130 человек. В некоторых отрядах максимальная их численность может достигать до 250-300 человек. В колониях особого режима их должно быть не более 100-150 человек на один отряд. Во главе отряда ставится начальник отряда из числа офицеров внутренней службы колонии. Он следит за правильной организацией труда и быта осужденных, организует воспитательную работу в отряде. В идеале, у него должен быть заместитель по воспитательной работе, в хорошо финансируемых колониях может иметься и психолог.

В конце концов, нам всем следует задуматься: в каком мире будут жить наши дети? В мире зла, насилия и жестокости, разгула преступности? Или же – в мире Любви, доброты, открытости и искренности? Мы, родители, в ответе за тот мир, в который приводим своих детей. И ради них, ради нашего будущего мы обязаны приложить все усилия к тому, чтобы на Земле стало больше Любви и как можно меньше преступлений и преступников. Необходимо еще в зоне предоставить осужденным возможность создать себе Родину, свое Пространство Любви. И тогда с каждым осужденным, обретшим Родину, станет меньше на одного насильника, и станет на одного счастливого человека больше. Человека, поверившего в себя, открывшего в себе неиссякаемый источник Любви и Света. А значит, наши дети смогут спокойно, без страха гулять по улицам наших городов и поселков. И мы перестанем бояться

отпускать их погулять самих или с друзьями, или же в длительное и далекое путешествие отправиться...

Список літератури

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Просвіта, 1996. – 80с.

2. Закон України “Про внесення змін до Виправно-трудоного кодексу України” від 11 січня 2001 року // ВВР України – 2001. - №11 – ст.48

3. Калінюк А. Реформування пенітенціарної системи України: фінансово-правовий аспект // Підприємництво, господарство і право. – 2002. - №4. – с.75-77

4. Львовчкін В. Втілення міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі у кримінально-виконавчому законодавстві України // Право України. – 2002. - №2 — с. 24-25

5. Колб О. Про деякі правові та соціальні аспекти ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі // Право України. – 2001 - №8.. – с.90-92

Юрій Гурбик

*старший викладач, кафедри управління та правознавства,
Мелітопольський інститут державного та муніципального управління
«Класичний приватний університет» (м. Запоріжжя, Україна)*

КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОЇ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

На сьогодні важливим завданням в державному регулюванні туристично-рекреаційної сфери України, повинен стати процес зміни підходів щодо здійснення її державної політики. На наш погляд сучасний стан розвитку туристично-рекреаційної сфери України потребує з боку держави розробки нових та удосконалення існуючих напрямів державної політики в досліджуваній сфері. Одним із перших етапів даного процесу є створення класифікації основних напрямів державної туристично-рекреаційної політики.

В Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм», зазначається, що основними пріоритетними напрямами державної політики в галузі туризму є:

удосконалення правових засад регулювання відносин у галузі туризму;

забезпечення становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України, заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму, створення нових робочих місць;

розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, сільського, екологічного (зеленого) туризму;

розширення міжнародного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку;

створення сприятливих для розвитку туризму умов шляхом спрощення та гармонізації податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів регулювання;

забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій осіб [2, ст.6].

Необхідно відміти, що деякі вищезазначені пріоритетні напрями ми будемо використовувати і при розробці власної класифікації основних напрямів державної рекреаційно-туристичної політики.

Складнішим є питання щодо визначення напрямів реалізації державної рекреаційної політики.. Це пояснюється тим, що рекреація як об'єкт державного регулювання є менш досліджена в наукових колах України .

Ми погоджуємося з думкою українського дослідника П.І. Гамана, який пропонує розглядати державну рекреаційну політику розглядати як систему поглядів, заходів і методів соціального, економічного, політичного, правового, екологічного та культурного характеру, що здійснюються державними органами влади у сфері рекреаційної діяльності з метою її регулювання, координації та створення відповідних умов для подальшого економічного розвитку [1]. Тобто можна стверджувати, що державна рекреаційна політика є важливою складовою сучасної державної соціальної політики в нашій державі, а тому необхідно розробити чіткі пріоритетні напрями її здійснення.

Таким чином, проаналізувавши вищезазначене ми вбачаємо, що основні напрями здійснення державної рекреаційно-туристичної політики повинні включати наступні блоки: політико-правовий, соціальний, економічний та екологічний.

Зрозуміло, що поділ на дані напрями є дещо умовним, адже багато з запропонованих напрямів, є дуже тісно пов'язані між собою (наприклад економічний і соціально-культурний), але в цілях нашого дослідження така класифікація необхідна, тому що процес конкретизації даної проблематики, дає

змогу краще розкрити сутність та значення державної рекреаційно-туристичної політики в умовах розвитку української економіки.

1. Політико-правовий блок.

- вдосконалення системи державного регулювання рекреаційно-туристичної сфери, шляхом створення єдиного центрального виконавчого органу управління;

- забезпечення ефективного функціонування системи контролю (нагляду) та покарання за дотриманням формальних правил рекреаційно-туристичної сфери;

- вдосконалення нормативно-правового забезпечення рекреаційно-туристичної сфери;

- розробка комплексних державних програм щодо розвитку рекреаційно-туристичної сфери, а також програм розвитку пріоритетних видів рекреації та туризму в Україні;

- розробка маркетингової політики щодо просування рекреаційно-туристичних послуг на вітчизняний та світовий.

2. Соціальний блок.

- забезпечення розвитку інтелектуального потенціалу рекреантів (туристів);

- збагачення і розвиток культури поведінки рекреантів(туристів);

- розвиток ефективної системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів для рекреаційно-туристичної сфери;

- забезпечення зайнятості населення і зростання його доходів;

- створення сприятливих умов для раціонального використання вільного часу населенням;

- забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій осіб [Закон туризм ст.6].

- стимулювання розвитку міжнародних рекреаційно-туристичних зв'язків та створення позитивного рекреаційно-туристичного іміджу країни;

3. Економічний блок.

- забезпечення зростання обсягів надання рекреаційно-туристичних послуг та створення сприятливих умов для високорентабельної діяльності рекреаційно-туристичних підприємств;

- запровадження механізмів раціонального та ефективного використання ресурсів для розвитку рекреаційно-туристичної сфери;

- створення сприятливого економічного клімату для застосування і залучення інновації та інвестицій в рекреаційно-туристичну сферу;

- впровадження спрощень у фінансово-кредитній, податковій та митній системі регулювання рекреаційно-туристичної сфери;

- забезпечення достатнього рівня фінансування та створення досконалого механізму перерозподілу бюджетних коштів для рекреаційно-туристичної сфери.

4. Екологічний блок.

- забезпечення екологічної безпеки рекреаційно-туристичної діяльності та й загалом функціонування рекреаційно-туристичної сфери;

- створення умов щодо зменшення антропогенного навантаження на рекреаційні території;

- забезпечення оптимального використання природного потенціалу рекреації та туризму через науково обґрунтоване рекреаційно-туристичне районування регіонів України;

- організація системи моніторингу, підтримки та відповідальності за довкіллям в Україні.

Таким чином, в умовах існування соціально-економічної кризи важливим заходом державного регулювання туристично-рекреаційної сфери України є ефективне здійснення державної туристично-рекреаційної політики. На нашу думку в такій ситуації класифікація основних напрямів здійснення державної рекреаційно-туристичної політики повинні включати наступні блоки: політико-правовий, соціальний, економічний та екологічний.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаман П.І. Державна політика екологічного розвитку економіки в трансформаційний період: Автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / П.І. Гаман ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. — Х., 2005. — 20 с. — [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe

2. Закон України про внесення змін до Закону України “Про туризм” від 18 листоп. 2003 р. № 1282-IV// Офіц. вісн. України. – 2003. - № 50. – ст. 2600.

Тетяна Чмир

*Мелітопольський інститут державного та муніципального управління
«КПУ»*

ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Спираючись на світовий досвід, туризм, безперечно, є однією із найбільш прибуткових та швидкозростаючих сфер послуг світової економіки, від якої залежить економічний розвиток, конкурентоспроможність країни на світових ринках, покращення добробуту населення. Навіть при найменших інвестиціях в сферу туристичних послуг, можна очікувати максимальну віддачу. Оцінюючи роль та значення туризму в економіці країни, уряди багатьох держав світового співтовариства намагаються розробити та впровадити ряд заходів щодо його вдосконалення (будівництво нових доріг, пільгове фінансування туристичної інфраструктури, видання безвідсоткових кредитів на будівництво нових об'єктів туризму тощо).

Що стосується України, то вітчизняна туристична сфера завдяки багатим природним, історико-культурним та трудовим ресурсам цілком може претендувати на чільні позиції в економіці країни. Але водночас сфера туристичних послуг є однією з найскладніших, так як охоплює майже усі галузі економіки, зокрема транспортну інфраструктуру, промисловість, сферу фінансових, інформаційних та комп'ютерних послуг.

Сучасний стан розвитку туристичної інфраструктури в Україні характеризується суттєвою міжрегіональною диференціацією. Зокрема для країни характерна наступна регіональна диференціація туристичної галузі:

- регіони з високим рівнем туристичного попиту та розвинутою інфраструктурою (АР Крим, Одеська область, м. Київ);
- регіони з розвинутою інфраструктурою та відносно невисоким попитом (Дніпропетровська, Донецька, Львівська та Харківська області);
- регіони із слабким розвитком інфраструктури та високим попитом (Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Миколаївська, Херсонська області);
- регіони із слабкою інфраструктурою та невисоким попитом (Вінницька, Волинська, Луганська, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська, Чернівецька області).

Нині туристичною діяльністю в Україні займаються понад 5692 одиниць, що на 6,5% більше, ніж у 2012 році, до яких відносяться туристичні фірми та агентства, лікувально-оздоровчі заклади, туристичні бази, готелі, мотелі та кемпінги різних форм власності.

Аналізуючи дохід від надання туристичних послуг у 2013 році, який склав 6496,7 млн. грн., можна простежити тенденцію зменшення порівняно з попереднім роком на 2,4%. Кількість туристів – громадян України, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності, збільшилась порівняно з 2012 роком на 18%, іноземців – зменшилась на 14% і становила відповідно 3,2 млн. осіб та 232 тис. осіб. Для переважної більшості туристів у 2013 році (86%) основною метою подорожі була організація дозвілля та відпочинку.

Що стосується виїзного туризму, то за даними Державної служби статистики України, в 2013 році за кордон виїхало більш ніж 23 млн. українців. Найчастіші поїздки здійснювались в Польщу (майже 7 млн. чол.), Росію (більш 6 млн. чол.), Молдавію (2,4 млн. чол.), Білорусь та Угорщину (по 1,9 млн. чол.). Серед закордонних напрямків пляжного відпочинку переважали поїздки українських туристів в Туреччину (згідно турецької статистики 756 тис. чол.). Також інші популярні напрямки виїзного туризму – Єгипет, Греція, Іспанія та Болгарія. Більш ніж 4,5 млн. українців в 2013 році відпочивало в Криму, склавши 70% всіх туристів, які відвідали півострів.

В I півріччі 2014 році динаміка як виїзного, так і в'їзного туризму значно змінилась. Обсяг виїзного туристичного потоку зменшився на 30-50% в умовах економічної кризи та нестабільної політичної ситуації. Також ударом по виїзному туризму стало падіння курсу гривні по відношенню к долару США. Більшість українців, які раніше відпочивали в Криму, із-за зміни його статусу, надали перевагу курортам в Одеській, Миколаївській, Запорізькій області на Азовському морі.

За I півріччя 2014 року можна простежити тенденцію спаду в'їзного туризму майже на 80%. Основний обсяг в'їзного туристичного потоку складали громадяни Росії. Скоротились туристичні потоки зі СНД та країн Балтії.

Туристична галузь в Україні потребує значних змін та інновацій. Серед основних причин гальмування розвитку туризму в країні є:

- відсутність цілісної системи державного регулювання туристичної сфери в регіонах;
- невідповідність більшості туристичних закладів міжнародним стандартам;
- недостатнє інвестування у туристичну індустрію;
- недостатнє забезпечення туристичної галузі висококваліфікованими фахівцями тощо.

Головні стратегічні напрями подальшого розвитку туристичної індустрії України такі:

- забезпечення загальнодержавної і регіональної підтримки туризму, залучення до його розвитку як державних, так і підприємств інших форм власності, а також окремих громадян;

- створення розвиненої туристичної інфраструктури з метою надання якісних і різноманітних послуг туристам (використання нових видів туристичного обслуговування, таких як медичний туризм, релігійний, науковий та інші);

- забезпечення пріоритетності вітчизняного внутрішнього та іноземного (в'їзного) туризму на основі використання туристичних ресурсів, національної історико-культурної спадщини українського народу;

- розвиток інформаційно-рекламної і маркетингової діяльності;

- створення туристичних центрів та будівництво готельних комплексів;

- залучення додаткових інвестицій в туристичний бізнес;

- введення новітніх технологій у цій сфері та створення великої кількості веб-сайтів, глобільних інформаційних мереж, технологій електронного маркетингу тощо.

Практична реалізація запропонованих заходів та програм у туристичній діяльності України дозволить досягти багатьох економічних ефектів: підвищити конкурентоспроможність туристичного сектору, розвинути туристичну індустрію в країні, підвищити якість наданих туристичних послуг, підвищити рівень зайнятості населення.

Євгенія Грищенко

ст. викладач кафедри управління та правознавства Мелітопольського інституту державного та муніципального управління «Класичного приватного університету»

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІРМОВОГО СТИЛЮ ГОТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

У сучасній Україні готельно-ресторанний комплекс розглядається як найважливіший елемент соціальної сфери, який відіграє суттєву роль у підвищенні ефективності громадського виробництва. Послуги, що надаються індустрією гостинності, виступають засобом оздоровлення, забезпечення не тільки матеріального, а й морально-психологічного комфорту людей, задоволення естетичних запитів.

Зарубіжні та вітчизняні провідні фахівці в області готельно-ресторанного бізнесу підкреслюють, що в сучасних умовах вищою метою діяльності у сфері індустрії гостинності є насамперед задоволення потреб клієнта і тільки потім - підвищення доходів її підприємств. Всі організаційні рівні підприємств повинні брати участь у процесі виявлення клієнтів і знаходити способи не тільки задовольнити ці очікування, а й перевершити їх.

Для успішного вирішення багатопланових завдань по задоволенню потреб клієнта необхідно опанувати різноманітними професійними знаннями. Фахівці, зайняті в сфері індустрії гостинності, повинні бути повністю орієнтовані на споживача - клієнта, гостя.

Початок формування елементів фірмового стилю як явища можна віднести до кінця ХІХ в. Це час, коли співіснували старі традиції подорожей як виду дозвілля і нові форми готельного сервісу.

Фірмовий стиль - це сукупність прийомів (графічних, кольорових, пластичних, акустичних, відео та ін.), які забезпечують певну єдність всіх виробів і послуг підприємства; покращують сприйняття і те, як це запам'ятовується споживачами, клієнтами, покупцями, партнерами, незалежними спостерігачами не тільки товарів і послуг, але і всієї діяльності підприємства, а також дозволяють протиставляти свої товари, послуги і діяльність продукції конкурентів.

Фірмовий стиль, як правило, відображає ідеологію компанії та її підхід до бізнесу. Створюючи фірмовий стиль, завжди слід пам'ятати про те, яке враження він повинен складати. У фірмового стилю є три функції:

- іміджева - є найбільш важливою, що формує імідж (образ) компанії;
- ідентифікаційна - відбиває індивідуальність компанії. Це свого роду «обличчя», визначальне статус компанії в ряду їй подібних і водночас відрізняє, що її ідентифікує стиль;
- корпоративна - підтримує і зміцнює внутрішню корпоративну культуру.

У ряді випадків розробка фірмового стилю компанії починається «з чистого аркуша». Вона включає наступні етапи:

1. Складання технічного завдання, тобто визначення інформаційного навантаження, яке повинен нести фірмовий стиль. Детально вивчається сфера діяльності компанії аж до дослідження сегмента ринку (при необхідності); образ, який повинен створюватися у свідомості потенційного споживача. Розробляються варіанти товарного знака, логотипа, а також пакет фірмового стилю, який включає безліч компонентів.

2. Дизайнерська розробка:

- Фонотипу (назви) та логотипу (графічного виконання);
- Візуальних складових фірмового стилю;
- Оригіналу побудови логотипу (знаку) в масштабно-координаційної сітці;
- Кольорового рішення логотипу (знаку);
- Фірмового блоку;
- Кольорового рішення фірмового стилю;
- Типографіки фірмового стилю (гами шрифтів); в носіїв (елементів) стилю (у тому числі дизайну фасаду будівлі, інтер'єру та ін.).

3. Проведення патентних досліджень.

4. Правовий захист.

У нашій країні культура фірмового стилю ще дуже молода. Далеко не всі українські компанії вкладають достатньо коштів у розробку концепції фірмового стилю. Деякі успіхи в цій області все ж є, проте, вони відносяться більшою мірою не до фірмового стилю, а до створення нових торгових марок, що не зовсім одне й те саме.

Фірмовий стиль - основа формування іміджу будь-якої організації. В даному випадку нас цікавить фірмовий стиль готелів, який припускає використання єдиних принципів оформлення для інтер'єрів, для всіх форм реклами і всіх видів документації. Фірмовий стиль прийнято вивчати, виходячи з декількох функціональних аспектів. По-перше, як дизайн-задачу. В цьому випадку він зводиться до створення і подальшої доопрацюванні фірмового блоку, тобто всіляких поєднань логотипу, набору фірмових шрифтів і найнеобхіднішої текстової інформації. По-друге, як елемент маркетингового комплексу, що включає рекламу і PR. Класичний приклад: створення і підтримку бренду. По-третє, як елемент менеджменту. Це не що інше, як корпоративна культура. Фірмовий стиль використовується буквально в усьому: в зовнішньому і внутрішньому дизайнах будинку готелю, в підборі і створенні аксесуарів і оснащення (техніка, меблі, текстиль, елементи декору) і, звичайно, у всіх видах реклами. Як елемент фірмового стилю можуть розглядатися такі внутрішні фірмові стандарти, як швидкість і якість обслуговування, ставлення до клієнта, санітарно-гігієнічні характеристики. Багато готелів прописують подібні постулати в статуті. Часто саме це стає основою для позиціонування. «Більша частина носіїв фірмового стилю розрахована на візуальне сприйняття, і лише невелика частина - на аудіальне.» [1;с.56] Однак в готельному бізнесі є можливість задіяти кінетичний тип сприйняття. Меблювання, декор та оснащення будівлі - безпосередні носії фірмового стилю, а їх сприйняття

здійснюється не тільки очима, тому на перший план виходять фактура і якість усього оснащення.

Готель - не просто житлове приміщення, принципи оформлення готелю і звичайного житла різні. Головна складність - зробити готель єдиним і неповторним місцем, в якому завжди комфортно і затишно. Підходи до оформлення готелю варіюються від традиційних до екстравагантних.

Фірмовий стиль використовується буквально в усьому: в зовнішньому і внутрішньому дизайнах будинку готелю, в підборі і створенні аксесуарів і оснащення (техніка, меблі, текстиль, елементи декору) і, звичайно, у всіх видах реклами. Як елемент фірмового стилю можуть розглядатися такі внутрішні фірмові стандарти, як швидкість і якість обслуговування, ставлення до клієнта, санітарно-гігієнічні характеристики. Багато готелів прописують подібні постулати в статуті. Часто саме це стає основою для позиціонування.

Меблювання, декор та оснащення будівлі - безпосередні носії фірмового стилю, а їх сприйняття здійснюється не тільки очима, тому на перший план виходять фактура і якість усього оснащення.

Стиль готелю може бути і змішаним: класичний інтер'єр цілком допускає використання сучасних меблів. Головне в дизайні - загальна лінія, окремі елементи інтер'єру повинні гармонійно і природно поєднуватися між собою.

Правда, іноді змішання носить характер ризикованого експерименту, де елементи різних напрямків навмисно протиставляються, як би стикаючись між собою. Найсміливіші архітектурні та дизайнерські рішення найчастіше викликають чимало суперечок, але в той же час формують певний імідж і підвищують інтерес до готелю. Оформлення інтер'єрів в модному нині стилі "хай-тек" припускає чіткі і прості геометричні форми, використання "чистих" кольорів: чорний, білий і сірий в основі, і червоний, синій, зелений і жовтий - як доповнення.

У сучасній архітектурі інтер'єр і екстер'єр тісно пов'язані, одне як би перетікає в інше завдяки великим скляним прорізам і вітражам. У вечірній час вид освітленої зсередини готелю, її холів і ресторанів створює уявлення про інтер'єр, декор і внутрішнє оздоблення. Це елемент зовнішньої реклами.

Відносно внутрішнього дизайну в Україні і на Заході простежуються протилежні тенденції. На Заході в сучасних готелях досить скромні "ділові" інтер'єри. В Україні сучасні готелі високого класу прагнуть до неординарності і химерності у внутрішньому оформленні. Найчастіше використовуються меблі, виконані за індивідуальним замовленням, авторські роботи в якості елементів декору. Незважаючи на безліч модних тенденцій в сучасному дизайні, готелі

віддають перевагу класиці, так як вона позитивно сприймається більшістю клієнтів. Класику відрізняє простота, природність форм і строге дотримання принципу пропорційності. Цей стиль вдало поєднує затишок і показність, він завжди актуальний і не підданий моральному старінню, характерному для більшості екстравагантних стилів.

Дизайн повинен бути практичним, ґрунтуватися на міркуваннях здоров'я та безпеки. Необхідно вирішувати скільки потрібно вільного місця і світла, чи необхідні окремі місця для зберігання і розміщення різних речей. А головне, враховувати спеціальні потреби клієнтів.

Важливий елемент, який обумовлює фірмовий стиль у готелі – його персонал. Враховуються зовнішній вигляд співробітників, манера триматися, уміння поводитися з різними клієнтами. Але це більшою мірою питання психології, а нас цікавить візуальна складова. Фотографії інтер'єрів готелю формують його імідж заочно, а судять клієнти по персоналу, вже прибувши в готель. Бездоганний зовнішній вигляд співробітників - значна перевага, але далеко не все. Персонал, як і інтер'єр, повинен бути стильним. Уніформа – «це і мода, і стиль, і дух готелю одночасно» [2;с.217]. Важливо, щоб зовнішній вигляд працівників не «вибивався" із загальної концепції готелю.

Безсумнівно, при розробці фірмового стилю важливу роль відіграє корпоративна філософія, орієнтована на кінцевого споживача. Успіху досягають ті компанії, керівництво яких, дійшовши висновку про необхідність трансформувати характер компанії і створити нову корпоративну філософію, змінює і рекламний імідж.

Вдало сформований фірмовий стиль підвищує конкурентоспроможність підприємства. Кожен вид бізнесу має свої основні специфічні константи і носії. В індустрії готельного і ресторанного бізнесу треба розробляти не тільки товарний знак, логотип, об'ємно-просторове рішення, фірмові константи - колір, блок, шрифт, формати реклами, документацію, упаковку, але і створює інтер'єр, декор, посуд, одяг персоналу та інші елементи, які складають фірмовий стиль. «Високий» фірмовий стиль побічно підтверджує надійність фірми, формує її позитивний імідж.

Література

1. Роглев Х.Й. Основи готельного менеджменту. Навчальний посібник. К.: Кондор, 2005. – 408 с.
2. Уокер Дж.Р. Введение в гостеприимство: Учебник. /пер. с англ. - М.: ЮНИТИ, 1999. - 463 с.

ДЕФЕКТИ НАБУТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ НЕПОВНОЛІТНІХ

Трансформація суспільства зумовила тенденцію до індивідуалізованих форм існування, які змушують людину, щоб вижити матеріально, ставити себе в центрі власних життєвих планів, формуються установки не на творчу самореалізацію, а на пасивне споживання (квазіспоживання) освіти, культури та праці.

Виникає конфлікт між соціоцентричною і егоцентрованою соціокультурними системами, який стає джерелом психотравмуючого впливу на особистість, посилює деформаційні процеси і руйнує цілісність особистісного функціонування особистості учня.

Як засвідчують результати опитувань С. Парамонові, нещодавно у свідомості молоді пріоритетною була творча діяльність і вищою справедливістю вважалася оплата праці. Сьогодні ж престижною дедалі більше стає активність з приводу обміну соціальними послугами, товарами та найбільше – споживання. Значна частина опитаних (76,6%) воліла б реалізувати свою активність у неполітичних організаціях. Основна форма таких організацій – так звані «тусовки», які формуються на підставі загальних інтересів: спортивних, музичних та ін. «Тусовки» стають сучасною, неформальною формою об'єднання молоді, інструментом її соціалізації, при цьому перебуваючи поза сферою впливу (освітнього, культурного, виховного середовища) держави і суспільства [120].

У складі злочинних діянь неповнолітніх переважають (до 85%) злочини, що спрямовані проти власності (крадіжка, шахрайство, грабунок, розбій, викрадення транспортного засобу, умисне знищення або пошкодження майна). Переважання цих видів злочинів відображає, з одного боку, зростаюче фінансове і майнове розшарування суспільства, з іншого – зростання соціальної нетерпимості і агресивності. Можливо, психологічні переживання підлітків внаслідок цих соціальних процесів сублімуються в антисоціальні, кримінальні форми поведінки, які ведуть до конфлікту з законом.

Але найбільша небезпека полягає в тому, що кримінальна діяльність, участь у кримінальних угрупованнях в очах підлітків і дітей стає соціально престижним заняттям. Якщо раніше така категорія населення як злочинці у

масовій свідомості молоді асоціювалася з маргінальними верствами суспільства (людьми, що перебувають поза соціально значущими сферами діяльності), то сьогодні її можна вважати самостійною соціальною групою. Найважливішою її характеристикою є професійні заняття різними видами протиправної діяльності. У кримінальному середовищі сформувалася власна «тіньова» соціальна структура зі своїми «тіньовими» стратами. Вхідження до цієї структури гарантує певний рівень матеріального достатку і властивий їм набір соціальних можливостей.

Участь у діяльності, приналежність до тих чи інших злочинних кланів і угруповань нерідко стає для деяких підлітків межею бажань і соціальних очікувань. Частина неповнолітніх мріє поповнити ряди злочинців і увійти до складу кримінальних структур [3].

Економічне становище відіграє роль соціального каталізатора, який може посилювати або сповільнювати зростання девіантної поведінки неповнолітніх. Сучасний підліток не тільки хоче мати реальні гроші і замислюється над тим, як їх можна заробити, частина дітей їх реально заробляє. Потреба в індивідуальній економічній діяльності, що виникла на сучасному етапі розвитку соціально-економічних відносин, не знаходить свого повного й істинного задоволення. Негативні прояви, які супроводжують раннє включення підлітка в економічні відносини, зумовлюються, з одного боку, відсутністю реальної можливості більш повного і адекватного задоволення цієї потреби, а з іншого боку – несформованістю відповідних культурних традицій [180; 211].

Образ поведінки людини визначається не тільки вродженими властивостями нервової системи, а й тими впливами, яким піддається особистість впродовж життя, тобто залежить від постійного виховання чи навчання в найширшому розумінні цих слів.

Дефекти соціального досвіду, насамперед, сприймаються як дефекти в досвіді тих мікроколективів, в яких ця особистість його набувала. Наявність помилкових результатів власної діяльності, повторення цих помилок може призвести до того, що власні помилкові дії можуть бути сприйняті як результат соціального досвіду.

Дефекти набуття соціального досвіду безпосередньо залежать від системи спілкування, потреб та інтересів цієї особи. Наявність потреб у розвитку знань призводить до активного сприйняття соціального досвіду, до пошуку шляхів поповнення цього досвіду. Натомість обмеження структури потреб тільки

матеріальними інтересами особистості призводить до зниження сприйняття соціального досвіду. Особистість прагне сприймати чи сприймає тільки такий соціальний досвід, який співвідноситься зі сферою задоволення її потреб.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

ТамараТкач

доктор психологічних наук, професор

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ПРОЕКТУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Сучасне суспільство позначене посиленням свідомого впливу на власний розвиток. Поява електронних засобів зв'язку, розвиток комунікаційних систем об'єднує та споріднює народи. Для людини стає доступним широкий спектр досягнень науки й освіти, розширюються можливості окремої людини та культурно-соціальних спільнот досягненнями інших народів. Наприкінці ХХ ст. суспільство втратило сподівання зрозуміти, як влаштовані навколишній світ й людина, адже відбулося значне розширення просторово-часових меж буття людини. Психологічне сприйняття людиною простору, в якому відбувається життєдіяльність, здійснюється через формування у неї певної картина світу (фізичної, соціальної, особистісної) через відображення у її свідомості відчуттів і думок про цей світ; через детермінацію власної діяльності людини в цьому просторі.

Простір і час як форми людського світосприймання історично мінливі і індивідуально обумовлені. А от час це ще й міра людського життя. Відведений кожному їх нас термін буття у цьому світі є найбільш значущою цінністю. Нічого більш значущого для нас немає: наше власне життя, наша діяльність – соціальна, індивідуальні, професійна – все те, що з чого складається наша доля.

Однією з особливостей сучасності стала просторова ідентифікація освіти, що є умовою формування глобального мислення, тобто здатності людини вирішувати проблеми, які виникають у результаті об'єктивного розвитку суспільства. Світова спільнота намагається створити проект глобальної стратегії освіти людини незалежно від місця її проживання та рівня освіти.

Для такого проекту вчені визначають чотири джерела , а саме:

– проектування в освіті стало феноменом взаємодії новітніх тенденцій

освітніх теорій та інноваційної практики;

– діяльність різноманітних колективів і окремих учених з розроблення філософських і методологічних проблем освіти. Така діяльність пов'язана з іменами В. Слободчикова, М. Алексеєва, П. Щедровицького, Ю. Громико та інших;

– проектування в освіті стало своєрідною рефлексією та спробою інноваційної діяльності педагогів-практиків, що наприкінці 1960-рр. сприяло поширенню руху вчителів-новаторів, які задекларували ідею педагогіки співробітництва, розвивального навчання тощо (А. Макаренко, В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі, Є. Ільїн, В. Шаталов, М. Щетинін, С. Лисенкова та інші);

– активна діяльність у нашій країні численних зарубіжних і вітчизняних фондів, які підтримують різноманітні освітні ініціативи, такі як фонд “Відкрите суспільство” Д. Сороса та інші;

А в проблемному полі проектування освітнього простору визначалися об'єкти різної природи:

– об'єкти, які підлягають організованому впливу: освітні системи, навчальні програми, мети та змісту виховання й навчання, ідей у межах освітніх систем цінностей і потреб тощо;

– людина як суспільний індивід і суб'єкт освітньої діяльності з її потребами, інтересами, цінностями, установками, соціальним та рольовим статусом;

– різноманітні підсистеми освітнього простору – колективи, регіони, групи;

– різноманітні відносини в межах освітнього простору: моральні, естетичні, пізнавальні, сімейні, міжособистісні;

– психологічні якості: особистісні позиції, способи освітньої діяльності, якість освіти, передбачувані результати особистісного розвитку.

Таким чином, проектування стало одним з ефективних засобів утворення освітнього простору особистості за допомогою поєднання соціокультурних тенденцій освіти та психологічних (особистісних) складових. За такого підходу предметом проектування в освітньому просторі можуть виступати:

- типи навчання: програмоване, проблемне, проектне тощо;
- характер навчальної діяльності, яка перетворюється на більш орієнтовану, більш продуктивну, самоорганізовану;
- технології навчання: наочна, репродуктивна, проблемно-розвивальна,

імітаційно-моделювальна, ситуативно-контекстна, проектна;

– організаційні форми навчання: індивідуальні, індивідуально-групові, лекційно-семінарські, класно-урочні, дистанційні, мобільно-групові;

– психологічні засади навчання: різноманітні психологічні теорії мислення, засвоєння понять, мислительних операцій: асоціативно-рефлекторна, культурно-історична, поетапного формування розумових дій, діяльнісна, теорія продуктивного мислення;

– освітні парадигми: знанієво-орієнтована, особистісно орієнтована, компетентісно орієнтована.

У процесі проектування актуальними стають питання: що саме буде відбуватиметься з самим процесом трансляції знання в умовах нових технологій? Стає зрозумілим, що покладатися тільки на знання не можна. На них можна покладатися тільки в суспільстві з сталим розвитком, в якому знання є основним інструментом освіти. За теперішнього часу за рахунок глобалізації різко прискорилися темпи змін. Та освіта, що базувалася на ідеї формування і передачі знання вже не відповідає змісту сучасності. Для того щоб жити і працювати в такій системі, знадобляться люди, які здатні швидко змінюватися як суб'єкти життєдіяльності. Які ресурси можуть забезпечити виховання таких людей? Вчені прогнозують, що найближчими 20 роками досягнення генетики здійснять колосальний вплив на відбір методик і методів навчання. І справа зовсім не в комп'ютерних технологіях, а в тому, що освіта має бути зорієнтована на персональні запити особистості. Адже будь яка традиційна освіта була орієнтована на універсальне і масове. .

Сьогодні ми маємо справу з ситуацією вибухового зростання не тільки загальної освіти, він вже закінчився для нашої частини планети, а й особливим зростання значенням вищої освіти. У провідних країнах світу середня тривалість навчання на всіх програмах досягає 17-ти років (Люксембург, Бельгія, Франція, Німеччина). Україна досить не багата країна (103-є місце за показником *ВВП на душу населення*), але освіта поки що виграє за рахунок неочного навчання. Тому показники з розвитку освіти не набагато відрізняються від країн з високим показником *ВВП*. Серед української молоді існує попит на освіту, якщо людина має намір до підвищення освітнього рівня, та існують шанси здійснити це за рахунок дешевих форм – заочна, дистанційна форма. В результаті освіта стала соціальною нормою – біля 65% випускників в Україні вступають до вищих навчальних закладах.

У контексті проектування нової освіти постає проблема - чи набуде нового контексту індивідуалізація, чи диференціація, чи інтеграція навчання.

Цього спрогнозувати складно, але те що в освіті на нас чекають зовсім інші зміни, нечувані зміни це очевидно. Вони, насамперед, пов'язані із колосальними соціальними трансформаціями, в яких освіта відіграє визначну роль.

Інші проблеми не менш важливі для вирішення засобами освіти. Як жити у світі з іншими, якщо світ перестав бути однорідним? Мігранти, представники різних віросповідань, люди з іншими культурними цінностями, з різним розумінням соціально-політичного життя країни? Навіть провідні політики сучасності такі як Меркель, Сарказі визнали, що ідея мультикультуризму в Європі не знайшла порозуміння. Вона виливалася у реальну практику протистояння. Подібні процеси ми зараз переживаємо в Україні.

Та життєва ситуація, за якою майже у половині сімей є комп'ютер, спілкування набуває форм віртуальних соціальних мереж, в яких формуються нові культурні норми. Як начати за умов відсутності наочних навчальних аудиторій, як жити у такому особливому соціумі, як виховувати дітей, як управляти таким суспільством? Розв'язання таких проблем залежить від того, а якими стануть університети як провідні освітні інституції.

Звісно, що вища освіта не дає ні розуму, ні моральних цінностей, вона дає деякий сигнал самій людині і суспільству певні стандарти споживання, способу життя, формує певні очікування від професійної діяльності, очікування від власного соціального стану як більш високого. Стародавні греки вважали, що освічена людина це та, яка здатна відповідати на поставлені питання. Саме з цього свого часу розпочиналася система європейської освіти.

Виникає, також, проблема з комунікаціями з батьками. Батьки самостійні люди, зі своїм власним досвідом, зі своїми успіхами, і як з ними спілкуватися у школі як з батьками своїх дітей, як з ними говорити про виховання і навчання власних дітей? Чи можна владу навчити, розуміти народ? Коли розмовляєш з ними, вони розуміють проблеми суспільства, і навіть погоджуються. Але у статусі державних діячів діють в межах певних функціонерно-бюрократичних підходів з великою долею корупції, чому в університетах їх не навчали. Тому, сподівання на владу, партії, державу немає сенсу.

Єдиний спосіб змінити ситуацію в країні, як ми вважаємо це проектування нової освіти. До соціальних систем ідея увійшла проектування як принципу програмування майбутнього соціального середовища людини. Переваги проектного підходу вбачаються в незалежній здатності мислення й

діяльності, їх самостійності, соціальної значущості щодо впровадження в життя й застосування в практичній діяльності філософського та методологічного осмислення. Але треба розуміти, що зміни через освіту відбудуться в три покоління. Перше покоління – сучасне, має зрозуміти, яка має стати нова освіта. Потім навчити тих, хто ці зміни спроектує і почне здійснювати - це вже друге покоління. А вони, в свою чергу, мають виховати тих, хто в цих змінах будуть жити – третє покоління. Тому проект змін в освіті має розмірність в декілька поколінь. Підсумовуючи, можна стверджувати, що ми маємо орієнтуватися на картину суспільного майбутнього і, відповідно до цього вибудовувати проект нової освіти. Це, очевидно, не має стати масовою формою, неможливо провести реформу освіти відразу і по всій країні. Навіть якщо все ж таки буде спроектована відповідна освіта – прогресивна, та, що відповідає вимогам часу, а що робити з старою? Тому нова система освіти може бути утворена поряд із старою, і тільки через 2-3 покоління повністю її впровадити. Таким чином, найбільш суттєві зміни мають відбутися із людиною, з її ментальністю і психологією, що передбачає зміну свідомості і уяви про світ.

Потреби у проектуванні освітнього простору, у створенні його спеціальних засобів зумовлена протиріччями, які існують між освітніми потребами людини і вимогами до неї з боку сучасних суспільних мінливих умов. Проектування здійснюється за умов коли існує єдність у постановці мети, виборі засобів, проявів узгоджених позицій, в яких суб'єкти проектування пропонують систему цінностей, особистісних уподобаннях.

Олена Бондарчук

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології управління ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України (м. Київ, Україна)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Сьогодні справжнім професіоналом може стати лише та людина, яка постійно вчиться, і після отримання диплому здобуває нові знання, вміння, навички, які дозволяють їй адаптуватися до вимог часу, реалізувати свій творчий особистісний потенціал. Це визначає особливу роль післядипломної освіти (ПО) фахівців у сучасному світі.

Разом з тим, для системи ПО в Україні є характерним ряд гострих проблем, що породжені чисельними суперечностями, зокрема, суперечностями

між справжнім значенням післядипломної освіти в життєдіяльності людини, і тим, як визначають це значення офіційні документи і відповідно, як вони реалізуються на практиці; а також між прагненням реалізувати духовні цінності (вільне волевиявлення, гуманізм) і реаліями сьогодення.

Відсутній єдиний концептуальний підхід до системи підвищення кваліфікації в усіх її ланках, не вирішено проблему державного стимулювання професійного зростання фахівців з вищим рівнем кваліфікації, їх зацікавленості в подальшому особистісному і професійному розвитку. Процедури отримання нового кваліфікаційного рівня є суто формальними, не пов'язаними з якістю навчання в закладі ПО. Викликає занепокоєння й недостатній рівень науково-методичного забезпечення процесу ПО, а також неготовність значної кількості освітян до принципових змін, тяжіння до засвоєних, відпрацьованих форм роботи тощо.

У зв'язку з цим В. А. Семиченко вказує на необхідність суттєвого покращення ситуації через вирішення проблем на наступних стратегічних напрямках:

- методологічному, що передбачає глибоке вивчення передового світового досвіду, оцінювання доцільності його впровадження у вітчизняний педагогічний простір;
- цільовому, що вимагає зміни ракурсу навчання від інформаційної складової нао соціокультурну, ціннісну, особистісно-розвивальну;
- теоретичному, спрямованому на визначення психолого-педагогічних і соціально-психологічних основ освіти дорослих в умовах соціально-економічних змін;
- концептуальному, що вимагає розробки концептуальних основ навчання усіх категорій фахівців, і, особливо., керівних кадрів освіти;
- змістовному, що зумовлює необхідність гнучкого реагування змісту освіти на запити практики;
- технологічному, що передбачає як створення нових технік і методик роботи, так і створення нових систем навчання, зокрема, системи дистанційного навчання [6, с. 57-58].

Ці та інші суперечності й проблеми прагнуть розв'язати на рівні державної політики через створення системи неперервної освіти. Так, В. В. Олійник зазначає, що неперервність освіти є стратегічним орієнтиром розвитку суспільства, а ПО називає пріоритетною галуззю освітніх систем розвинутих країн. При цьому підвищення ефективності діяльності системи ПО, на думку вченого, можливе за умов спільного розв'язання споріднених для міжнародного

співтовариства проблем, серед яких – проблема розвитку особистісних і професійних якостей освітян [2].

Отже, згідно сучасних уявлень ПО має виконувати три взаємопов'язані функції – компенсаторну (ліквідація прогалів у базовій освіті), адаптивну (оперативна підготовка й перепідготовка до змін у виробничому і суспільному житті), розвивальну (забезпечення загальнокультурного розвитку, збагачення науковими знаннями, задоволення багатогранних інтересів та духовних потреб особистості) тощо [2; 4].

У розвинутих країнах світу післядипломна освіта вже давно стала самостійним напрямом розвитку державної політики. Так, наприклад, у США система ПО орієнтується не тільки на те, щоби дати освітянам суму сучасних знань, а й, насамперед на стимулювання їхньої пізнавальної активності, творчих пошуків і особистісного зростання без вікового обмеження, оскільки тут раніше, ніж у інших країнах зрозуміли, що соціальний і технічний прогрес залежить від самих людей, від того, як вони навчені і виховані. Фахівець повинен вчитися не за наказом, а усвідомлено – звідси – проблема мотивації підвищення кваліфікації. Подібне розуміння значення ПО представлено у Франції, де вважають, що фахівець є найбільш зацікавленою особою в досягненні максимальної корисності і ефективності курсів підвищення кваліфікації, тому додаткові адміністративні заходи чи іспити не потрібні. Але з метою збереження неперервності відбувається перенесення максимуму відповідальності за ПО на ті заклади, які давали додипломну, інституційну освіту [7; 8].

Щодо України слід зазначити, що післядипломну освіту розуміють як систему навчання та розвитку фахівців з вищою освітою для приведення їх професійного рівня кваліфікації відповідно до світових стандартів, вимог часу, особистісних та виробничих потреб; удосконалення їх наукового та загальнокультурного рівня; стимулювання та розвиток творчого і духовного потенціалу особистості, яке відбувається у спеціалізованих державних, приватних навчальних закладах та засобами самоосвіти і керується державними стандартами щодо фаху певних рівнів кваліфікації [2].

ПО є поліфункціональним, поліструктурним утворенням, яке має такі складові: спеціалізація, стажування, підвищення кваліфікації, перепідготовка тощо. Але центральне місце серед них займає, на нашу думку, процес підвищення кваліфікації як система навчання та розвитку фахівців, яка має на меті здобуття додаткових знань базового фаху і вдосконалення фахових умінь на основі осмислення власної професійної діяльності відповідно до державних і світових

стандартів, вимог часу, особистісних потреб і потреб організації, де працює фахівець [2; 7].

Це й зумовило переважну увагу дослідників саме до цієї ланки ПО. Фактично, як стверджує О. Ю. Панасюк [3], система ПК за своєю суттю є соціальним інститутом, який спеціалізується на перебудові психології людей. Відповідно виникає специфіка цілей і завдань навчання: перебудова професійних установок – операційних (стереотипів дій та операцій), смислових (поглядів, позицій, точок зору), а також специфіка процесу навчання (для досягнення мети навчання необхідно долати специфічні психологічні бар'єри, захисні механізми, які стоять на сторожі психологічного гомеостазу, що не припускає зміни поглядів).

Крім того, йдеться про суттєві особливості контингенту осіб, які навчаються в системі ПО [1; 6]:

- мають ґрунтовні професійні знання, що більш-менш упорядковані на етапі попереднього навчання;
- спираються на власний професійний досвід, що може не збігається з пропонованими теоретичними знаннями;
- часто мають високий рівень тривожності, комплекс «загрози авторитету», ознаки «професійного вигорання» тощо;
- мають систему психологічних захистів, що спрямована на збереження сталості внутрішнього світу шляхом деструктування світу зовнішнього;
- мають систему смислів, цінностей, оцінних критеріїв, яка часто відрізняється певною інерційністю, обмеженою здатністю до змін тощо.

У результаті, якщо та інформація, яку здобувають фахівці, узгоджується з їхніми поглядами, вони будуть схильні не тільки взяти її до відома, але й використати в процесі діяльності, якщо ні – така інформація, як правило, відкидається [9].

Отже, в системі післядипломної освіти йдеться не стільки про навчання, скільки про переучування й розвиток, що завжди складніше, адже якщо нові знання суперечать уже засвоєним смислам і цінностям, людина скоріше знецінить значущість нових знань, аніж перебудує власну систему смислів.

Це, в свою чергу, визначає й специфіку діяльності викладачів у системі післядипломної освіти, підвищені вимоги до рівня їх професіоналізму. Вони повинні бути фахівцями широкого профілю (адже навчання відбувається не за суто предметним, а комплексним принципом, коли особлива увага надається міжпредметним зв'язкам, інтегративним тенденціям).

Викладачі мусять мати рівень компетентності вище за нормативний, бути зорієнтованими на професійне вдосконалення на таких рівнях: а) інформаційному: фіксація корисних напрямів у розвитку науки і практики; суспільства загалом; б) аксіологічному: стимулювання творчої активності, формування потреби у подальшому розвитку тощо; в) діяльнісному: опрацювання відповідних технік і прийомів ефективної роботи; г) соціально-психологічному: створення розвивального соціального середовища, в якому поступово складаються групові норми й цінності професійного вдосконалення і особистісного розвитку [1; 6].

При цьому викладач повинен не просто передавати знання, відповідні технології і прийоми роботи, але й являти собою взіреть професіоналізму, майстерності, творчого ставлення, в тому числі, щодо вдосконалення у власній професійній діяльності й особистісного зростання. Це вимагає спеціальної цільової підготовки викладачів до роботи в системі післядипломної педагогічної освіти (яка на даний час фактично відсутня), а також адекватної до затрачених зусиль винагороди (моральної та матеріальної).

Розв'язання вищезазначених проблем сприятиме інституціоналізації післядипломної освіти керівників освітніх організацій України.

Література

1. Бондарчук О. І. Соціально-психологічно основи особистісного розвитку керівників освітніх організацій у професійній діяльності: монографія / О. І. Бондарчук. – К. : Наук. світ, 2008. – 319 с.

2. Олійник В. Українська модель функціонування і розвитку системи післядипломної педагогічної освіти / В. Олійник // Післядипломна освіта в Україні. – 2004. – № 2. – С. 5–12.

3. Панасюк А. Ю. Система повышения квалификации и психологическая перестройка кадров: метод. пособие / А. Ю. Панасюк. – М. : Высш. шк., 1991. – 79 с.

4. Последипломное образование: достижения и актуальные направления развития: Материалы междунар. науч. — практ. конф. (22 сент. 2005 г., Минск) : в 2 ч. Ч. 1 / М-во образования Респ. Беларусь, ГУО “Акад. последиплом. образования”: отв. ред. Н.Н. Кошель — Мн. : АПО, 2005. — 262 с.

5. Романенко М.І. Методологічні зміни у післядипломній педагогічній освіті України в контексті соціально-економічних та освітянських реформ / М.І. Романенко // Післядипломна освіта в Україні. — 2002. — № 2. — С. 3—7.

6. Семиченко В.А. Психологічні аспекти професійної підготовки і післядипломної освіти педагогічних кадрів / В.А. Семиченко // Післядипломна освіта в Україні. – №2. – 2001. – С. 54–57.

7. Сігаєва Л.Є. Неперервна освіта в Україні: її складові і тенденції розвитку / Л.Є. Сігаєва // Післядипломна освіта в Україні. — 2001 — №1. — С. 45 — 46.

8. Топчій Т. В. Інституціоналізація безперервної освіти в Україні: досвід та перспективи / Т. В. Топчій // Вісник Міжнародного Слов'янського університету. Харків Серія «Соціологічні науки». – 2012. – Т. XV. – № 1, 2. – С. 3–9

9. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса / Л. Фестингер ; пер. с англ. А. Анистратенко, И. Знаешевой. – СПб. : Ювента, 1999. – 317 с.

Завацька Наталія Євгенівна

д. психол. н., професор, завідувач кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля

Лукашов Олександр Олександрович

к. е. н., здобувач кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля

ЛЮДИНА У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ: ОСОБИСТІСНИЙ АДАПТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

На сучасному етапі розвитку суспільства все більш загострюються проблеми подолання зростання соціальних девіацій, спровокованих, можливо, як затягнутою соціально-економічною кризою, так і низкою інших чинників, насамперед, кардинальною зміною умов життя. Крім того, можна констатувати недостатність спеціальних досліджень, присвячених вивченню структурних складових особистісного адаптаційного потенціалу осіб з кризовими станами, що дозволили б визначити психологічні умови, прогнозувати успішність їх соціальної реадaptaції, сприяли підвищенню особистісного адаптаційного потенціалу, також змушують звернути увагу на дану проблему і оцінювати її як актуальну [1; 3; 5].

За даними досліджень (С.Ю. Добряка, Н.Л. Коновалової, А.Г. Маклакова, В.І. Медведєва, С.Т. Посохової) під адаптаційним потенціалом розуміють

сукупність якісно своєрідних індивідуально-психологічних властивостей, набір яких неоднаковий в різних дослідженнях. Висновок про стан особистісного адаптаційного потенціалу, який здійснюється на підставі аналізу рівневих характеристик цих властивостей, об'єднаних в групу, викликає складнощі зіставлення досліджень і виділення загальних властивостей, чинників і закономірностей формування адаптаційного потенціалу. Спостерігається суперечність між пояснювальною цінністю даного поняття і неоднозначністю його визначення. Так, адаптаційний потенціал особистості визначається Н.Л. Коноваловою як інтегруюча характеристика психічного здоров'я [2]. Адаптаційний потенціал розглядається при цьому як сукупність внутрішніх чинників, що визначають ефективність адаптаційних змін, який залежить від багатьох конституціональних, природжених і придбаних чинників, що визначають структуру особистості, і який знаходиться в тісному взаємозв'язку з періодизацією розвитку особистості. Поняття «адаптаційний потенціал» розглядається С.Ю. Добряком як синонімічне поняттю «адаптивність» і застосовується для позначення властивості, що виражає можливості особистості до психічної адаптації. Зміст адаптаційного потенціалу конкретизується в дослідженнях А.Г. Маклакова і наповнюється головним чином психофізіологічними і соціально-психологічними характеристиками, такими як нервово-психічна стійкість, яка виділяється як елемент поведінкової регуляції, комунікативні якості, моральна нормативність [3]. Проте, в таких тлумаченнях поза увагою залишається позитивний вплив на адаптаційний потенціал особистості її соціальних зв'язків, особливостей соціальної підтримки – задоволення специфічних соціальних потреб: у близькості, захисті, інформації, практичній допомозі, розрядці та заспокоєнні.

Інші дослідники (В.І. Медведєв, С.Т. Посохова) серед компонентів адаптаційного потенціалу виокремлюють біопластичний компонент, що відображає еволюційно закріплені доцільні форми життєдіяльності людини і природжені енергетичні ресурси [4; 5]. В цей компонент, зокрема, входять тілесна і біохімічна конституція, нейродинамічна організація з функціональною асиметрією і т.п. Разом з біопластичним компонентом, дослідники розглядають біографічний компонент адаптаційного потенціалу, в якому закладені способи взаємодії особи зі світом, накопичені і освоєні її сім'єю. З іншого боку, оскільки зміни адаптогенних ситуацій відбуваються стрімко і непередбачувано, то навряд чи біографічний потенціал може забезпечувати повну адаптованість особи протягом всього життєвого шляху. Безперечно, в адаптаційному потенціалі закладена латентність адаптаційних здібностей, своєчасність і

вектор реалізації яких залежать не тільки від активності особистості (за С.Т. Посоховою), а й від особливостей її зв'язків з соціумом, рівня соціальної підтримки.

Основу системного підходу в дослідженні (Б.Г. Ананьєв, П.К. Анохін, В.О. Ганзен, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, В.С. Мерлін, В.А. Семиченко, Г.П. Щедровицький) становить визнання активності особистості у взаємодії з навколишньою реальністю. Це положення дозволяє визначити найбільш суттєву психологічну ознаку особистості зрілого віку, яка адаптується – здатність до реадаптації. Системний підхід застосований також у дослідженні питань багаторівневості соціальної реадаптації, місця її особистісного рівня в розглянутий період вікового розвитку, особистості як системної соціальної якості людини і як системоутворюючої ланки в процесі її реадаптації.

Зважаючи на системний підхід до процесу соціальної реадаптації особистості, соціальна підтримка, як зовнішня складова адаптаційного потенціалу особистості, відіграє надзвичайно важливу роль у процесі соціальної реадаптації. За даними досліджень (Н.Г. Гаранян, Т.В. Довженко, М. Весера, Е. Serafetinides, G. Sommer, S. Tydecks, T. Fydrich) критерії психологічної (емоційної) соціальної підтримки передбачають оцінку переживання позитивного відчуття близькості, довіри і спільності; критерії, пов'язані з інструментальною соціальною підтримкою, передбачають оцінку практичної, інформаційної або матеріальної (гроші, речі) допомоги; критерії, спрямовані на оцінку рівня соціальної інтеграції, визначаються входженням в певну мережу соціальної взаємодії, наявністю референтної групи, у межах якої відбувається співпадання цінностей і уявлень про життя, задоволенням соціальною підтримкою, пов'язаним з переживанням стабільності у відношеннях, та відчуттям впевненості і безпеки. Дослідниками (А.Б. Холмогорова, Е. Brähler, T. Brugha, M.Greenblatt) виділяються такі компоненти соціальної підтримки: сприйманість підтримки (тобто когніції (переконання), що тебе підтримують); реальність підтримки і взаємність підтримки; можливість звернутися до тих, хто підтримає і допоможе, тобто мережа підтримки; джерела підтримки (носії ролей (партнери, родичі та ін.). На нашу думку, включення цієї складової в адаптаційний потенціал особистості обумовлює позитивну дію соціальних відносин і підтримки [6; 7].

Отже, особистісний адаптаційний потенціал доцільно представити як інтегральне утворення, що об'єднує інтраперсональні складові (сферу самосвідомості, індивідуально-типологічні особливості, емоційно-вольову та мотиваційно-ціннісну сферу особистості) та інтерперсональну складову –

соціальну підтримку (психологічну, інструментальну) та особливості соціальної інтеграції.

Література

1. Завацька Н. Є. Сучасні технології розширення адаптаційного потенціалу особистості / Н. Є. Завацька // Теоретичні і прикладні проблеми психол. : Зб. наук. праць СНУ ім. В. Даля. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2004. – № 3 (8). – С. 190–196.
2. Коновалова Н. Л. Предупреждение нарушений в развитии личности при психологическом сопровождении школьников : монография / Н. Л. Коновалова. – СПб. : СПб ГУ, 2000. – 229,[3] с.
3. Маклаков А. Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А. Г. Маклаков // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22, № 1. – С. 16–24.
4. Медведев В. И. О проблеме адаптации // Компоненты адаптационного процесса / Под ред. В. И. Медведева. – Л. : Наука, 1984. – С. 3–16.
5. Посохова С. Т. Психология адаптирующейся личности / С. Т. Посохова. – СПб. : РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. – 240 с.
6. Холмогорова А. Б. Социальная поддержка как предмет научного изучения и ее нарушения у больных с расстройствами аффективного спектра / А. Б. Холмогорова, Н. Г. Гаранян, Г. А. Петрова // Социальная и клиническая психиатрия. – 2003. – № 2. – С. 15–23.
7. Fydrich T. Fragebogen zur Sozialen Unterstützung (F-SozU): Normierung an einer repräsentativen Stichprobe / T. Fydrich, M. Geyer, A. Hessel, G. Sommer, E. Brähler // Diagnostica. – 1999. – V. 45. – 1999. – P. 212–216.

Наталія Пророк

доктор психологічних наук, провідний науковий співробітник лабораторії психології навчання Інституту психології імені Г.С.Костюка (м. Київ, Україна)

До проблеми внутрішніх чинників професійного становлення.

Важливим психолого-педагогічним аспектом інституціоналізації освітнього простору є врахування особливостей професійного становлення фахівців соціономічних професій. Дослідження внутрішніх чинників професійного становлення, зокрема, індивідуально-психологічних властивостей практичних психологів, спрямовано на виявлення закономірностей та механізмів професійного розвитку. Професійно значущі індивідуально-

психологічні властивості є і особистісною основою прагнення до професійного самовдосконалення, яке ми розглядаємо як мотиваційно-цільове утворення, як ціль забезпечуючої діяльності самовдосконалення. В запропонованій роботі представляються результати дослідження таких внутрішніх чинників професійного розвитку практичного психолога, як професійно значущі індивідуально-психологічні властивості та прагнення до професійного самовдосконалення.

Основні завдання даного емпіричного дослідження: 1) дослідити індивідуально-психологічні властивості практичних психологів, які перебувають на різних етапах професіогенезу; 2) виявити особливості і тенденції реальної професійної поведінки практичних психологів (зокрема, наявність/відсутність прагнення до самовдосконалення); 3) знайти зв'язок факторів особистості (по Р. Кеттеллу) з експертними оцінками наявності/відсутності прагнення до самовдосконалення у досліджуваних.

Реалізація цих завдань відбувалася за допомогою опитувальника 16 RF Р.Кеттелла та через оцінювання експертами за допомогою авторської методики «Експертна оцінка співробітника» індивідуально-психологічних властивостей практичних психологів і успішності їх професійної діяльності. У подальшому ці оцінки були співвіднесені з результатами, отриманими за допомогою опитувальника Р. Кеттелла.

Зауважимо, що проведений нами аналіз теоретичних джерел щодо вивчення різних аспектів професійного розвитку та емпіричних досліджень цього процесу, а також власне пілотажне дослідження, показали, що саме ці методики є достатньо ефективними для виявлення професійно значущих індивідуально-психологічних властивостей, особливостей реальної професійної діяльності, вимог професії до практичного психолога.

Первинне структурування груп досліджуваних відбувалося відповідно етапів професійного становлення особистості (Е.Ф. Зеєр, Є.О. Клімов, Е.Е. Симанюк), які співпадають з формальною ознакою «стаж роботи за спеціальністю»: 1) професійна адаптація, а саме входження у професію, засвоєння професійних технологій, набуття досвіду самостійного виконання професійної діяльності; зазвичай цей етап (фаза адаптанта) триває від 1 до 3 років професійної діяльності, тому досліджувані з таким стажем входили в 1 групу; 2) первинна і вторинна професіоналізація (формування професійної свідомості; інтеграція професійно і соціально важливих якостей і вмінь у відносно стійкі професійно значущі констеляції; високоякісне виконання професійної діяльності); як правило, цей етап (фаза інтернала) триває від 3 до 8

років професійної діяльності, тому досліджувані з таким стажем входили в 2 групу; 3) професійна майстерність (більш-менш повна реалізація, самоздійснення особистості у професійній діяльності на основі рухомих інтегративних психологічних новоутворень професійного розвитку, зокрема «акме»); як правило, цей етап (фаза майстерності) настає після 8 років професійної діяльності, тому досліджувані з таким стажем входили в 3 групу.

В дослідженні прийняло участь 180 практичних психологів, що належали до вище названих груп (1 група – «адаптанти»; 2 група – «інтернали»; 3 група – «майстри»).

Як було сказано вище, для оцінки реальної професійної поведінки практичних психологів було застосовано метод експертних оцінок. В експертному опитуванні брали участь 32 експерти: методисти і колеги по роботі (серед яких були провідні фахівці в області практичної психології) із професійним психологічним досвідом не менше 5 років. Кожний експерт добре знав (як свого колегу по професійній психологічній діяльності) того практичного психолога, якості якого він оцінював. Кожного досліджуваного оцінювали 3 експерти.

Серед оцінюваних властивостей важливе місце займало прагнення до самовдосконалення, яке ми розглядаємо як мотиваційно-цільове утворення, як ціль забезпечуючої діяльності самовдосконалення. Наявність прагнення до самовдосконалення ззовні виявляється за такими параметрами (включеними в методику експертних оцінок): наявність тенденції до підвищення професійної компетентності та фахової самоосвіти; здатність переймати кращий досвід своїх колег; активна позиція (відкритість інноваціям, новим знанням, новій інформації); прагнення до високих стандартів професійної діяльності.

Емпіричні дані, отримані за допомогою опитувальника Р. Кеттелла і методики експертних оцінок, дають можливість зіставити індивідуально-психологічні властивості, професійну успішність, прагнення до самовдосконалення, які притаманні практичним психологам, які перебувають на різних етапах професіогенезу. Таким чином ми можемо визначити особистісні основи прагнення до самовдосконалення і отримати об'єктивну картину динаміки змін індивідуально-психологічних властивостей, пов'язану, зокрема, з професійним досвідом. Крім того, це дозволяє виділити ті індивідуально-психологічні властивості практичних психологів, які тією чи іншою мірою властиві досліджуваним із різних груп (структурованих за певними етапами професіогенезу) і скласти «психологічні портрети» цих груп.

Інтерпретація отриманих матеріалів відбувалася в логіці пошуку

психологічних механізмів професійного розвитку практичних психологів.

Розглянемо основні результати емпіричного дослідження.

На основі кластерного аналізу в усіх досліджуваних групах виокремлено по дві підгрупи з біполярними тенденціями: практичні психологи, у яких існує прагнення до професійного самовдосконалення і ті, у яких це прагнення відсутнє. Наявність прагнення до самовдосконалення зафіксовано у 30% досліджуваних 1 групи, у 70% - 2 групи і 65% - 3 групи. Відсутність прагнення до самовдосконалення виявлено у 70% досліджуваних 1 групи, у 30% - 2 групи і 35% - 3 групи.

За допомогою кореляційного аналізу Пірсона було виявлено певні зв'язки між параметром «прагнення до самовдосконалення» (який отримано на основі експертних оцінок) та шістнадцятьма особистісними факторами, числове вираження яких було визначене за допомогою методики 16 PF Кеттела. Нагадаємо, що в опитувальнику Кеттелла кожний фактор відображує тільки одну із суттєвих особистісних властивостей, які включають якості, що її складають. Звідси витікає, що виокремлені властивості є незалежними від інших і не корелюють з ними. Фактори включають полярні характеристики властивості, а їх інтерпретація визначається кількістю стенів. Тобто, кожна властивість представлена в опитувальнику в континуумі його крайніх проявів.

Отже, знайдено значущі зв'язки між параметром «прагнення до самовдосконалення» та 7 особистісними факторами методики 16 PF Р.Кеттелла.

Наявність прямого зв'язку між прагненням до самовдосконалення та фактором F (стриманість-експресивність) (0,336 при $p=0,001$) свідчить про те, що людям, у яких існує це прагнення, притаманні: оптимізм, життєрадісність, енергійність, відвертість. Для таких людей соціальні контакти є високо значущими, що має безсумнівно важливе значення для психолога-професіонала. Також для представників нашої вибірки, у яких є прагнення до вдосконалення, характерна щирість у стосунках і емоційність.

Наявність прагнення до самовдосконалення свідчить ще і про соціальну сміливість, активність, чутливість, доброзичливість, емоційність, навіть деяку безстрашність та безтурботність. Про це говорить наявність прямого зв'язку між цим показником та фактором H (0,299 при $p=0,05$).

Наступний зв'язок, на який ми звернемо увагу, це зв'язок прагнення до вдосконалення себе та фактору J (ніжність – суворість, жорстокість). Зв'язок зворотній, що вказує на те, що наявність прагнення до самовдосконалення свідчить про реалістичність і практичність досліджуваних осіб, впевненість у

собі, готовність брати на себе відповідальність за результати власних вчинків чи відсутність страху відповідальності (-0,334 при $p=0,001$).

Наступний зв'язок між параметром та фактором L (-0,436 при $p=0,001$) вказує, що досліджувані, які проявляють прагнення до самовдосконалення, мають низький рівень підозрливості, є вільними від залежностей, стереотипів, пересторог, розуміють і пробачають інших, доброзичливі, легко знаходять спільну мову з людьми, тобто їм легко працювати у колективі.

З іншого боку, прагнення до самовдосконалення говорить про високий творчий потенціал людини, її багату уяву, деяку богемність і розсіяність – фактор M (0,333 при $p=0,001$). Для таких досліджуваних притаманна цікавість до мистецтва і різноманітних теорій.

Прагнення до вдосконалення себе допомагає людині «проробити» імовірні почуття провини, депресії, оскільки для них характерними є оптимізм, життєрадісність, щаслива вдача O (-0,381 при $p=0,001$). Також цим досліджуваним властива самодостатність, критичне відношення до оцінок оточуючих.

Наявність прямого зв'язку між прагненням до самовдосконалення та фактором Q3 (0,413 при $p=0,001$) свідчить про те, що люди у яких існує це прагнення, відрізняються точністю, вольовими якостями, високим самоконтролем, можуть ефективно впливати на інших і бути успішними лідерами, діють за узгодженим планом, приймають соціальні норми та контролюють свої емоції та поведінку.

Тепер перейдемо до аналізу результатів емпіричного дослідження індивідуально-психологічних властивостей практичних психологів, які перебувають на різних етапах професіогенезу. Цей матеріал ми будемо викладати в логіці порівняння різних груп досліджуваних.

Показники представників 1 групи («адаптант») майже не відрізняються від показників представників 2 групи («інтерналі») за багатьма шкалами. Так, у представників обох груп на однаковому (середньому рівні) представлені сміливість у спілкуванні, вміння легко вступати в контакт з незнайомими людьми, теплота і відкритість в спілкуванні, вміння слухати, вміння бути уважним; вміння знаходити спільну мову з різними людьми, здібність викликати довіру, тактовність, дипломатичність, вміння встановлювати позитивні контакти з людьми; впевненість в собі; вміння впливати на інших, вміння мотивувати людей до роботи над своїми проблемами; вміння швидко знаходити індивідуальний підхід до людей в залежності від їх особливостей; вміння переконувати людей, залагоджувати незгоди.

Згідно з отриманих результатів, для представників груп «адаптанти» та «майстри» характерною є самовпевненість, незалежність у думках, самостійність, самодостатність. А для психологів 2 і 3 груп притаманні досить високий рівень вираженості вольових якостей, вимогливість до себе, відповідальність, та схильність до співробітництва.

Оскільки респонденти – представники трьох різних за досвідом груп – можна припустити, що по мірі накопичення професійного досвіду, спеціалісти починають вибудовувати власну систему роботи, власний індивідуальний стиль, можливо, власну «наукову парадигму», що дозволяє їм проявляти самовпевненість, самоповагу самодостатність. Для «адаптантів» (молодих спеціалістів) високий рівень прояву риси «невизнання авторитетів» є своєрідним захисним механізмом, який, по-перше, дозволяє сміливіше робити перші кроки на шляху професійного становлення, по-друге, дозволяє не втрачати критичність до різних напрямів та парадигм професійної діяльності.

Отримані результати допомогли виявити тенденції: зростання у практичних психологів (від фази адаптації до фаз інтернала і майстерності) вимогливості до себе, відповідальності, впевненості в собі, самодостатності, самостійності, цілеспрямованості; розвитку вольових якостей; покращення оцінок професійно важливих якостей спеціалістів із зростанням їх досвіду роботи.

Тетяна Шугурова

кандидат психологічних наук, доцент

кафедри системного аналізу МІДМУ «КІУ»(м. Мелітополь, Україна)

МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сьогодні, завдяки чіткому усвідомленню ключової ролі освіти в конструюванні суспільства знання, вища освіта розглядається як найвищий суспільний пріоритет. Розуміння вищої освіти як соціальної цінності сприяло зростанню її масовості, а зміщення акценту з реального компоненту вищої освіти на символічний призвело до здобуття кваліфікацій, не завжди підкріплених набуттям високого рівня професійних компетенцій. Відтак, нагальною потребою сьогодення стало реформування національної системи вищої освіти з тим, щоб вивести її на якісно новий рівень та зробити конкурентоздатною на міжнародному ринку освітніх послуг.

У контексті створення глобального науково-освітнього простору та інтеграції системи української вищої освіти в нього на особливу увагу заслуговує міжнародна академічна мобільність, яка виступає одночасно передумовою формування та результатом функціонування цього простору. Мобільність суб'єктів науково-освітнього процесу не лише поліпшує результати освіти й рівень наукових досліджень та виступає об'єктивним критерієм якості освітніх послуг, що надаються, а й сприяє особистісному розвитку, професійній самореалізації, підвищує якість трудових ресурсів національної економіки, культивує повагу до культурного розмаїття й розвиває здатність взаємодіяти з іншими культурами, створює умови для лінгвістичного плюралізму тощо. Таким чином, в парадигмі сучасної національної вищої освіти академічна мобільність має розглядатися як стандартний елемент.

Метою статті стало вивчення академічної мобільності українських студентів як чинника підвищення якісного рівня вищої освіти України в контексті її інтегрування в глобальний простір вищої освіти. Задля досягнення мети було досліджено статус-кво академічної мобільності в світі та Україні, зокрема, з'ясовано сучасні тенденції міжнародної академічної мобільності, виявлено чинники, що гальмують розвиток міжнародної мобільності в системі національної вищої освіти, та накреслено напрями вирішення даної проблеми.

Проаналізувавши розробки, присвячені міжнародній академічній мобільності, було вивчено сучасний стан та тенденції розвитку цього феномену. У дослідженні під академічною мобільністю розуміємо пересування суб'єктів науково-освітнього процесу з однієї освітньої інституції в іншу задля навчання, викладання, проведення наукових досліджень, проходження навчальних та виробничих практик впродовж певного терміну на організованому (на основі двосторонніх або багатосторонніх угод між вищими навчальними закладами-партнерами щодо програм академічної мобільності та в рамках міжурядових угод про співробітництво в галузі освіти) та на індивідуальному (за ініціативою суб'єкта) рівнях. Встановлено, що активна динаміка мобільності міжнародних студентів, що спостерігається в світі впродовж останнього десятиріччя, зумовлена безпрецедентною увагою до проблеми академічної мобільності на національному, загальноєвропейському та світовому рівнях. Утім, незважаючи на високі темпи зростання мобільності міжнародних студентів (з 250 тис. у 1965 до 3,7 млн. у 2011), її рівень залишається відносно низьким, – близько 2% світового студентства щороку [6]. До 2020 мінімум 20% випускників Європейського простору вищої освіти мають бути залучені до навчання або професійної підготовки за кордоном [8].

Традиційними освітніми центрами для міжнародних студентів є країни Західної Європи, США та Австралія, які зазнають вплив «хвиль академічної мобільності» як з боку європейських студентів, так і з боку студентів з країн Південної Америки, Близького Сходу, Китаю, Японії, Сінгапуру, Малайзії, що потребують висококваліфіковані людські ресурси для своїх економік, що швидко розвиваються. Встановлено, що за останні два десятиліття частка міжнародних студентів, що навчаються в США, зменшується (починаючи з 2001), хоча країні вдається зберігати провідну позицію завдяки потужній системі вищої освіти; зростаючого попиту на міжнародні освітні послуги таких країн, як Китай, Саудівська Аравія, Бразилія; та відродження інтересу з боку індійських студентів [4].

Сьогодні вищевказані традиційні міжнародні центри вищої освіти відчують зростаючу конкуренцію з боку РФ, Китаю, Сінгапуру, Малайзії та країн Близького Сходу. Тобто, країни, які активно імпортують освітні послуги, стають серйозними експортерами цих послуг. Це стосується насамперед країн Південної Америки, Близького Сходу, Азії тощо. Європейські студенти надають перевагу європейським університетам: у 2011-2012 навчальному році 85,5% європейських студентів, що здобувають академічну кваліфікацію за кордоном, залишилися в межах Європи. Дві третини міжнародних студентів, що навчаються в Європі, концентруються лише в трьох країнах: Великобританії, Німеччині та Франції. За даними на 2011-2012 навчальний рік, найчисленнішою національною групою іноземних студентів в Європі є китайські студенти (123 тис.), за ними йдуть німці (75 тис.), французи (53 тис.), італійці (41 тис.) та поляки (39 тис.) [6].

Кількість міжнародних студентів, які навчаються за бакалаврськими програмами, перевищує студентів, які проходять підготовку за магістерськими або докторськими. Це пояснюється насамперед тим, що для освітніх інституцій надання бакалаврського ступеня є більш привабливим з фінансової точки зору, оскільки міжнародні студенти здобувають кваліфікацію бакалавра переважно за кошт родини та забезпечують більш тривалий потік доходу (впродовж чотирьох років), на противагу магістерським програмам (впродовж двох років).

Розвинені європейські країни ретельно відбирають іноземних студентів, що отримують доступ до їхніх систем вищої освіти, та конкурують між собою за обдарованих студентів. Разом із тим, все частіше підіймається проблема дисбалансу між потоками академічної мобільності. Так, наприклад, Австрія та Бельгія висловлюють занепокоєність високим рівнем притоку іноземних студентів з сусідніх Німеччини та Франції для здобуття освіти за медичними та

парамедичними навчальними програмами, що значною мірою обмежує доступ національних студентів до цих престижних напрямів навчання.

Аналіз стану розвитку академічної мобільності в Україні надав можливість засвідчити таке. В Україні не існує однозначної офіційної статистики щодо чисельності національних студентів, які здобувають освіту за кордоном, як і не існує інформації, скільки з них повертається на Батьківщину і скільки залишається за кордоном. За даними Державної служби статистики України, в країні на 2013/14 навчальний рік функціонувало 803 вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації, в яких навчалось 2 млн. 170 тис. студентів, у тому числі понад 60,1 тис. іноземних студентів з 146 країн світу: з Китаю – понад 9 тис., з РФ – понад 6 тис., з Туркменістану – понад 5 тис., з країн ЄС – близько 4 тис. [1]. За даними Інституту Статистики ЮНЕСКО, у 2012 за кордоном навчалось 39,627 українських студентів [9]. Найпопулярнішими країнами серед українських студентів для здобуття вищої освіти є Росія, Німеччина, Польща, США, Франція, Чехія, Італія, Угорщина, Австрія, Великобританія.

Цікавим є той факт, що в Україні близько 85% випускників шкіл вступають до вищів в рік закінчення шкіл, що за світовими стандартами є надзвичайно високим показником (для порівняння: у США цей показник становить близько 66% [5]); а за міжнародним показником рівня залучення до вищої освіти *Gross Enrolment Ratio*, країна посідає одне з провідних місць (73%), поступаючись таким високорозвиненим країнам, як Фінляндія (93%), США (82%), Швеція (79%) та Норвегія (78%). Разом із тим, за показником рівня здобутої вищої освіти, Україна (35%) не входить до десятки країн-лідерів, якими є Канада (51%), Ізраїль (46%), Японія (45%), США (42%), Нова Зеландія (41%), Південна Корея (40%), Великобританія (38%), Фінляндія (38%), Австралія (38%) та Ірландія (37%) [2]. А за версією авторитетного рейтингу найкращих університетів світу QS World University Rankings 2012-2013 країні бракує університетів, конкурентоздатних провідним світовим: три визнані кращими українські університети, – Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Донецький національний університет та Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», – посідають останні позиції, – між 501-550 та 651-700 відповідно [7].

У контексті національної системи вищої освіти академічна мобільність спрямована на: підвищення якості вищої освіти; підвищення рівня наукових досліджень; підвищення конкурентоздатності випускників вищих навчальних закладів на національному та міжнародному ринках освітніх послуг та праці;

збагачення індивідуального досвіду студентів щодо інших моделей створення та поширення знань; залучення світового інтелектуального потенціалу до вітчизняного освітнього процесу на основі угод про співпрацю між вищими навчальними закладами; встановлення внутрішніх та зовнішніх інтеграційних зв'язків; гармонізація освітніх стандартів вищих навчальних закладів. Досягнення вищезазначеного передбачає: підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки студентів; проведення досліджень на сучасному рівні; опанування новітніми методами дослідження; набуття досвіду проведення науково-дослідної роботи та впровадження її результатів; набуття професійного досвіду під час проходження навчальних та виробничих практик; підвищення рівня володіння іноземними мовами; сприяння інтеграції освіти й науки, поглиблення знань національних культур інших країн та поширення знань про мову, культуру, освіту і науку України; підтримка соціальних, економічних, культурних, політичних взаємовідносин та зв'язків з іншими країнами [3].

Було з'ясовано, що гальмування розвитку академічної мобільності в системі вищої освіти України зумовлено нерозробленістю проблем законодавчо-нормативного, інфраструктурного й матеріально-технічного, фінансового та інформаційного забезпечення та супроводу академічної мобільності.

Констатовано, що нормативно-правова база академічної мобільності в Україні є достатньо розробленою та складається з: Законів України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»; Постанов Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. № 411 «Питання навчання студентів та аспірантів, стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах за кордоном»; від 27 серпня 2010 р. № 787 «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра»; від 13 грудня 2006 р. № 1719 «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра»; Галузевих стандартів вищої освіти; та інших нормативно-правових актів в галузі вищої освіти. Утім, сьогодні існує потреба в удосконаленні законодавчо-нормативного забезпечення академічної мобільності, яке передбачає оновлення державного законодавства щодо вищої освіти, візової підтримки академічної мобільності, захисту прав і безпеки іноземних студентів, розробку внутрішнього нормативно-правового забезпечення академічної мобільності з урахуванням

специфіки вишів, створення механізмів реалізації різних форм академічної мобільності, узгоджених із законодавчими положеннями ЄС та нормами міжнародного права.

Поліпшення незадовільного стану інфраструктурного й матеріально-технічного забезпечення академічної мобільності передбачає насамперед: розробку й впровадження адаптаційних програм для іноземних студентів (спрямовані на вирішення проблем правової обізнаності, медичного забезпечення, організації побуту й дозвілля, курсів з мовної та загальнокультурної адаптації тощо); забезпечення наявності сучасно обладнаних аудиторного, бібліотечного тощо фондів; розробку й впровадження ефективних програм з підготовки адміністрації й освітян для роботи з іноземними студентами; та створення відповідних структурних підрозділів в вищих навчальних закладах, діяльністю яких є організація міжнародної мобільності (надання інформаційної та консультативної підтримки щодо програм і грантів з академічної мобільності; допомогу в оформленні необхідних документів, візовий супровід, медичне страхування тощо) та пошуки джерел її фінансування.

Однією з найбільш значущих відмінностей національної системи освіти є низький рівень її фінансування. Попри те, що в відносному вимірі (частка витрат на освіту в ВВП) зведений освітній бюджет України є за світовими стандартами високим, становлячи 6–8% ВВП, абсолютні обсяги ВВП України є значно нижчими, ніж відповідні показники співмірних європейських країн; при цьому понад 90% державних інвестицій в освітню галузь спрямовується на підтримання поточного стану системи, а не на розвиток [2]. Зважаючи на зазначене, Міністерство освіти та науки України пропонує здійснювати фінансування академічної мобільності за рахунок коштів вищих навчальних закладів, фондів підтримки й розвитку вищої освіти, грантів, коштів приймаючої сторони або власних коштів суб'єктів академічної мобільності. Таким чином, фінансове забезпечення академічної мобільності передбачає збільшення державної фінансової підтримки талановитої та соціально незахищеної студентської молоді; розвиток програм державного та приватного кредитування і субсидування академічної мобільності; пошук грантів; вирішення фінансових аспектів академічних обмінів в межах співпраці вищих навчальних закладів різних країн.

Міжнародна академічна мобільність потребує проведення активної інформаційної політики. Зважаючи на те, що відбір студентів для участі в програмах академічної мобільності здійснюється конкурсною комісією вищого

навчального закладу або грантовою організацією із урахуванням рейтингу успішності, навичок науково-дослідної роботи, рівня знання іноземної мови тощо, інформування студентів вишів щодо можливості проходження теоретичної або практичної підготовки в інших університетах країни або за її межами має розпочинатися на початку навчання в інституціях вищої освіти. Інформаційне забезпечення і супровід академічної мобільності може здійснюватися шляхом створення й постійного оновлення інформаційної мережі, яка має на меті акумулювання та поширення інформації щодо академічної мобільності для всіх суб'єктів освітнього процесу на офіційному сайті вищого навчального закладу, проведення інформаційних семінарів за певними грантовими й обмінними програмами, створення дієвих механізмів рекламування переваг навчання в Україні для іноземних студентів тощо.

На окрему увагу заслуговує проблема міжнародної академічної мобільності кадрів: стажування професорсько-викладацького складу в провідних світових університетах має здебільшого внутрішній та некерований характер. Низький рівень міжнародної мобільності кадрів детермінується як об'єктивними чинниками: відсутністю або неієвістю спільних міжвузівських та міжурядових наукових програм та програм підготовки фахівців; фінансовим фокусом не на викладацькій, а на науково-дослідницькій діяльності тощо, так і суб'єктивними: небажанням переривати професійну діяльність за основним місцем працевлаштування; небажанням залишати родину, друзів; неволодінням на достатньому рівні іноземною мовою тощо. Отже, враховуючи те, що освітяни та науковці є авангардом освітнього процесу, необхідно адаптувати кар'єрні структури українських вишів до сприяння мобільності викладачів, молодих учених та інших співробітників.

Таким чином, результати проведеного дослідження засвідчили наступне. У світі спостерігається невпинне й стрімке зростання рівня міжнародної академічної мобільності. Країни, які традиційно були активними імпортерами освітніх послуг, сьогодні стають серйозними експортерами цих послуг. Україна займає провідне місце за абсолютними показниками вищої освіти, значною мірою поступаючись багатьом розвиненим країнам за її якісними показниками. У контексті нової парадигми національної системи вищої освіти академічну мобільність слід розглядати як чинник вдосконалення якості національної вищої освіти. Існує нагальна потреба розроблення стратегічних напрямів розвитку академічної мобільності в Україні з фокусом на проблемах законодавчо-нормативного, інфраструктурного й матеріально-технічного,

фінансового та інформаційного забезпечення й супроводу міжнародної академічної мобільності.

Література

1. Здіорук С. І. Академічна мобільність як фактор інтеграції України у світовий науково-освітній простір. Аналітична записка / С. І. Здіорук, І. В. Богачевська; Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, Гуманітарний відділ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1421>

2. Іщенко А. Ю. Глобальні тенденції та проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка / А. Ю. Іщенко; Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, Гуманітарний відділ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537>.

3. Наказ МОН України щодо затвердження Примірного положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України 29.05.2013 р. № 635 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.mon.gov.ua/img/zstored/files/635

4. Choudaha R. Trends in International Student Mobility / R. Choudaha, L. Chang. – N.Y. : WES Research&Advisory Service, 2012. – 22 p.

5. College Enrollment and Work Activity of 2012 High School Graduates // US Bureau of Labor Statistics, April 17, 2013 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bls.gov/news.release/hsgec.nr0.htm>

6. De Wit H. International Student Mobility: European and US Perspectives / H. de Wit, I. Ferencz, L. E. Rumbley // Perspectives: Policy and Practice in Higher Education. – Vol. 17, Issue 1, 2013. – P. 17-23.

7. QS World University Ranking / Top Universities // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2012>

8. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communique of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Leuven and Leuven-la-Neuve, 28-29 April 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-675_en.htm

9. Outbound internationally mobile students by host region // Education // UNESCO Institute for Statistics // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?queryid=172>

10. Inbound mobility rate / Education // UNESCO Institute for Statistics // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?queryid=173>

Наталя Надюк

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри управління та правознавства
Мелітопольського інституту державного та муніципального управління
«Класичного приватного університету» (м. Мелітополь, Україна)*

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

В освітньому просторі вищої школи України відбувається активний перехід до європейських стандартів. Нові підходи до розвитку вищої освіти визначаються гуманістичною парадигмою, що передбачає забезпечення можливості вибору й самовизначення кожному учаснику навчально-виховного процесу, розвиток його суб'єктності як провідної складової професійного розвитку та самовираження. Вочевидь, що якість професійної діяльності викладача вищої школи є однією з найбільш важливих умов, які забезпечують досягнення цілей сучасної освіти. Це висуває особливі вимоги до особистості викладача вищої школи, його особистісних і професійних властивостей, фізичного й психологічного здоров'я тощо, що, в свою чергу, висуває перед психолого-педагогічною наукою та практикою завдання дослідження його професійної діяльності як суб'єктної реальності, що характеризує рівень ефективності, продуктивності та успішності педагогічної активності. Проте становлення суб'єктної професійної позиції викладача за рахунок засвоєних раніше стереотипів не є ефективною. Від нього потребують значного потенціалу саморегуляції, самоактуалізації, здатності до особистісного включення й зацікавленості процесом професійної самореалізації.

Таким чином, актуальності набуває питання здатності до автономної орієнтації в складній системі цінностей, смислоутворюючих мотивів, здатності інтегрувати для вирішення професійних завдань, особистісного потенціалу, професійного досвіду, проявів ініціативи. Від цього залежить можливість успішного вирішення життєвих і професійних завдань викладача як особистості та як фахівця.

Таким чином, у складний для вищої школи перехідний період до європейських стандартів виникає необхідність дослідження однієї з важливих проблем освітнього процесу – особистості викладача вищої школи, а саме, його готовності стати суб'єктом власної професійної діяльності в мінливих суспільних і професійних умовах.

Аналіз наукової літератури показав, що у вітчизняній психології проблема професійної суб'єктності викладача вищої школи вивчалася в таких аспектах, як особистісна та професійна готовність викладача до творчості, прийняття нестандартних рішень, проявів ініціативи, ефективної взаємодії зі студентською молоддю, активності в професійній діяльності; у контексті особистісної свободи – всі ті властивості, які відповідали б процесу оновлення цільових, змістовних, організаційних і процесуальних компонентів його педагогічної діяльності (Г.О. Балл, О.І. Бондарчук, Л.М. Карамушка, Є.О. Климов, Н.Л. Коломінський, С.Д. Максименко, В.А. Семиченко, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева та інші).

Окремі дослідження професійної діяльності викладача вищої школи були здійснені в руслі загальнопсихологічної теорії й, здебільшого, торкалися прикладних проблем педагогічної психології (І.Д. Бех, О.В. Кокур, В. Моляко, Т.С. Яценко та ін.). Досліджувався також ряд споріднених з поняттям «професійна суб'єктність» понять: «професійне самовизначення», «професійне становлення», «професійний розвиток», «професійна ідентифікація», «професійна самореалізація», кожне з яких характеризує процес входження, оволодіння професією, зростання професіоналізму та професіоналізацію, що є складовими професійної суб'єктності викладача вищої школи.

Зв'язок суб'єктності викладача вищої школи з мотивацією професійної діяльності, емоційними проявами особистості й ефективністю її поведінки вивчається в контексті успішності педагогічної діяльності (С. Гончаренко, С. Максименко, Н. Ничкало та ін.).

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях сучасні теорії розвитку освіти аналізуються через їх взаємозв'язок з культурно-історичними, соціальними, інтелектуальними, психологічними сферами й актуалізують у суспільній свідомості функції освіти як умови прогресивного розвитку суспільства (Б. Ананьєв, Г. Балл, О. Запорожець, Ю.М. Швалб та ін.).

На підставі здійсненого аналізу літератури нами було виділено два концептуальних підходи до визначення сутності феномену професійної суб'єктності викладача вищої школи: діяльнісний й особистісний. З позиції діяльнісного підходу (І.Д. Бех, Л.С. Виготський, О.М. Леонт'єв,

В.А. Семиченко, В.О. Сластьонін, Р.І. Хмелюк, Л.О. Хомич та ін.), професійна діяльність викладача вищої школи спричиняє не тільки розвиток відповідних професійних здібностей, умінь і навичок, але й впливає на своєрідність психічних процесів, формує окремі функціональні професійні риси характеру, цінності. Методологія особистісного підходу (Б.Г. Ананьєв, А.Г. Асмолов, Н.В. Кичук, О.М. Пехота, С.Л. Рубінштейн та інші) визначила специфіку професійної діяльності викладача вищої школи як особливу сферу соціально-педагогічної практики суспільства, крізь призму якої відбувається реалізація індивідуальних особливостей особистості, смислових утворень, цінностей тощо.

У сучасній українській психології теоретико-методологічні підходи до проблеми вивчення формування й розвитку професійної суб'єктності аналізують такі вчені, як С.Д. Максименко (психологічні фактори самодетермінації особистості в освітньому просторі, теоретико-методологічні проблеми розвивального навчання), Г.О. Балл (визначення психолого-педагогічних засад гуманізації загальної та професійної освіти, методи професійного відбору, психологічні аспекти діяльності та професійної підготовки педагогів), Л.М. Карамушка (психологія освітнього менеджменту), Ю.М. Швалб (цілепокладання, як особлива психологічна функція свідомості, яка забезпечується триванням психічних процесів і забезпечує конкретизацію, ієрархізацію, а пізніше - й реалізацію цілей людини), О.М. [Кокун](#) (методично обґрунтовані підходи щодо сприяння професійному становленню фахівців у різних професіях типу "людина людина"). Окремі аспекти, що торкаються психологічних основ професійної підготовки, психології педагогічної діяльності та педагогічної майстерності розглядаються в педагогічних дослідженнях таких вчених як **О.І. Бондарчук** (психологічна модель особистісного та професійного розвитку керівних та педагогічних кадрів, психологія праці, мотивація професійного вдосконалення особистості керівних кадрів освіти), В.А. Семиченко (психологічні проблеми професійної підготовки й професійної діяльності, об'єктивні та суб'єктивні передумови педагогічної діяльності, теоретична модель структури педагогічної діяльності), Т.В. Ткач (значення освітнього простору для формування в особистісній структурі людини властивостей суб'єкта, які надають їй можливостей досягати плідних результатів у життєдіяльності), М.І. Найдъонов (забезпечення інноваційних, узгоджувальних, колективоутворюючих процесів, ефективної роботи лідера (керівника, педагога-новатора).

Потрібно виділити науковий внесок у дослідження даного питання В.О. Татенка, який у своїх працях узагальнив результати історико-критичного й теоретико-методологічного вивчення проблеми людини як суб'єкта психічного життя, розглядаючи поняття суб'єктності з філософської й психологічної точки зору як таке новоутворення, що постійно несе й у процесі розвитку відтворює в собі нову властивість суб'єктної активності.

Отже, процес становлення професійної суб'єктності викладача вищої школи супроводжується рядом суперечностей, які виникли між:

- реаліями підготовки кваліфікованих викладацьких кадрів для вищої школи й необхідністю професійного становлення й розвитку особистості викладача, здатного до вільного й самостійного визначення, самопроекування й саморозвитку в професійній діяльності;

- необхідністю формування професійної суб'єктності викладача вищої школи й недостатністю науково обґрунтованих у науці психолого-педагогічних технологій, які забезпечують формування й розвиток такої суб'єктності;

- ціннісним самовизначенням, ефективним співвідношенням з такими психологічними проявами як цілепокладання, формування суб'єктної позиції в професійній діяльності, з одного боку, і створенням відповідної системи власної психолого-педагогічної практики, з іншого, що передбачає оволодіння технологіями осмислення професійної суб'єктності, формування стратегії професійного успіху тощо.

Зрозуміло, що проблема професійної діяльності викладача вищої школи досить специфічна й за характером пов'язана з соціальними, психологічними, етичними та іншими аспектами педагогічної активності, які базуються на необхідності прийняття самостійних й обґрунтованих рішень, і переходять від рольових відносин до особистісно-сміслових. Отже, ця проблема є не тільки провідною для психологічної науки, але й має міждисциплінарний характер, оскільки розробляється в багатьох інших наукових напрямках, а її предмет – професійна діяльність – має фундаментальний характер. Принципово важливим у цьому процесі стає дослідження феномену професійної суб'єктності викладача вищої школи, його здатності не лише пристосовуватися до мінливих суспільних умов і, відповідно, умов професійної діяльності, а вміти змінювати їх, впливати на ситуацію з метою реалізації своїх особистісних, професійних властивостей, творчого потенціалу, на практиці реалізовувати свою суб'єктність як основу особистісної здатності до професійного самовизначення й свідомої саморегуляції професійної діяльності, суб'єктне ставлення до неї.

Література

1. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності: монографія / О. І. Бондарчук. – К. : Науковий світ, 2008. – 318 с.
2. Брушлинский А. В. Субъект: мышление, учение, воображение / А. В. Брушлинский. – М.: Инст-т практич. психологии, 1996. – 392 с.
3. Волкова Е. Н. Психологические аспекты субъектности педагога / Е. Н. Волкова. – Н. Новгород: НГЦ, 1997. – 308 с.
4. Гужва О. Г. О структурной организации субъектной активности // Потенциал личности: комплексная проблема: Материалы второй Всероссийской Internet-конференции – 2003. – С. 354-357.
5. Дерябо С. Д. Феномен субъективизации природных объектов: автореф. дис. ... д-ра психол. наук / Дерябо С. Д. – М., 2002. – 40 с.
6. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. – К.: ТОВ “КММ”, 2006. – 240 с.
7. Осницкий А. К. Структура, содержание и функции регуляторного опыта человека: дис. ... д-ра психол. наук / А. К. Осницкий, 2001. – 370 с.
8. Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъектности / В. А. Петровский. - Ростов н/Д, 1996. – 512 с.
9. Словарь практического психолога / [ред.-упоряд. С. Ю. Головин], 1997. – 800 с.
10. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении: монографія / В. А. Татенко. - К.: Просвита, 1996. – 404 с.
11. Ткач Т. В. Освітній простір особистості: психологічний аспект: монографія / Т. В. Ткач. – К.; 2008. – 272 с.
12. Швалб Ю. М. Одиночество: социально-психологические проблемы / Ю. М. Швалб, О. В. Данчева. - К.: Україна, 1991.- 270 с.

Марина Мілушина

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи
Дніпропетровського національного університету імені О.Гончара
(м.Дніпропетровськ, Україна)*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СПІВЗАЛЕЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Політична, економічна та соціальна нестабільність сучасного суспільства впливає на психічну реальність людини, викликає у неї обґрунтовану тривожність як за своє життя, так і за долю країни в цілому. Зокрема, відбувається поглиблений вплив однієї особистості на психологічний простір іншої, що формує дедалі більшу залежність та призводить до зміни векторів у взаємодії: від суб'єкт-суб'єктних до суб'єкт-об'єктних, в яких людина стає об'єктом прямого впливу або прихованої маніпуляції. Без відсутності поваги до кордонів іншої людини неможливим є вирішення проблем міжособистісного, внутрішньосімейного, рольового або міжнаціонального партнерства. Людина не здатна поводити себе незалежно, відкривати та закривати кордони між собою та іншими і таким чином вести адекватний діалог із світом коли втрачена її незалежність. Саме тому завдання сучасної психології полягає у ретельному і всебічному вивченні станів залежності людини, що сприятиме відновленню її психологічної суверенності та незалежності як на рівні окремої особистості так і громади. У зв'язку з цим, важливості набуває дослідження й психологічних особливостей одного із аспектів залежності, а саме феномену співзалежності.

Із часу розвитку психології як галузі знання поняття співзалежності ввійшло до її проблемного поля, а зазначені дослідницькі підходи значною мірою зумовили розвиток уявлень про термін співзалежність в самій психологічній науці. Пильна увага фахівців, переважно закордонних, щодо дефініції співзалежності почала з'являтися у 70-ті роки ХХ сторіччя. Істотна роль у розвитку цієї ідеї належить R. Subby, який у 1984 р. запропонував визначення співзалежності – це «емоційний, психологічний та поведінковий стан, що виник в результаті тривалого впливу пригнічуючих правил, які перешкоджали відкритому прояву почуттів та обговоренню особистісних і міжособистісних проблем».

В роботах останніх років, присвячених проблемі співзалежності, існує безліч класифікацій характеристик співзалежної особистості, але зупинитися на одній з них неможливо, так як співзалежність може приймати різні форми.

Автори пропонують власні варіанти класифікацій і рис співзалежної особистості, розглянемо деякі з них, для того, щоб виділити найбільш характерні риси і спробувати створити узагальнений портрет співзалежних.

М. Beattie (1986 р.) описала найбільш повний перелік характеристик співзалежної людини: турбота про інших, низьке почуття власної гідності, витіснення почуттів, одержимість проблемами інших людей, контроль за

поведінкою інших, заперечення проблем, залежність від іншої людини, погані міжособистісні взаємини, слабкі особистісні кордони, гнів, тощо.

Ще один варіант класифікації пропонують американські психіатри R. Hemfelt, F. Minirt, P. Meier (1989 р.). Вона включає в себе 10 характеристик співзалежної людини: 1) страждає однією (або більше) залежністю або нав'язливими ідеями; 2) виховання в співзалежній родині; 3) низька самооцінка; 4) вважає, що її щастя і благополуччя залежать від інших; 5) без всякої підстави відчуває себе відповідальною за інших; 6) відносини в родині відрізняються руйнівною відсутністю рівноваги між залежністю і незалежністю; 7) є майстром заперечення; 8) турбується про те, чого не може змінити, але намагається змінювати; 9) в житті присутні крайнощі; 10) зайнята пошуками того, що відсутнє або чого не вистачає в її житті.

Б. Уайнхольд і Дж. Уайнхольд, автори відомого самоопитувальника з проблеми співзалежності, виділяють наступні її прояви: відчуття своєї залежності від людей; відчуття перебування в пастці принижуючих і контролюючих взаємин; низька самооцінка; потреба в постійному схваленні та підтримки з боку інших; відчуття свого безсилля що-небудь змінити в деструктивних відносинах; потреба в алкоголі, їжі, роботі та інших зовнішніх стимуляторах для відволікання від власних переживань; невизначеність психологічних кордонів; відчуття себе в ролі «мученика» або «блязня»; нездатність відчувати почуття істинної близькості.

В останні роки з'явилися кілька російських класифікацій особистісних рис співзалежних. Так, московський психотерапевт В.Д. Москаленко (2002 р.) вказує схожі з вищезазначеними, характеристики співзалежних. Серед них: низька самооцінка, бажання піклуватися та рятувати інших, компульсивне бажання контролювати життя людей, наявність негативних почуттів й механізмів психологічних захистів; виникнення хвороб, що викликані тривалим стресом (психосоматичні хвороби, гастрити, виразки шлунка і дванадцятипалої кишки, головні болі, коліти, гіпертензія, нейроциркуляторна дистонія, астма, тахікардія, аритмія, гіпертонія, гіпотонія та ін.).

Рольові моделі співзалежних досить повно представлені в роботах Є.В. Ємельянової (2004). Науковець аналізує чотири форми прояву співзалежності в поведінці особистості:

1. Співзалежність, що виражається через відмову від власного суверенітету, і поєднання своєї психологічної території з територією партнера.

3. Співзалежність, що виражається через абсолютне володіння і руйнування психологічної території об'єкту.

4. Співзалежність, що виражається через відображення в партнері. В даному випадку на партнера перекладається відповідальність за власне благополуччя.

У розглянутих способах взаємодії співзалежна поведінка є способом компенсувати власну недостатність, а партнер є об'єктом, який покликаний доповнити цю недостатність до цілісного «Я». Дане завдання нездійсненне, оскільки відчуття цілісності може бути стійким тільки в результаті розвитку внутрішньоособистісних ресурсів. В іншому випадку потреба в підтвердженні своєї цілісності та значущості з боку інших людей не можлива.

Таким чином, соціально-психологічні особливості співзалежності стосуються всіх сторін психічного життя, світогляду, поведінки людини, системи вірувань і цінностей, а також фізичного здоров'я. Співзалежність розвивається циклічно, є динамічним процесом, та проявляється в певних симптомокомплексах. Основними характеристиками спів залежної особистості є: компульсивний контроль; низька самооцінка; негативні почуття (провина, гнів, неконтрольована агресія); наявність механізмів психологічних захистів (витіснення, заперечення, придушення); ігнорування власних потреб; психосоматичні порушення. Співзалежна особистість відрізняється порушенням власного психологічного простору, що спричиняє виникнення депривованості, травмованості та порушення автентичності.

Леся Лимар

*кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов
НМУ ім. О. О. Богомольця (м. Київ, Україна)*

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОНФЛІКТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Високі вимоги до якості вищої освіти обумовлюють необхідність не лише навчання студентів знань, практичних вмінь та навичок, але й психологічної роботи зі студентами в контексті підготовки їх до майбутньої професійної діяльності. На даний час, проблема розвитку готовності студентів до попередження конфліктів чи продуктивного вирішення конфліктної ситуації є надзвичайно актуальною, зокрема при роботі зі студентами вищих медичних ВНЗ, так як продуктивність взаємодії лікаря з пацієнтом безпосередньо залежить від готовності фахівця попереджувати конфлікти. Варто зазначити,

що проблема попередження конфліктів недостатньо висвітлена в програмі підготовки медиків(в середньому, на її вивчення приділяється від 2 до 6 годин в межах вивчення курсів «Деонтологія», «Психологія спілкування», тощо). Проте ми вважаємо, що розвиток готовності студентів до майбутньої безконфліктної діяльності не є лише завданням фахівців-психологів, але всіх педагогів медичних ВНЗ, які працюють зі студентами. Створення відповідних соціально-психологічних умов розвитку готовності студентів до продуктивної безконфліктної взаємодії сприяє не лише напрацюванню майбутніх професійних якостей студентів, але й покращенню їх роботи у студентських групах під час навчання. За результатами практичної діяльності нами було впроваджено деякі елементи соціально-психологічних умов розвитку готовності студентів до безконфліктної діяльності на заняттях з іноземної мови(англійської) у студентів Національного медичного університету ім..О.О.Богомольця. Дані умови було реалізовано як при аудиторній роботі студентів(навчання англійської мови студентів 1 та 2 курсів), так і при організації позааудиторних заходів з іноземної мови(засідання англійського клубу, проведення вікторин, брейн-рингів, конференцій англійською мовою).Такими умовами ми вважаємо:

- організацію конструктивної взаємодії студентів-медиків на заняттях з іноземної мови, які проводились за класичною методикою, а також під час роботи у малих групах та впровадженні інтерактивних методів навчання іноземної мови(співпраця під час Case study, методу проєктів). Організація конструктивної взаємодії під час інтерактивного навчання характеризувалась більшою спрямованістю студентів на результат(презентація проєкту, створення кейсу, тощо) та відповідно кращими показниками конструктивної взаємодії, ніж робота із застосуванням класичних методів навчання та оцінювання знань студентів. Тобто, при інтерактивному навчанні англійської мови ціль «презентувати результати спільної роботи» обумовила більшу спрямованість на конструктивну взаємодію. Оціночна мотивація студентів при застосування класичних методів навчання же сприяла роботі студента лише «на себе», задля отримання оцінки, без орієнтації на взаємодію з іншими студентами.

- ініціювання відносин підтримки та взаємоповаги у студентській групі та у взаємодії з викладачами протягом усього навчального процесу, та при підготовці до позааудиторних заходів з іноземної мови(брейн-ринг з теми Ophthalmology, прес-конференції з теми Alien Face syndrome, засідань розмовного англійського клубу). Варто зазначити, що особистісний приклад викладача, його повага та приклад конструктивної поведінки при

міжособистісній взаємодії значно сприяв покращенню мікроклімату в студентській групі та продуктивності взаємодії.

- ознайомлення студентів-медиків зі теоретичними знаннями щодо сутності та складових конструктивної взаємодії та готовності до попередження конфліктів під час взаємодії. Під час пояснення завдань з іноземної мови, та роз'яснення способів їх виконання у групах, викладачами було наголошено на варіантах взаємодії, розвитку конфліктної ситуації у власне конфлікт, способах попередження конфліктів, компонентах продуктивної взаємодії, стилі спілкування, комунікативному настановленні тощо.

- розвиток умінь, навичок та особистісних якостей студентів(емпатії, комунікативної толерантності, позитивного комунікативного настановлення), необхідних для конструктивної взаємодії, під час поточної навчальної діяльності та при підготовці до позааудиторних заходів з англійської мови. Студентами були запропоновані деякі тренінгові завдання на розвиток вищезазначених якостей, які виконувались англійською мовою, зокрема вправи «Discussion»-Обговорення, «Медичний Слалом», вирішення кейсів англійською мовою.

- особистий приклад конструктивної взаємодії викладачів іноземної мови, під час взаємодії зі студентами, за допомогою якого вдалося актуалізувати механізми наслідування та рефлексії студентів-медиків. Толерантна поведінка викладачів, з виявленням середнього рівня емпатії та афіліації, соціально спрямованої мотивації взаємодії, обирання стратегії співпраці, позитивної комунікативного настановлення, сприяли покращенню результативності взаємодії студентів на заняттях.

Здійснення вищезазначених умов на заняттях з іноземної мови дозволило актуалізувати необхідність створення сприятливого соціально-психологічного фону на заняттях з іноземної мови через організацію конструктивної взаємодії студентів-медиків, підтримки та взаємоповаги у студентській групі та у взаємодії з викладачами іноземної мови, що сприяло розвитку ціннісного ставлення студентів-медиків до попередження конфліктів. При використанні вправи «ділова гра» - «операційна команда»(завдання, коли група хірургів приймає рішення щодо певного хворого) студенти отримали можливість наочно побачити значення скоординованої співпраці та орієнтації групи на продуктивну взаємодію.

В результаті реалізації вищезазначених умов було проведено студентську конференцію, присвячену актуальним проблемам охорони здоров'я, та організовано систематичну роботу англійськомовного гуртка «Medical English-

speaking club». Проведене анкетування та результати зворотного зв'язку зі студентами після занять показали те, що самі студенти вважають необхідним створення соціально-психологічних умов конструктивної взаємодії на заняттях з усіх дисциплін. Також опитані студенти зазначили покращення їх готовності до безконфліктної взаємодії та покращення результативності роботи у групах після проведеної роботи викладачів іноземної мови.

Олена Чуйко

доктор психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, (м. Київ,
Україна)

Організаційно-методологічні аспекти створення рефлексивного середовища на кафедрі

Університетська кафедра традиційно вважається головною одиницею навчальної, наукової і методичної роботи, своєрідним «субстратом» науково-педагогічної школи. Роль профільної (випускової) кафедри полягає у забезпеченні умов для отримання студентами відповідної спеціалізації професійної підготовки, координації міждисциплінарних зв'язків, забезпеченні зв'язків із професійною спільнотою. На нашу думку, роль випускової кафедри у підготовці спеціалістів соціономічних професій (психологів, соціальних правників, соціальних педагогів, управлінців) має свою специфічну відмінність, яка визначається загальною зорієнтованістю на підготовку фахівців, готових працювати у різних сферах суспільних практик. Водночас, саме слабка підготовленість випускників до такого включення, є найбільш «вразливим» і «непропрацьованим» сегментом сучасної професійної освіти в галузі соціономічних професій.

На нашу думку, вирішення цього питання знаходиться в двох площинах: з одного боку - через безпосереднє включення студентів у професійно-орієнтовані види практик у процесі професійної підготовки, а з іншого - через реальну участь викладачів кафедри у професійних практиках поза рамками викладацької діяльності.

Щодо першої умови, варто зауважити, що актуалізація проблеми практик не повинна ототожнюватись із традиційними видами виробничих практик у вищих навчальних закладах, які представлені у педагогіці вищої школи як самостійні форми навчальної діяльності. Як правило, навчальний план

підготовки бакалаврів та магістрів включає навчальну, навчально-виробничу, переддипломну практику студентів (в залежності від типу спеціальності можуть доповнюватися педагогічною, науково-дослідною тощо). В узагальненому вигляді основним завданням проходження практики студентами є «набуття професійних умінь і навичок» [1, с. 153]. Незважаючи на закладений в цих традиційних формах навчальної діяльності цільовий конструкт, доводиться визнати, що логіка розгортання виробничих практик (починаючи з навчальної до науково-дослідної) побудована за принципом поступового переходу від споглядальної (пасивної) до практичної (активної) діяльності. Тобто, включення студента в контекст реальної професійної діяльності розпочинається із способів пасивного спостереження за трудовими процесами. За таких умов місця «набуття професійних умінь і навичок» фактично не залишається. Окрім того, така «бездіяльність» відповідним чином впливає на рівень мотиваційної готовності студентів до освоєння професії.

Натомість, різновидами професійно-орієнтованих типів практик у вищій школі є дослідницькі, комунікативні, проектні, організаційні, управлінські, ігрові практики, які предметно у «згорнутому» вигляді володіють змістом майбутньої професійної діяльності. *Тому професійно-орієнтовані практики – це вид самостійної діяльності студентів соціономічних спеціальностей у спеціально організованому професійному середовищі з метою пошуку і апробації професійних способів дій, пізнання внутрішньої (прихованої) специфіки професійної діяльності як умови напрацювання особистісного досвіду в майбутній професії.*

Інноваційна концепція впровадження професійноорієнтованих практик реалізується через підготовку студентських курсових робіт (1 курс – волонтерська, 2 курс – дослідницька, 3 курс – проектна практики) [2, с. 202-205].

Щодо другої компоненти, то участь викладачів кафедри у професійних практиках повинна стати обов'язковою для викладачів соціономічних професій, оскільки за таких обставин викладач стає реальним носієм відповідного практичного досвіду, що безпосереднім чином впливає на потребнісно-мотиваційну сферу майбутнього фахівця, його теоретичну і практичну підготовленість.

Відповідними професійними сферами практик є наступні:

1 тип – *індивідуально-орієнтовані практики*, тобто ті, які пов'язані з вирішенням психологічних проблем індивіда (клієнта) у формі індивідуальної роботи (індивідуальне консультування, психотерапевтична сесія, ведення

випадку тощо). Предметом аналізу є специфіка взаємодії фахівця соціономічних професій із клієнтом, результатом якої є вирішення проблеми клієнта на рівні його відчуттів і переживань.

II тип – *практики групової роботи*, які, як правило, місять завдання корекційно-розвивального характеру, що пов'язано із необхідністю змін самого індивіда як суб'єкта власної життєдіяльності. Такий різновид практики може бути побудованим або «вбудованим» у сферу педагогічної практики. Основний акцент повинен стосуватися постановки задачі на розвиток та вдосконалення, тому предметом досліджень стають способи відповідної корекції та розвитку індивіда (тренінг, групи взаємодопомоги, групи підтримки, клубні форми роботи, розвиваючі ігрові форми тощо).

III тип – *медіаторні практики*, спрямовані на підтримку і розвиток безконфліктного простору взаємодії між суб'єктами. Предметом досліджень у даному випадку є позиція самого медіатора, який не втручається і не вирішує задачі клієнтів, а лише сприяє досягненню консенсусу між конфліктуючими сторонами (практика відновного правосуддя, сімейне консультування тощо).

IV тип – *«знаково-текстові» практики*, в яких взаємодія з клієнтами є опосередкованою через різні семіотичні системи. Завданням практики в даному випадку є створення і просування тексту, в якому головне значення надається можливості впливу на психіку того, на кого спрямований відповідний текст. Серед видів діяльності поширеною є рекламна робота, а також інформаційне забезпечення соціально-психологічної сфери.

V тип – *дослідницькі практики*, пов'язані з різними формами прикладних досліджень. Основне призначення полягає в уточненні (поглибленні) знань в уже існуючій ситуації, а не створенні нового знання. В даному контексті предметом дослідження є не сам індивід, а ті закономірності та процеси, в які він включається (проектна діяльність, ОДГ - форми).

На нашу думку включеність викладачів кафедри у професійні практики – з одного боку, студентів соціономічного профілю у професійноорієнтовані практики – з іншого, - формують параметри рефлексивного освітнього середовища, в якому її учасники стають суб'єктами творення нових форм, методів, способів професійної взаємодії (див. рис.1).

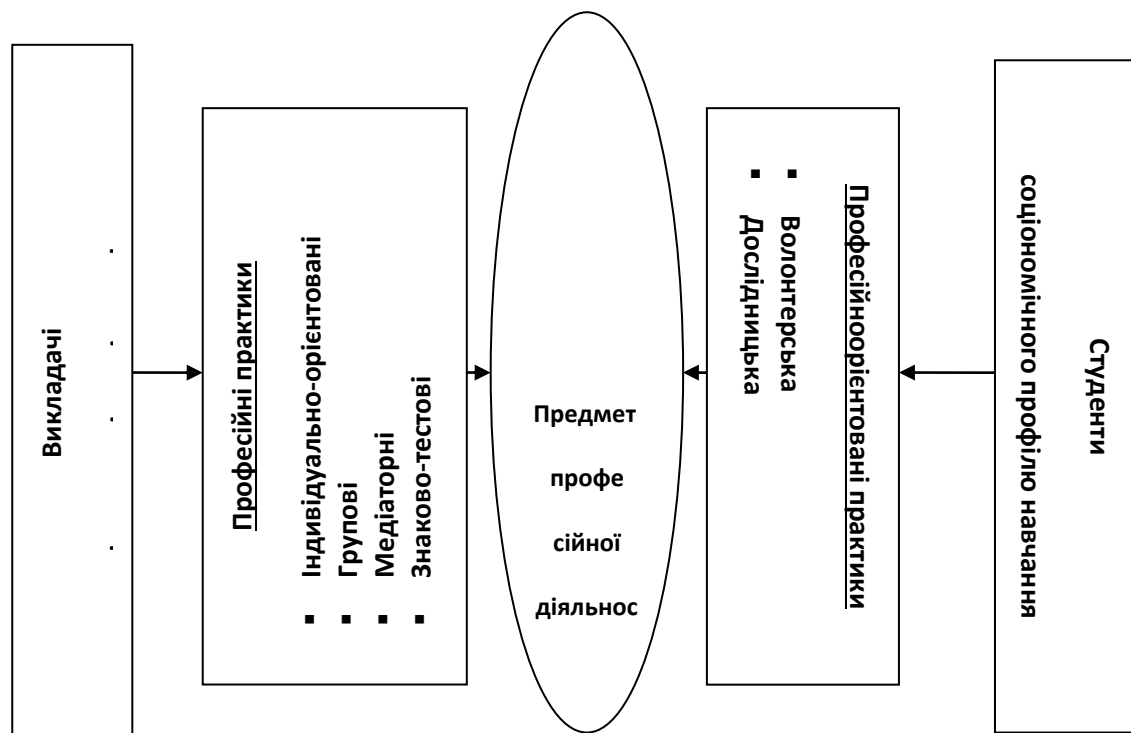

Рис. 1 Формат функціонування освітнього середовища

У цьому сенсі діяльність профільної кафедри є більш динамічною і гнучкою у створенні можливостей для впровадження інноваційних методів роботи. Відтак, забезпечуючи реалізацію цілого ряду функцій, профільна кафедра організовує (і координує) процес професійного становлення майбутнього фахівця. Серед переліку усталених функцій важливо виокремити наступні:

- стимулююче-розвивальну – спонукання викладацького персоналу до пошуку оригінальних і креативних дій у виконуваній діяльності; віднаходження оптимального балансу між особистісним професійним інтересом і рутинністю дій, викликаних багаторазовою повторюваністю; реалізація поєднання між традиційними та інноваційними підходами, що забезпечує наступність розвитку діяльності від простих до складніших форм;

- навчально-діагностичну – створення «найближчої зони розвитку» для суб'єктів освітнього процесу, що базується на позитивному відчутті дискомфорту від недостатності знань як актуальної потреби у постійному оновленні та збагаченні власного досвіду як в сфері практики, так і в теоретико-методологічному аспектах предметного змісту на основі самоаналізу; забезпечення можливості оцінювання діяльності інших членів кафедри задля вироблення прийняттого для всіх «продукту інновації»;

- етико-психологічну – забезпечення умов прийняття, підтримки, довіри між членами кафедри як умови просування інноваційних ідей у науково-

педагогічному процесі; організація конструктивної комунікації, спрямованої на узгодження запропонованих рішень і наступне нормування у рамках своєї діяльності;

- експертно-мислєдїяльнїсну – створення інтелектуального простору для взаємобмїну думок, ідей, проектних рішень у напрямї перспективного розвитку всїх суб'єктів освітньої діяльності; надання можливостї модернізації, раціоналізації і модифїкації методів та способів діяльності, спрямованих на вирішення проблем дискретного характеру в педагогічному процесї.

Організація рефлексивного освітнього середовища на кафедрї детермінує професійно-особистїсний розвиток усїх суб'єктів, і, як показує практика, цей процес не обмежується лише кафедральними рамками, поступово він втягує в орбіту інших учасників освітнього процесу на факультетї, в університетї та за його межами.

Лїтература:

1. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: Навчальний посїбник / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко – К.: ТОВ «Фїл-студїя», 2006. – 320 с.
2. Чуйко О.В. Особистїсне становлення суб'єктів професійної діяльності у соціономїчних професїях: [монографїя] / О.В. Чуйко – К.: АДЕФ –Україна, 2013. – 280 с.

Викторія Коломиєц

кандидат економічних наук, доцент

Мелітопольський інститут державного і муніципального управління «Класического приватного університета» (г. Мелітополь, Україна)

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ К ПРОВЕДЕНИЮ ПОСТЕРНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ В УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Проведеніє конференцій в сочетанні с учебним процесом – одно из важнейших направлений учебно-воспитательной работы в высшем учебном заведении. От того насколько стройно организована конференция, зависит заинтересованность в ее участии.

Одной из необычных по форме проведения является постерная конференция. Она подразумевает участие в виде постеров (напечатанных плакатов формата А1), с предварительным изучением выложенной информации

на плакатах и последующей презентацией печатной информации авторами постеров.

Подготовка к постерной конференции состоит из трех частей:

1. Подготовка абстракта (т.е. аннотации – на полстраницы) – собранные абстракты издаются в печатном виде.

2. Подготовка материалов для CD диска (объем ограничивается - до 6 стр.).

3. Подготовка собственно постера, т. е. распечатанного цветного плаката. Абстракт – это краткая аннотация.

Материалы для компакт-диска похожи на статью. Но к ним предъявляются свои требования как к форматированию так и к содержанию. Материалы для CD-диска должны быть организованы в следующем порядке:

- Ясное недлинное заглавие;
- Имя автора;
- Аннотация;
- Ключевые слова;
- Введение;
- Методы;
- Результаты;
- Практическое применение;
- Заключение;
- Литература.

Файл подготавливается в текстовом редакторе Word.

На компакт диске материалы печатаются в формате PDF в программе Acrobat или Adobe Reader.

Подготовка постера или стендового доклада по сравнению с устным имеет как преимущества так и недостатки. К преимуществам относится то, что он может быть изучен не спеша, позволяет общаться с интересующимся зрителем, может оказаться более информативен, чем устное сообщение. Однако, при изучении постера зрители находятся не в очень комфортных условиях – не сидят. Поэтому они должны быть чем-то привлечены.

При подготовке к постерному докладу в первую очередь стоит обратить внимание на количество информации. Некоторые докладчики в качестве постера представили журнальную статью на стенке. Однако перегруженный результатами плакат скрывает центральную идею и результаты исследования непонятны, нечеткие.

Ограничивайте информацию. Рекомендуется взять суть и выбросить все

остальное. Главная догма для постера – простота. Информацию необходимо представить ограниченную, кратко, ясно и привлекательно – как рекламный ролик.

Чтобы представить размеры и положение информации на плакате (а ведь он непривычно большого размера) рекомендуется набросать макет – на листке бумаги или в графической программе. Мы использовали программу Microsoft Visio, которая удобна тем, что все поле расчерчено на квадранты, по краям есть линейка масштабная и удобно ориентироваться в размерах.

Работа с программой начинается с установки размеров постера в меню «файл» (рекомендованные размеры – формат A0 842x1190 мм).

Весь плакат рекомендуется разбить на несколько блоков - смысловых или согласно организационному построению. Структура постера в принципе соответствует структуре статьи. Типовые подразделы следующие:

Заголовок.

Введение.

Постановка проблемы.

Цели.

Методология.

Фактические материалы.

Результаты.

Выводы.

Литература.

Заголовок включает в себя название доклада, авторов, заведение, где они работают. Первое на что обращает внимание зритель – название, поэтому оно должно быть кратким, информативным, интересным. Название доклада должно быть высотой не менее 3 см – 100 и более пт.

Текст постера. В научных статьях предложения обычно длинные и сложные. Для постера многословность противопоказана. Текст нужно планировать в коротком простом изложении. Короткие предложения должны разделяться пробелами между строками. Ключевые слова ставят в начало предложения. Это выделит важную информацию.

Названия разделов писать и выделять обязательно, чтобы облегчить ориентирование зрителей в тексте доклада.

Лучше выбирать шрифты типа Arial, Helvetica, которые не имеют тонких линий. Times не употреблять. Названия разделов – жирным, текст – нежирным.

Текст должен быть размером не менее 24пт и должен свободно читаться с расстояния 1-1.5м. Мы использовали 30пт. Не используйте для текста только

заглавные буквы – читать будет тяжело. Поскольку буквы будут крупные, количество информации приходится сокращать. Лучше использовать простые короткие предложения.

Рекомендуется избегать таблиц. Рисунки впечатляют больше чем текст. Они информативнее, запоминаются лучше. Графики должны быть большими – минимум 20х30 см. Подписи осей – более 24 пт. Пометок на графике должно быть немного – они должны быть короткими. Под рисунком можно писать краткое объяснение для ясности.

Рекомендуется использовать столбчатые, круговые и другие диаграммы, схемы. Зрителям на конференции нравится использование фотографий в постерах. Но при этом необходимо, конечно, высокое качество печати в типографии постера.

Важно подобрать правильную цветовую гамму. Если возможно, лучше использовать не белую, а цветную основу. Но не злоупотреблять цветом, чтоб он не отвлекал от содержимого. Не очень важные части лучше располагать на холодных или нейтральных цветах (голубой, зеленый, серый), самое важное – на теплых – красный, желтый.

При размещении материалов надо помнить, что мы читаем сверху вниз и слева направо. Самая важная информация должна находиться на уровне глаз. Около 60 см под названием – это обычно уровень глаз – самая важная информация.

Для большого постера лучше разделить пространство на 3-4 части. При этом важно наличие возможности прочесть один раздел стоя на месте. Такое расположение выгодно при большом количестве народа – сразу несколько человек одновременно могут читать постер.

Специалисты рекомендуют оставлять больше свободного пространства, плотно набитый материал утомляет.

Нужно использовать элементы разного размера и пропорций. Например, введение на листке формата А4, методы в виде квадрата, рисунок в виде круга.

Внизу постера обязательно указывают адрес электронной почты, почтовый адрес, место работы.

Перед конференцией полезно показать стендовый доклад коллегам и людям далеким от института, чтобы проверить насколько постер ясный и доступный для понимания. Проверьте грамматические ошибки.

Планируйте, что вам придется потратить несколько дней на производство хорошего постера.

На разных конференциях предъявляются разные требования к плакатам.

Так, постер может быть напечатан как типографским способом на листке формата А0, А1, или отдельные листки печатного или иллюстративного материалов формата А4. Бывает также картонный постер со складывающимися крыльями, который удобно ставить и перевозить. Применяется обычно на промышленных выставках.

Таким образом, подготовка к постерной конференции расширит Ваш кругозор. Качественно сделанный постер привлечет внимание участников конференции.

Олена Мелешко

*ст. викладач кафедри системного аналізу,
Мелітопольський інститут державного
та муніципального управління «Класичного приватного університету»(м.
Мелітополь, Україна)*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Іноземна мова сьогодні є не просто частиною культури певної нації, але це і запорука успіху, майбутньої вдалої кар'єри студентів. Досягнення високого рівня володіння іноземною мовою неможливе без поглибленої мовної підготовки в вищій школі. Викладачеві важливо знати новітні методи викладання іноземної мови, спеціальні навчальні засоби та прийоми, щоб оптимально підібрати той чи інший метод викладання відповідно до рівня знань, потреб, інтересів студентів. Адже методи навчання не є якимись простими «алгоритмізованими одиницями», їх раціональне та вмотивоване використання на уроках іноземної мови вимагає креативного підходу з боку викладача, адже «педагогіка є наукою і мистецтвом одночасно, тому і підхід до вибору методів навчання має ґрунтуватися на творчості педагога». [5, 159-160]

Метою даної статті є огляд сучасних тенденцій викладання іноземної мови студентам в вищій школі.

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти, основними напрямками оновлення змісту вищої освіти є: особистісна орієнтація системи освіти, пріоритет загальнолюдських і національних цінностей, забезпечення якості освіти на основі новітніх досягнень науки, культури і соціальної практики

В умовах реформування вищої школи мають змінюватися також і освітні технології викладання іноземних мов. Сама мовна освіта теж поступово модернізується через впровадження модульно-рейтингової системи навчання іноземних мов, міждисциплінарна інтеграція, демократизація та економізація освіти викликає до життя інновацій складові викладання іноземних мов. [6, с.6].

На сучасному етапі можна напевно сказати, що часи, коли достатнім доказом опанування мови було вміння перекладати з іноземної мови та навпаки адаптованих, неаутентичних текстів вже пройшли. Сьогодні відбувається реформування навчального процесу в вузах України відповідно із загальноєвропейськими вимогами до якості освіти: інформатизація освітнього простору, інтеграційні процеси в сучасній вітчизняній освіті, налагодження українськими ВНЗ співпраці з європейським навчальними закладами в сфері навчальної та наукової діяльності, студентські міжнародні обміни, можливість здобуття другої вищої освіти та навчання за магістерськими програмами за кордоном.[3, с.7]

Сучасні потреби суспільства висувують все більш високі вимоги до вивчення іноземних мов, володіння якими стає все більш суспільно і особистісно значущим. З розвитком технічного прогресу все більша кількість різних видів діяльності вимагає високої кваліфікації і, отже, вищої освіти. На перший план висувається завдання оптимізації професійної підготовки майбутнього фахівця.

Дедалі більші верстви населення охоплюються процесом професійної підготовки і перепідготовки, підвищенням кваліфікації. В даний час ні одна ланка в ланцюзі освіти не може розглядатися як кінцева, так як через якийсь час може знадобитися додаткова підготовка вже навченого фахівця, і йому самому доведеться адаптувати отриману теоретичну базу під мінливі умови сучасного світу, удосконалювати свої навички та здобувати додаткові знання, щоб не відстати у своїй професії від досягнень науково-технічного прогресу.[3, с.76].

Сучасна ситуація у вищій професійній освіті характеризується наявністю протиріч між темпами інноваційних процесів, що відбуваються в системі суспільних відносин і темпами подолання сформованих педагогічних традицій, що виходять з уявлення про навчаючого як об'єкта цілеспрямованого педагогічного впливу. Такий підхід не може забезпечити у студента природних і цілісних уявлень про сферу соціальної та професійної самореалізації, про свободу і доцільності дій в ній. Навпаки, особистісна спрямованість освіти пов'язана зі створенням необхідних умов для розкриття і формування індивідуальності студента, його творчих здібностей, його громадянських

якостей як суб'єкта самостійної соціальної, професійної і пізнавальної активності[11, с.15-16].

Головний сенс реформування освіти полягає в її гуманістичній орієнтації. Дана парадигма освіти стає загальновизнаною в нашій країні, але реальне її втілення в життя наштовхується на певні труднощі, так як у нас « ще сильні традиції декларативного, лозунгово, а нерідко і спекулятивного гуманізму, та й перехід до реального, щирого гуманізму виявляється вельми непростим навіть у теорії, не кажучи вже про практику, де даються взнаки наслідки соціально орієнтованого авторитарного виховання і жорстко регламентованого навчання. »[1, с. 11].

Перед вищою освітою стоїть завдання підготовки активнотворчої, з широким науковим кругозором, професійно-компетентної особистості економіста, здатного ефективно вирішувати складні професійні завдання на сучасному етапі.

Особливої уваги заслуговує проблема вдосконалення форм і методів навчання, що розвивають пізнавальну активність студентів, їх творче мислення, вміння практично використовувати отримані знання, що дозволяють створити на заняттях ситуації максимально наближені до реальних ситуацій професійного спілкування, використовувати аутентичний матеріал, враховувати професійні потреби майбутніх фахівців.[11, с.34].

Серед форм і методів навчання, що сприяють розвитку пізнавальної активності студентів, що полегшують їм подальшу адаптацію до реальної професійної діяльності особливе значення мають ігрові технології, що дозволяють моделювати ситуації професійної діяльності на заняттях, що сприяють розвитку професійної компетентності. Це особливо відноситься до навчання майбутніх фахівців іноземної мови, так як мова є засобом комунікації, а не просто одним з теоретичних предметів. Традиційне вивчення лексико-граматичного матеріалу у вузі не в змозі навчити фахівця самостійно використовувати іноземну мову в ситуаціях професійного спілкування.

Перебудова системи мовної освіти поставила завдання організації освіти більш високого рівня, при якому студенти мають можливість вивчати не одну, а дві чи більше іноземних мов. У багатьох вищих школах країни вже склався певний досвід навчання кільком іноземним мовам, але нерозробленість ряду теоретичних і методичних питань, щодо специфіки навчання другої іноземної мови в ВНЗ, робить цей процес багато в чому стихійним, а результати навчання важко прогнозованими[2, с.315].

Підвищення ефективності процесу навчання іноземної мови залежить від створення в короткий термін міцних навичок володіння граматичною стороною мови, які будуть сприяти у подальшому виробленні умінь у мовленнєвій діяльності іноземною мовою [10, с.33].

Уся методика викладання навчальної дисципліни ставить студента перед необхідністю (а не тільки за бажанням) самостійно поповнювати запас знань, акумулювати в конспектах і пам'яті необхідну наукову інформацію. З цією метою доцільно використовувати різноманітні види графічної схематичної наочності, зокрема опорно-інформаційні схеми (ОІС), структурно-логічні схеми (СЛС) і листи опорних сигналів (ЛОС)[3, с.77].

З-поміж запропонованої сьогодні великої кількості інноваційних технологій багато викладачів визнають переваги роботи в режимі інтерактиву, який найбільш повно забезпечує комфортні, безконфліктні і безпечні умови розвитку людини, всебічно реалізує її природний потенціал, виховує особистість, здатну до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення, яка вміє використовувати одержані знання для творчого розв'язання проблем, критично мислити, прагне реалізувати себе. [4, с.22-23].

Розглядаючи інтерактивні технології навчання як інноваційні, треба пам'ятати, що будь-яка педагогічна технологія буде мертвою, якщо реальні люди, котрі її втілюють, не розглядатимуть її як цілісну систему в єдності її компонентів і взаємозв'язків. Описана технологія - це одне, а реалізація її на практиці - зовсім інше, адже несе відбиток особистості, ментальності, інтелекту конкретного викладача.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Воно ефективно сприяє формуванню цінностей, навичок і вмінь, створенню атмосфери співпраці, взаємодії.[9, с.3].

Застосування засобів інформаційної технології, а саме сучасних проєкційних приладів, відео та комп'ютерної техніки, значно підвищують ефективність лекційних занять та сприяють вирішенню проблеми активізації пізнавальної діяльності студентів. Зокрема використання відеофрагментів, в яких відтворюються різноманітні навчальні ситуації, що вимагають аналізу і відповідних обґрунтованих висновків, дають змогу ефективно проводити теоретичні заняття, забезпечивши атмосферу творчої співпраці лектора із студентською аудиторією. [7, с.3-5].

Викладачеві важливо знати новітні методи викладання іноземної мови, спеціальні навчальні техніки та прийоми, щоб оптимально підібрати той чи

інший метод викладання відповідно до рівня знань, потреб, інтересів студентів. Використання комунікативного методу навчання не є якимись простим, його раціональне та вмотивоване використання на заняттях з іноземної мови вимагає креативного підходу з боку викладача, адже педагогіка є наукою і мистецтвом одночасно, тому і підхід до вибору методів навчання має ґрунтуватися на творчості педагога [6, с.4-8].

Характеристика комунікативного методу: Навчальна мета: оволодіння комунікативною компетенцією. Навчальний зміст: тексти повинні показувати конфлікти, які спонукають студента до висловлення власної думки. Керування навчанням здійснюється не через граматику, а скеровується комунікативними інтенціями (намірами). Студент опиняється в центрі навчання. Мовна площина: домінування мовного продукування над мовною правильністю, коректністю, помилки допускаються. Мова стає засобом комунікації. Вправи: вправи комунікативного спрямування. Студенти навчаються «комунікації у процесі самої комунікації. Відповідно усі вправи та завдання повинні бути комунікативно виправданими дефіцитом інформації, вибором та реакцією»[8, с.303] Переваги методу: студенти вдосконалюють навички усного мовлення, долається страх перед помилками

ЛИТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш.А., Загвязинский В.И. Паритеты, приоритеты, и акценты в теории и практике образования.//Педагогика, №2,2000, с. 11-16
2. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2007. – 616 с.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти. Науковий редактор С. Ю. Ніколаєва. – К., Ленвін, 2003.
4. Зінченко О.П. Активні та інтерактивні технології // Директор школи – 2005. - №7 – с.22,23.
5. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-Прес, 2008. – 447 с.
7. Крючков Г. Болонський процес як гармонізація Європейської системи вищої освіти. // Іноземні мови в навчальних закладах. – Педагогічна преса, –2004 –№1. – С. 4-8.
8. Мельник Ю.М. Сучасні технології навчання // Методичний банк – 2006. - №4 – с.3-5.
9. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник/кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
10. Полат Е.С. Інтернет на уроках іноземного мови. // ИЯШ. – 2001. – № 2, с.3.

11. Снігур Г. Нові тенденції в комунікативно орієнтованому викладанні французької мови. – Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002
12. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови. – Oxford University Press. – 1998.

Олександр Антоненко

*здобувач кафедри соціальної та
практичної психології СНУ ім. В. Даля*

ПОЗИТИВНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ІНТЕРВЕНЦІЇ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Актуальність проблеми дослідження. Позитивна психологія є наразі одним із найбільш потужних напрямів у психологічній науці, який бере свій початок від одного із його засновників М. Селігмана. При обранні президентом Американської психологічної асоціації він зазначив, що за останні роки психологія як наука зробила величезний ривок, проте фокус її уваги в рамках проблематики, що вивчалася, був зміщений у бік патологій. Завдяки тому, що більшою мірою психологи займалися вивченням психічних та психологічних відхилень, були отримані чіткі описи захворювань, розроблені надійні наукові методи виявлення різного роду порушень та впливу на них. Однак така увага до патологій призвела до того, що позитивні сторони людської психіки залишилися поза увагою фахівців. М. Селігман закликав колег займатися позитивними аспектами психології з такою ж старанністю та ретельністю, з якою вивчалися патології та негативні сторони людської психіки [1].

Стан наукової розробленості проблеми. Як відомо, у межах позитивної психології вивчається психологічне благополуччя окремої особистості, соціальних груп, а також суспільства загалом та способи його досягнення. Узагальнюючи, можна сказати, що в рамках позитивної психології досліджуються всі концепти та поняття, які роблять життя людини суб'єктивно

щасливим. Цей напрямок заслужив визнання та повагу наукової спільноти, а також сформував комплекс емпірично доведених методик та практик (C. Snyder).

Сукупність практичних концепцій застосування позитивної психології у вигляді певних програм, методик психологічного впливу, тренінгів, вправ та організованих групових та індивідуальних активностей, спрямованих на культивування психологічної життєстійкості, позитивних емоцій, соціально-схвалюваної поведінки, а також оптимістично-реалістичного когнітивного сприйняття дійсності, отримала назву позитивних психологічних інтервенцій [2].

Ефективність позитивних психологічних інтервенцій доведена низкою емпіричних досліджень, а також підтверджена мета-аналізами (A. Carr).

Результати теоретичного аналізу проблеми. У рамках проведеного дослідження позитивна психологія та її практичний аспект у вигляді позитивних психологічних інтервенцій розглядаються як інструмент міжкультурної адаптації студентської молоді, а також як ефективний механізм для формування повноцінної особистості з просоціальними моделями поведінки, корекції проявів міжкультурної дезадаптації і асоціальних патернів поведінки та успішної соціалізації студентської молоді загалом.

Безумовно, кількість чинників, що впливають на формування особистості під час міжкультурної адаптації незліченна безліч, проте можна виділити найбільш значущі аспекти, які впливають на цей процес і формування особистості загалом – це агенти соціалізації, насамперед, освітні заклади, соціальне оточення.

При цьому, з точки зору цілеспрямованого методологічного впливу, освітні установи – це соціальні інститути в рамках яких можливо найбільш ефективно, контрольовано та цілеспрямовано впливати на особистість за допомогою психолого-педагогічних процесів.

Соціальне оточення також є важливою складовою у міжкультурній адаптації студентської молоді з точки зору впливу на розвиток особистості, придбання нею ціннісних і культурних установок і навичок в інокультурному середовищі.

Виходячи з викладеного вище, саме освітні установи можуть і повинні виступати суб'єктом процесу міжкультурної адаптації студентської молоді, в рамках якого впровадження та застосування позитивних психологічних інтервенцій буде найбільш доречним і сприятиме формуванню психологічно благополучної особистості з просоціальними патернами поведінки.

Важливою особливістю позитивних психологічних інтервенцій, як методу впливу, є комплексність, крім навчання знанням, вмінням та навичкам, що дозволяє ефективно взаємодіяти у соціумі. Завдяки задіянню позитивних психологічних інтервенцій відбувається розвиток особистісних характеристик, тісно пов'язаних з психологічною життєстійкістю та психологічним благополуччям, а також культурний розвиток студентської молоді, що виступає як профілактика міжкультурної дезадаптації і коригувальним впливом за необхідності.

Міжкультурна адаптація студентської молоді передбачає формування патернів поведінки, що ведуть до психологічного благополуччя особистості і стимулюють її просоціальність. Це, у свою чергу, також вирішує завдання профілактики та корекції виникнення проявів міжкультурної дезадаптації. У рамках розгляду позитивної психології, як інструменту міжкультурної адаптації студентської молоді, можна виділити кілька значущих напрямів позитивного впливу.

Дані позитивні психологічні інтервенції були спрямовані на:

- розвиток психологічної стійкості студентської молоді у вигляді навчання адаптивним копінг-стратегіям опанування зі стресом і негативними емоціями, навчання соціальним навичками ефективної міжособистісної взаємодії в

інокультурному середовищі, що сприяють соціальній адаптації та формуванню конструктивних міжособистісних взаємин;

- опрацювання психологічних травм та особистісних факторів ризику тісно пов'язаних з міжкультурною адаптацією;

- залучення до просоціальних активностей, наприклад, до волонтерства [3], а також стимулювання позитивних якостей студентської молоді через застосування позитивних психологічних інтервенцій, які стимулюють таку якість особистості, як вдячність, і які показали високу ефективність у збільшенні показників психологічного благополуччя та зменшенні рівня тривожності в процесі міжкультурної адаптації студентської молоді.

Висновки. Позитивні психологічні інтервенції, задіяні з метою міжкультурної адаптації студентської молоді, сприяли зниженню відсотка студентів з проявами міжкультурної дезадаптації.

Зауважимо, що наразі позитивні психологічні інтервенції активно застосовуються та показують високі позитивні результати як частина освітніх програм у США, Великій Британії, Австралії, Китаї, Португалії та інших країнах світу.

Ми вважаємо, що позитивні психологічні інтервенції можуть стати цінним і ефективним інструментом міжкультурної адаптації студентської молоді, та здатні сприяти зниженню числа проявів їх міжкультурної дезадаптації.

Література:

1.Seligman M. E. P. Positive social science // Journal of Positive Behavior Interventions. 1999. Т. 1. №. 3. Р. 181.

2.Sin N. L., Lyubomirsky S. Enhancing well being and alleviating depressive symptoms with positive psychology interventions: A practice friendly meta analysis // Journal of clinical psychology. 2009. Т. 65. №. 5. Р. 467-487.

3.Williams N. R. et al. From trauma to resiliency : Lessons from former runaway and homeless youth // Journal of Youth Studies. 2001. Т. 4. №. 2. Р. 233-253.

Брюховецька О.В.,

кандидат психологічних наук, доцент

ДВНЗ «УМО» НАПН України

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У КЕРІВНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Актуальність проблеми дослідження визначається зростанням ролі особистісного чинника в сучасній практиці управління системою освіти. Необхідною умовою організаційного розвитку стає *формування професійної толерантності керівника* як особливого типу толерантності властивого професійній діяльності. Актуалізація ідей толерантності в процесі професійної діяльності спрямована на рішення проблем, пов'язаних з соціальними, культурними, політичними, економічними змінами, ставленням особистості до інших людей, їх психічних станів, якостей чи вчинків в ситуаціях професійної взаємодії, розвитком особистісної толерантності.

Стан наукової розробленості проблеми. Аналіз наукової літератури (праці Н. Асташової, А. Байбакова, С. Братченко, О. Винославської, Б. Гершунського, П. Комогорова, І. Крутової, В. Маралова, В. Сітарова, О. Стрельцової, О. Шавриної та ін.) показав, що вивчення проблеми толерантності проводиться в руслі дослідження її як якості особистості, що дозволяє успішно функціонувати в суспільстві взагалі. Говорячи про дослідження толерантності як професійно значущої якості особистості, можна відмітити досить вузьке охоплення професій, що притягнули до себе увагу дослідників. Між тим толерантність займає значне місце в професійній діяльності фахівців, зайнятих у сфері «людина – людина». Специфіка професійної діяльності і особистісні особливості фахівців тієї або іншої професії накладають істотний відбиток на формування і прояв толерантності. Безпосередньо проблема формування професійної толерантності керівників

загальноосвітніх навчальних закладів як в управлінській діяльності, так і в процесі післядипломної педагогічної освіти не розроблялася. Отже, було визначено важливу теоретико-методологічну і практичну наукову проблему, яка потребує розв'язання і полягає в з'ясуванні психологічних засад формування професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів як необхідного чинника їх професійного вдосконалення.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Загострення останнім часом інтересу до *проблеми толерантності* – помітна сторона як буденної, так і теоретичної свідомості. Серед усіх видів толерантності як психологічного явища найбільший інтерес в нашому дослідженні представляє *професійна толерантність*, що проявляється в системі управління організацією.

Необхідність дослідження проблеми *формування професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів* обумовлена наявністю наступних протиріч між:

- об'єктивною необхідністю формування професійної толерантності керівника загальноосвітнього навчального закладу і недостатньою вивченістю цього процесу психологічною наукою;
- прагненням керівників загальноосвітніх навчальних закладів до толерантної взаємодії з учасниками освітнього процесу і відсутністю досвіду побудови освітнього простору, заснованого на принципах толерантності;
- можливістю формування професійної толерантності керівника загальноосвітнього навчального закладу в процесі професійної підготовки (2 вища освіта) і підвищення кваліфікації і недостатньою розробкою методичного забезпечення цього процесу.

Вирішення цих протиріч припускає вивчення професійної толерантності як психологічної проблеми.

На наш погляд, *професійна толерантність* – комплексна професійно важлива якість керівника, яка може трактуватися, по-перше, як форма професійного відношення, що визначає характер взаємодії з суб'єктами навчально-виховного процесу в умовах управлінської діяльності, по-друге, як специфічна форма особистісного відношення, що базується на розумінні і прийнятті іншої думки, іншого самовизначення, самого факту існування різноманіття поглядів, по-третє, як прийняття себе, своєї своєрідності.

Загалом, суть авторської концепції полягає у:

1) твердженні про професійну толерантність керівника загальноосвітнього навчального закладу як інтегративну якість особистості, яка виробляється в процесі професійної взаємодії, детермінується особистісними характеристиками і виражається в активному, неагресивному вирішенні професійних ситуацій, що забезпечує продуктивність виконання управлінської діяльності;

2) визначенні концептуальної моделі професійної толерантності керівника загальноосвітнього навчального закладу, складовими якої є:
а) управлінська толерантність; б) толерантність до взаємодії з педагогічним колективом; в) ауто толерантність.

3) виокремленні основних тенденції й проблем формування професійної толерантності у керівників загальноосвітніх навчальних закладів опосередкованих складною системою чинників: макрорівня; мезорівня (тип навчального закладу та ін.); мікрорівня (професійно-організаційних (професійний досвід, управлінський стаж); соціально-демографічних (вік, стать, регіон проживання управлінців);

5) констатації того, що найбільший потенціал для створення такого середовища має система післядипломної педагогічної освіти, в межах якої здійснюється підготовка (отримання другої вищої освіти) та підвищення кваліфікації керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Висновки. Отже, існує об'єктивна потреба в сприянні формуванню професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів як неодмінної умові їх професійного вдосконалення, підвищення ефективності здійснення управління, вчасного впровадження інноваційних технологій в освітню практику, і, в кінцевому рахунку, успішного входження до міжнародного освітнього простору.

О. О. Нежинська,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології управління
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»
НАПН України (м. Київ, Україна),

В. І. Полякова,

аспірантка кафедри психології управління
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»
НАПН України (м. Київ, Україна)

ГЕНДЕРНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ВЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі в умовах постійних соціальних трансформацій, які потребують глибинних перетворень у системі освіти, важливого значення набуває професіоналізм вчителів, здатних забезпечити розвиток і вдосконалення важливих якостей особистості, створення умов для подальшої інституціоналізації освітнього простору. З огляду на стан розвитку освітньої сфери в Україні можна певною мірою стверджувати, що в нашому суспільстві створені передумови для інституціоналізації освіти, про що свідчить велика кількість програм, доктрин,

законів щодо освіти в Україні. Але водночас, на жаль, існує той факт, що на практиці відсутній механізм їх упровадження в життя [7].

Особливим моментом в рамках цього питання є усвідомлення та переосмислення психологічних проблем професійної діяльності, що мають гендерну природу, а також вибір адекватних способів і шляхів їх попередження та розв'язання. Необхідним при цьому є розвиток гендерної толерантності вчителів у контексті інституціоналізації освітнього простору як цінності та невід'ємної властивості їх особистості, наявність якої свідчить про подальший розвиток й самовдосконалення вчителя, а також сприятиме ефективному функціонуванню системи освіти загалом.

Слід зазначити, що на даний час створено достатнє психолого-педагогічне підґрунтя для забезпечення цього процесу. Так, досліджувалися психолого-педагогічні аспекти процесу гендерної соціалізації особистості загалом (С. Бем [1], І. С. Кльоцина [3] та ін.) і в освітній практиці зокрема (О. І. Бондарчук [2 ; 6], Т. В. Говорун [4] та ін.), особливості гендерної компетентності освітян (О. М. Кікінежді [4], О. О. Нежинська [2 ; 6] та ін.) та гендерної толерантності дітей і молоді (М. С. Мацковський [5], Є. О. Чернишова [8] та ін.). Що ж до гендерної толерантності вчителів, проблем її розвитку, то вони раніше не виступали предметом спеціального дослідження. Отже, **мета дослідження** – розкрити особливості та проблеми розвитку гендерної толерантності вчителів у контексті інституціоналізації освітнього простору.

Результати теоретичного аналізу літератури. Гендерна толерантність являє собою системне особистісне утворення, що виявляється у прийнятті себе та іншої особи як представника певної статі, прийняття власної та іншої гендерної ідентичності; відсутності гендерної упередженості в оцінюванні особистісних характеристик особи іншої статі, вмінні встановити з нею партнерські стосунки на основі активної моральної позиції (М. С. Мацковський

[5], Є. О. Чернишова [8], Л. П. Шустова [9] та ін.). Натомість проявом гендерної інтолерантності, що ґрунтується на упередженості в перевазі однієї статі по відношенню до іншої, є сексизм (І. С. Кльоцина [3] та ін.).

Разом з цим, як свідчить освітня практика, соціокультурні умови сучасного суспільства сприяють проявам гендерної інтолерантності через наявність в освітньому середовищі традиційних гендерних стереотипів у досить значної кількості освітян. Як відомо, гендерні стереотипи відносяться до однієї з гендерних характеристик особистості і являють собою спрощені, стандартизовані, стійкі, емоційно насичені, ціннісно означені полярні за знаком оцінки, жорстко фіксовані образи чоловіка і жінки, які спонукають до певного ставлення до особистості залежно від її статі. Через це часто стосунки між особами різної статі часто характеризуються напруженістю, упередженнями та асиметричністю.

Тому починаючи з дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів і закінчуючи закладами післядипломної педагогічної освіти, у навчально-виховному процесі потрібно створювати умови розвитку у особистостей всіх учасників навчального процесу позитивного ставлення до представників протилежної статі, загальний розвиток культури особистості, уникнення психологічного бар'єру у спілкуванні, розуміння між членами різних груп з особами різних статей, розв'язання конфліктів, формування доброзичливості, чуйності і відвертості, а також проводити попередження і профілактику проявів гендерних стереотипів тощо. Усвідомлення власних психологічних особливостей, того, що біологічна стать не є першоджерелом психологічних характеристик поведінки, дасть змогу правильно оцінити можливості, обрати власні, оптимальні стратегії самореалізації, сприяти забезпеченню умов для саморозвитку учасників навчально-виховного процесу незалежно від статі. І саме від вчителя залежить наскільки це завдання буде успішно виконано.

Слід також зробити наголос і звернути увагу на наявність асертивності у вчителя (здатність людини відстоювати свою точку зору, не порушуючи моральних прав іншої людини; це здатність оптимально реагувати на критику та вміння рішуче говорити собі та іншим «ні», якщо цього вимагають обставини, що дозволяє зробити свою поведінку гнучкою та дивергентною) як одну з провідних умов спілкування особливо під час можливого виникнення та вирішення проблем гендерного характеру [4]. Ефективність та адекватність розрішення таких проблем залежить, на нашу думку, від гендерної толерантності вчителя, що є однією з підстав забезпечення впровадження гендерного підходу в навчально-виховний процес закладу освіти.

Доцільним є вказати також і на існуючі проблеми розвитку гендерної толерантності вчителів, які можна аналізувати на трьох рівнях (О. І. Бондарчук, О. О. Нежинська) [6]: 1) *на макрорівні*: у контексті гендерних перешкод у суспільстві – диференціації соціальних функцій за статевою ознакою, поширеності традиційних гендерних стереотипів, існуючих соціокультурних норм, що спричинюють запровадження гендерної нерівності в усіх сферах суспільного життя; 2) *на мезорівні*: через гендерні прояви в освітній галузі, в тому числі, диференціація за статтю у процесі управління, навчання та виховання у закладах освіти на всіх рівнях, поширеність гендерної нерівності в підручниках і навчальних програмах, недостатнє забезпечення освітніх закладів спеціальними розвивально-корекційними програмами з гендерної проблематики, а вразі їх наявності – практична відсутність спеціально відведених годин безпосередньо на розвиток гендерної толерантності та ін.; 3) *на мікрорівні*: у контексті гендерних особливостей особистості вчителів, зокрема, наявності в них традиційних гендерних стереотипів та упереджень, що спричинюють недостатню толерантність до суб'єктів навчально-виховного процесу протилежної статі та утруднюють її розвиток.

Висновки. Розкрито особливості та проблеми розвитку гендерної толерантності вчителів у контексті інституціоналізації освітнього простору як однієї з умов впровадження гендерного підходу в навчально-виховний процес освітнього закладу. Забезпечення такого розвитку можливе в процесі психологічного навчання, яке можливо здійснити в умовах післядипломної педагогічної освіти через розроблення та впровадження відповідного спецкурсу-тренінгу.

Література:

1. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С. Бем ; пер. с англ. – М. : РОССПЭН, 2004. – 336 с.
2. Гендерна освіта у процесі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : навчальний модуль для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти / О. І. Бондарчук, Л. М. Ващенко, О. О. Нежинська ; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. – К., 2011. – 100 с.
3. Гендерная психология. Практикум / под. ред. И. С. Клециной. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2009. – 496 с.: ил. – (Серия «Практикум»).
4. Говорун Т. В. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с.
5. Мацковский М. С. Толерантность как объект социологического исследования / М. С. Мацковский // Век толерантности: науч.-публицистический вестник. – Вып. 3–4. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www/tolerance.ru/p-mag-last.shtml>.
6. Психологічні умови формування гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів : монографія / О. І. Бондарчук, О. О. Нежинська. – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. – 180 с.

7. Топчій Т. В. Інституціоналізація безперервної освіти в Україні: досвід та перспективи / Т. В. Топчій // Вісник Міжнародного Слов'янського університету. – Харків, 2012. – Серія «Соціологічні науки», Том XV. – № 1, 2. – С. 3–9.

8. Чернышева Е. А. Гендерная толерантность молодежи как фактор развития солидарного общества / Е. А. Чернышева ; НИУ БелГУ // Роль органов местного самоуправления в формировании солидарного общества : материалы междунар. науч.-практ. конф., Белгород, 5 июня 2012 г. / Ассоц. «Совет муницип. образований Белгор. обл.» ; [под общ. ред. В. Н. Потрясаева, Т. А. Бочаровой]. – Белгород, 2012. – С. 180–185.

9. Шустова Л. П. Проблема формирования толерантности старшеклассников на основе гендерного подхода в образовании / Л. П. Шустова // Фундаментальные исследования. – 2008. – № 5 – С. 142–144.